

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANTALYA ÇEVRESİNDEKİ BEKTAŞI
TEKKELERİ

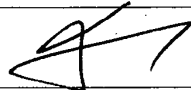
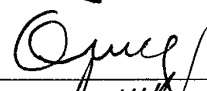
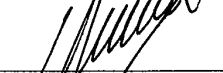
GÖKHAN BURKAN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ENGİN BEKSAÇ

ANTALYA 2010

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖKHAN BURKAN tarafından hazırlanan ANTALYA
ÇEVRESİNDEKİ BEKTAŞI TEKKELERİ Konulu YÜKSEK LİSANS Tezinin
Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12.-13.
maddeleri uyarınca 14/02/2011 Pazartesi günü saat 14:00'da yapılmış olup, tezin
~~Kabul edilmesine~~..... OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ	Kabul edildi	
Yrd. Doç. Dr. Özkan ERTUĞRUL	Kabul edildi	
Yrd. Doç. Dr. İbrahim DİNÇERİ	Kabul edildi	

• Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	391061
Yazar Adı / Soyadı	Gökhan BURKAN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 39832253544
Telefon / Cep Telefonu	2163248894 555-2517529
e-Posta	gokhan_burkan@mynet.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Antalya Çevresindeki Bektashi Tekkeleri
Tezin Tercümesi	Bektashi lodges around Antalya
Konu Başlıkları	Mimarlık
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2010
Sayfa	117
Tez Danışmanları	Prof. Dr. Engin BEKSAÇ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Ertelemesini istiyorum

a. Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezime ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

17.01.2011

İmza:.....

Yazdır

Tezin Adı: Antalya Çevresindeki Bektaşî Tekkeleri
Yazan: Gökhan BURKAN

ÖZET

Anadolu'nun Türkleşmesi ile kendisine Orta Asya inançları ile karma bir inanç sistemi kuran ve tarikat olarak teşkilatlanmış Bektaşîlik, II. Mahmud'un, Yeniçeri Ocağı'nı 1826 yılında kapatırken bu tarikatı da yasaklaması ile zor bir sürece girmiş Bektaşî Tekkelerinin bütün gelirlerine ve gayrimenkullerine el konulmuş, Bektaşîlere ait vakıflar, belirli aralıklarla satılarak hazineye gelir kaydedilmiştir. Tekkelerin enkazlarının da cami, mescit ve medrese gibi yapılarda kullanılması yoluna gidilmiştir. Bektaşîlere yönelik uygulanan takip siyasetinin en büyük zararlarından birisi de, yıkılan Bektaşî Tekkelerindeki birçok yazılı eserin yakılarak yok edilmesi olmuştur.

Bu tarihsel sürecin ışığında Antalya çevresinde yüzey araştırması yapılarak gerçekleştirilen bu çalışma sırasında tekke olarak tabir edilen yapılar topluluğunun azlığı nedeniyle çalışmaya Bektaşî Türbeleri de eklenmiştir. 1826 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde büyük kıyım uğrayan Bektaşî Tekkelerinden, Antalya çevresinde günümüzde varlığını sürdürebilenleri kayda geçebilme imkânının yakalanması için yola çıkılan tezde, bölgede Bektaşî Tekkeleri ile ilgili kapsamlı bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Çeşitli, Alevi-Bektaşî Dernek ve Vakıflarının dar imkânlarla gerçekleştirmeye çalıştıkları organizasyonlar bölgenin Bektaşî inanç sistemi için olan önemini göstermekte yetersiz kalmıştır.

Title of thesis: Bektashi lodges around Antalya

Written by: Gökhan BURKAN

ABSTRACT

Turkification Anatolia, with its Central Asian beliefs mixed with establishing a belief system and are organized as the Bektashi sect, II. Mahmud, Janice Ocağı'nı closing in 1826 it entered the Bektashi sect, as long as the ban is a difficult Tekkelerinin with all income and real estate confiscated, belonging to Bektashis foundations, to the treasury has been sold at regular intervals. Enkazlarının lodges in the mosque, mosques and madrasas were encouraged to use such structures. One of the biggest damage is applied to follow the policy of Bektashi, Bektashi Tekkelerindeki destroyed in the destruction of many written works have been burned.

Around Antalya in the light of this historical process of survey conducted by the lodge during this study because of the lack of a collection of buildings known as the Tombs of the study also added to the Bektashi. Suffered great slaughter within the borders of the Ottoman Empire in 1826 Tekkelerinden Bektashi, Antalya around the road leading up to today, the existence of the arrest sürdürebilenleri substantial possibility geçebilme thesis, a study was not comprehensive in the region related to the Bektashi lodges. Several of the Alevi-Bektashi organizations, Associations and Foundations in the region trying to narrow the opportunities to realize their importance to the Bektashi belief system was insufficient to show.

ÖN SÖZ

Yaptığımız bu çalışma esnasında da Bektaşiliğin “Asitâne-i Bektaşiyân” denilen büyük tekkelerden olan ve Bektaşiliği sistemleştiren ilk kuramcısı Abdal Musa tarafından kurulan Elmalı’daki Abdal Musa Tekkesi, Antalya ve çevresinin Bektaşilik açısından önemini bize vurgulamaktadır. Ancak, 1826 yılında Osmanlı Sultanı II. Mahmud’un, Yeniçeri Ocağı’nı ortadan kaldırırken Bektaşî Tarikatı’nı da yasaklaması ve devamında gerçekleştirilen her anlamda yıkımın bu çevreleri de önemli ölçüde etkilediği görülmüştür.

Tezin konusu itibariyle Antalya çevresindeki Bektaşî Tekkeleri’nin tanımlanması ve aydınlatılması amaçlanmasına karşılık, Bektaşiliğin, 19. y.y.’da bulunduğu zor dönemler itibari ile yazılı kaynaklarını bile kaybetmesinden ötürü bu inanç ve düşünce sistemine sahip insanlarda tam bir arşiv zenginliğinin olmadığı görülmüş, sözlü anlatımların yaygın olduğu anlaşılmıştır. Bölgenin, Yörük ağırlıklı yerleşimine karşılık günümüze az sayıda ulaşabilmiş Bektaşî Tekke ve Türbeleri de, 1826 sürecinin bu bölgedeki ağır tahribatının çalışmamızda görülmesine neden olmuştur.

Antalya’nın fiziki alanının genişliği ve Tekeli olarak adlandırılan coğrafyanın Antalya ile birlikte Burdur ve Isparta’nın da bu coğrafya içerisinde geçmesi çalışmamızın bu illere de genişlemesine ve tezin içerisine dahil olmasını gerektirmiştir.

Söz konusu çalışmada beni bu konuya yönlendiren ve desteğini hiç esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. Engin Beksaç’a, ulaşamadığım bilgi ve belgeler konusunda her zaman yardımcı olan Abdal Musa Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Başkanı Ali Tören’e sonsuz teşekkürlerini sunarım.

Gökhan BURKAN

Antalya

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	I
İçindekiler.....	II
Kısaltmalar Listesi	III
Giriş.....	1
I- Antalya'nın Coğrafi Yapısı.....	2
II- Antalya'nın Tarihi.....	3
III- Türklerin Antalya'ya Yerleşmesi.....	9
IV- Bektaşilik'in Tarihsel Gelişimi.....	15
V- Bektaşî İnanç Sistemi.....	41
VI- Tarikat Yapılanması Olarak Bektaşîlik.....	59
VII- Bektaşî Tekkeleri.....	67
1- Abdal Musa Tekkesi.....	68
2- Kafi Baba Tekkesi.....	78
3- Sitti Zeynep Türbesi.....	80
4- Veli Baba Sultan Tekkesi.....	81
5- Sinan Dede Türbesi.....	86
Sonuç.....	87
Kaynakça/Bibliyografya.....	88
Ekler.....	91

KISALTMALAR LİSTESİ

(F.) ..... Fotoğraf

(M.) ..... Miladi

(M. Ö.)..... Milattan Önce

(M. S.) ..... Milattan Sonra

(y.y.) ..... Yüzyıl

GİRİŞ

Bektaşiliğin “Asitâne-i Bektaşiyân” denilen büyük tekkelerden olan ve Bektaşiliği sistemleştiren ilk kuramcısı Abdal Musa tarafından kurulan Elmalı’daki Abdal Musa Tekkesi, Antalya’nın da içinde bulunduğu ve Tekeli olarak adlandırılan Isparta ile Burdur illerini de içine alan coğrafyada Bektaşi inanç sisteminin ne kadar kuvvetli olduğunu bize gösterir. Ayrıca bu bölgeden Antalya’ya bağlı Finike ilçesinde bulunan Gök Liman’dan, Bektaşi inanç sistemini yaymak için Mısır’a kadar dervişlerin gitmesi bize bu coğrafyanın tasavvuf ve entelektüel açıdan da ne kadar kuvvetli olduğunu gösterir.

Bu çalışmada da bölgenin yukarıda bahsedilen tarihsel önemi çerçevesinde ilk önce bölgeyi, Türklerin bu coğrafyaya yerleşim süreçlerini, Bektaşiliğin tarihsel ve tasavvufi anlamını ve gelişmesini açıkladıktan sonra günümüze büyük oranda kendini koruyarak gelebilmiş Bektaşi yapılarının tanımlanmalarına geçilmiştir. Az önce vurgulandığı gibi günümüze büyük oranda kendini koruyarak gelebilmiş Bektaşi yapıları dememizdeki kasıt, 1826 yılında Osmanlı Sultanı II. Mahmud’un, Yeniçeri Ocağı’nı ortadan kaldırırken Bektaşi Tarikatı’nı da yasaklaması ve devamında gerçekleştirilen Bektaşi Tekkelerinin kapatılması, bütün gelirlerine ve gayrimenkullerine el konulması, yıkılan Bektaşi Tekkelerindeki birçok yazılı eserin yakılarak yok edilmesi, tekkelere ait evrak ve kitapların bazılarının da el konularak imha edilmesi eylemleri sonucunda Bektaşiliğin kurumsal kimliğinden günümüze sağlam gelebilen yazıt ve yapıtların azlığıdır. Öyle sanıyoruz ki, imha edilen eserlerin sayısının binlerle ifade edildiği bu sürecin en büyük zararlarından birisi, Bektaşilik tarihinin yeterince açıklanamayan noktalarını aydınlatması muhtemel ışığı söndürmüş olmasıdır.

ANTALYA'NIN COĞRAFİ YAPISI

Antalya İli, Türkiye'nin güneybatısında olup; ilin güneyinde Akdeniz, kuzeyinde denize paralel uzanan Toros sıra dağları, doğusunda Mersin, Konya, Karaman kuzeyinde Isparta, Burdur ve batısında Muğla illeri bulunmaktadır.

Antalya'nın yaklaşık %80'lik kısmı dağlık geriye kalan coğrafyası ise ova ve engebeli araziden oluşmaktadır. Toros sıra dağlarının Batı Toroslar olarak bilinen kesimi ilin büyük bir kısmını kaplar ve Antalya Körfezi'nin batısından başlayarak güneybatı-kuzeydoğu, doğuda ise kuzeybatı-güneydoğu yönünde her iki yandan uzanır. Burada yer alan sıra dağlardan en önemlileri Akdağ, Susuz Dağları, Alaca Dağ, Beydağları ve Geyik Dağları'dır. Geyik Dağları, Antalya'nın doğusunda Taşeli Platosu üzerinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, Göçembeli Geçidi'nden, Oğuz Yayla'sına doğru uzanarak Konya ve Karaman İlleri ile Antalya arasında sınır oluşturur. Elmalı ovasının güneybatısında yer alan Akdağ, Muğla il sınırı ile paralel uzanır. Susuz Dağlar, Kıbrıs Deresi'nin doğusundan başlayarak doğuda Avlan Gölü'ne kadar uzanır. Alaca Dağ ise Kohu Dağı'ndan başlayarak güneye doğru uzanarak, Finike ile Kaş'ı birbirinden ayırır.

Antalya Körfezi'nin batısında Teke platosu yer alır. Batı ve Orta Toroslar arasında ise Taşeli platosu bulunmaktadır. Bu iki plato Antalya'nın oldukça engebeli alanlarını oluşturur.

Antalya'nın, Akdeniz'e bakan kıyı kesiminde ise ağırlıklı olarak ovalar bulunmaktadır. Batı Torosların kıyıya paralel olarak uzanması ovaların deniz ile sıra dağlar arasında, kıyı kesiminde sıkışmasına neden olmuştur. Bu ovalardan en önemlileri ise Antalya, Alanya, Demre ve Finike ovalarıdır.

Antalya'daki yer şekillerinde görülen farklılık ise dikkat çekicidir. Bunun başında, ilin içinde bulunduğu coğrafyanın uzun bir zaman diliminde değişik doğal etkilere maruz kalmasının da önemi büyüktür. İlin oturduğu alanda traverten, kireçtaşı, dolomit ve kireçtaşı ile dolomit arasında kalan çeşitli geçiş tipi

özelliğindeki çözülebilen kayalar egemendir. Karstik şekillenmede başta tektonizma olmak üzere akarsularında rolü büyüktür. Çoğunlukla kireçtaşıdan oluşmuş dağlarda ve platolarda çözünme olayları ile şekillenmiş dolin, lapy, polye, mağara, düden ve karstik vadi gibi şekiller oldukça sık görülmektedir. İlde polyeler verimsiz karstik arazide düz ve geniş ovalar meydana getirerek tarım ve yerleşme için önemli alanların açılmasında rol oynamıştır. Bunlardan en önemlileri Antalya-Burdur arasında yer alan Kestel Polyesi ile ilin güneybatısında yer alan Elmalı Polyesi'dir.

ANTALYA'NIN TARİHİ

Antalya'nın fiziki yapısı, iklimi ve deniz kenarında olmasından dolayı ayrıca sahip olduğu uzunca bir kıyı şeridinde yer alan doğal limanları nedeniyle paleolitik dönemden günümüze kadar her zaman diliminde önemini koruyan ve rağbet gören bir yerleşim merkezi olma özelliği taşımıştır. Antalya'da görülen önemli uygarlıkların başında Pisidya, Pamfilya ve Likya Uygarlıkları gelir. Daha sonra Seleukoslar, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar bölgede egemen olan önemli imparatorluklardır.

Antalya'nın 30 km. kuzeybatısında Korkuteli yolu üzerinde, Anadolu'da Homo Sapiens'e ait bilinen en eski yerleşimlerinden biri olan Karain Mağarası'nın, Alt Paleolitik Çağ'a yani günümüzden yaklaşık 600.000 yıl öncesine kadar tarihi uzanmaktadır. Bu mağarada Homo Sapiens Neandertalensis'e ait kemik kalıntıları ele geçirilmiştir. Elmalı yakınlarındaki Kocapınar Köyü'nde de Geç Orta Paleolitik Döneme ilişkin buluntulara rastlanılmıştır. Karain Mağarası'nın yakınındaki Öküzini Mağarası, Orta Paleolitik Çağdan, Üst Paleolitik Çağ'a geçişin görüldüğü ve iklimsel değişikliklerin paralelinde çeşitli canlı türlerinin yok olduğu dönemde alet üretimindeki başarısı, sürati ve çeşitliliği ile Homo Sapiens Sapiens'in egemenlik ve yayılma döneminin net olarak görüldüğü, günümüzden 40.000-30.000 ile 12.000-10.000 yıllarını arasını kapsayan verileri içermektedir. Yine, Antalya'da bulunan Beldibi Kaya Sığınağı, Bademağacı ve kısmen Bucak'daki Höyücek bölgenin bilinen en eski Neolitik yerleşimleridir. Antalya bölgesinde Kalkolitik Dönemi'nin izleri ise

oldukça zayıftır. Bakırın kalayla karıştırılarak elde edilen bronzla birlikte M.Ö. 4000 yıllarının sonları ile 3000 yılının başı Bronz Çağı'nın erken dönemleri bölgede Elmalı yakınlarındaki Karataş-Semayük, Müğren Höyüğü, Hacimusalar ve Bademağacı bulguları ile kuvvetli olarak desteklenmektedir.

Anadolu kökenli halkların tarihi gelişimin başlangıcı olarak ifade edilen Hitit Devleti Dönemi'nde ise bölgenin daha çok deniz faaliyetleri ile meşgul olduğu görülmektedir. Kaş yakınlarındaki Uluburun ve Adrasan açıklarında bulunan Gelidonya batıkları bölgede Tunç Çağı'ndaki deniz ticareti hakkında değerli bilgiler vermektedir. Kumluca yakınlarındaki Gagai ören alanı civarında rastlanılan Tunç Çağı keramik kalıntıları Batı Anadolu sahil güzergâhının Elmalı eksenli bir kültürel doku oluşturduğunu göstermektedir.

Antalya kent sınırları içerisinde belirli bir dil ve arkeolojik vasıfla tanımlanabilen ilk büyük uygarlık Tirmiler'dir. Batı Anadolu'nun Fruglar ve Şfardlar (Sardisli=Ludiyalı) gibi çeşitli halklarının aksine başlangıcından itibaren etkin bir siyasi birlik oluşturamayan Tirmiler, sahildeki veya yayladaki yüksek bir tepeye konumlanmış tahkimatlı kentlere "Beylikler" düzeninde yaşayan feodal topluluklardı. Bunlara ait yüzlerce kaya mezarına, lahite, stele ve dikme anıtlara kentin batı ve kuzeybatı sınırları içinde rastlanılmaktadır. Tirmiler, M.Ö. 546-538 yılları arasında Pers Kralı Kuros'un generali Harpagos'un bölgeyi ele geçirmesine kadar bölgenin tarihindeki yerini almışlardır.

Antalya'nın önemli bir bölümü Helen-Roma çağlarında Pamphylia (Pamfuliya) adıyla anılıyordu. Kabaca sınırları doğuda Kilikiya, kuzeydoğuda Lukaoniya, kuzeyde Pisidiya ve batıda Lukiya ile çevrili idi. M.Ö. 4. y.y.'da yaşamış olan Ps. Skulaks, Pamfuliya kentleri olarak Aspendos, Side ve Sulleion kentlerinin adlarını saydıktan sonra bölge sınırlarını Kibura Minor'dan (Alanya yakınlarındaki Güneyköy) Korakesion'a (Alanya) kadar uzatmakta idi. Düden çayı, Magudos (Karpuzkaldıran), Perge (Aksu) ve Artemis Tapınağı'na kadar olan toprakları ise Lukiya'ya dahil etmektedir.

Bölgede erken dönem halkı Luvi etkisinde bir Güney Anadolu halkı idi Bunlardan günümüze ulaşan herhangi bir belge kalmamıştır. Ancak varlıkları bölgedeki Helen lehçesi üzerindeki etkiden anlaşılmaktadır. Olasılıkla etkin bir siyasal birlik oluşturamadıkları için zamanla Helenlere karışarak asimile olmuşlardır.

Batı Anadolu'daki Lydia İmparatorluğu'nun M.Ö. 560 yılında başlayan bölgedeki hakimiyetinin, 546 yılında Orta Anadolu'daki Sard Savaşı'nda Perslere yenilmesi ile sona erdiği görülmektedir. Bundan sonra M.Ö. 466 yılında Atinalı amiral Kimon, Persleri Köprüçay'da bozguna uğratmıştır. M.Ö. 362 yıllarında Satrap İsyanı sırasında Pamfuliya'daki Helen kentleri savaşa katılmamışlardır. Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında ölümüne kadar Pers hükümdarlığı sürdürülmüştür.

Seleukos Krallığı'nın yenilmesi sonucu M.Ö. 188 yılında gerçekleştirilen Apameia Antlaşması ile Bergama Krallığı hakimiyetine giren bölgede, Bergama Kralı II. Attalos Philadelphos M.Ö. 150 yıllarında kuvvetli donanmasını barındırmak amacıyla Attaleia (Antalya) şehrini kurmuştur. Son Bergama Kralı III. Attalos'un M.Ö. 133 yılında ölmesinden sonra kendi vasiyeti gereği bölge Roma İmparatorluğu'na terk edilmiştir.

M.Ö. I. y.y.'da, Akdeniz'de görülen korsanlık faaliyetleri ve Mithridates Savaşları, Lykia, Pamphylia Bölgelerinin en önemli olaylarıdır. Seleukos Krallığı'nın ve daha sonra Rhodos ve Pergamon Krallıklarının çekilmeleri Akdeniz'de korsan faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. III. Antiokhos'un, Apameia Antlaşması'na göre sınırını Doğu Kilikia'ya aktarması otorite boşluğuna neden olmuştur. Roma'nın, III. Makedonya Savaşlarına tepki göstererek Rhodos'un deniz gücünü sınırlandırması ve Delos Adası'nın ticarete ön plana çıkarak Rhodos'un geri planda kalması neticesinde Doğu Akdeniz'deki siyasi ve ticari boşluk artarak korsan faaliyetlerinin çoğalmasına neden olmuştur. Bu nedenle M.Ö. 102-101 yılında Marcus Antonius önderliğinde korsan faaliyetleri ile mücadele için Kilikia Eyaleti kurulmuştur. Bu eyaletin sınırları Cicero'nun belirttiğine göre Milyas, Pamphylia ve Pisidia'yı kapsamaktaydı.

M.S. 69-79 yıllarında hüküm süren İmparator Vespasianus zamanında Lykia, Pamphylia eyaleti ile birleştirilerek Lykia-Pamphylia eyaleti olarak anılmaya başlanmıştır. Özellikle, Antalya'nın bulunduğu coğrafyada M.S. 141 yılında meydana gelen ve bu bölgede yer alan birçok şehir devletinde oldukça büyük hasarlara neden olan deprem sonrasında İmparator Antonius Pius bölgede önemli bir idari değişiklik yapmış, Lykia- Pamphylia Eyaleti, askeri bir konumdan çıkarılarak senato yönetimi altına alınmıştır.

Lykia-Pamphylia kentleri, M.S. 3. y.y.'ın sonlarından, M.S. 5. y.y.'a kadar Isaurialı eşkıyaların düzenlediği çok ciddi boyuttaki yağma akınlarına maruz kalmıştır. Oldukça zayıflayan ve hatta bölünen şehir devletleri neticesinde M. S. 312 yılından sonra İmparator Constantinus'un reform faaliyetleri neticesinde Lykia-Pamphylia çifte eyaleti resmen birbirinden ayrılmıştır.

Bölge, M. S. 7. y.y.'dan itibaren Arap akınlarına maruz kalmıştır. Roma İmparatorluğu bu saldırılarla başa çıkabilmek için bölgede Thema (Operasyon Bölgesi, Görev Yeri) sistemine geçmiştir. Arapların, M. S. 666 yılında özellikle kıyı şeridindeki şehirlerini yağmalamaları Pamphylia sahillerine oldukça büyük zararlar vermiştir.

Bizans Dönemi'nde de devam eden Arap akınlarına paralel olarak Perge ve Termessos gibi büyük kentleri terk eden insanların Attaleia'ya (Antalya) yerleşmeleri neticesinde şehrin sur duvarları doğu ve güneye doğru genişletilmiştir. Ayrıca oluşturulan su hendekleri ile de şehrin savunma sistemleri güçlendirilmiştir. Tamamen savunma üzerine genişleyen şehirde Roma Dönemi'nin anıt mezarı olan Hıdırlık Kulesi savunma kulesine dönüştürülmüş; yine Roma Dönemi yapısı Hadrian Kapısı'nın ortadaki dar bir girişinin dışındaki girişleri kapatılarak şehrin savunmasının güçlendirilmesine çalışılmıştır.

Türklerin, 1048 Pasinler Savaşı ve 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun içlerine doğru yaptıkları sistematik akınların paralelinde Antalya XI. y.y.'ın sonlarında Türklerin eline geçmiş fakat 1097 yılından sonra I. Haçlı seferi ile

birlikte tekrar Bizans'ın eline geçmiştir. Daha sonraları II. Kılıçarslan 1182 yılında Antalya'yı kuşatmasına rağmen alamamıştır. Selçukluların, Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 1207 yılında Antalya'yı, fethetmeleri sonucu bu bölgedeki Bizans hakimiyeti sona ermiştir. Bu dönemde Selçukluların, Antalya'daki hakimiyeti 1214 yılında uğranılan bir baskın sonucu oldukça kısa sürmüştür. Daha sonra 1216 tarihinde İzzeddin Keykavus'un düzenlediği bir sefer ile şehir yeniden fethedilmiştir.

1220 yılında Alâaddin Keykubat tarafından fethedilen Alanya ile birlikte Antalya geniş bir uc sübaşılığının merkezi olmuştur. Gerçi, Alanya'nın (Alâiye) fethi ve şehrin yeniden imarından sonra zaman zaman orası da merkez olmuş ise de her iki şehir aynı idari birimde yer almakta idi. Bu idari mıntıka askeri özelliği ağır basan bir uc'dur. Bu uc sadece kara için değil, Akdeniz içinde önemli olmuştur.¹

Özellikle, 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Savaşı'ndan sonra o dönem Anadolu Selçuklu Devleti'nin başında olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ordusundan habersiz geceleyin Tokat yolu ile Konya'ya oradan da Antalya'ya kaçarak burada tehlikeden uzaklaştığı bilinmektedir. Bunu halen Antalya Müzesi'nde teşhir edilen 1244 tarihli ve bizzat II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yapılmasını emrettiği burcun kitabesinden de anlayabiliyoruz. Yine müzede teşhir edilen bu burç kitabesi Keyhüsrev'in, o dönemde ayaklanmalardan ve istilalardan kaçmak için tercih edilen Alanya ve Antalya havalisine, Köseadağ Savaşı'ndan sonra gelmiş olmasına; Moğol tehdidi altındaki Anadolu Selçuklu Devleti yöneticilerinin de Konya'dan ziyade hiç değilse belli bir süre için bu havalide bulunduğuna işaret eder.²

1300'lü yıllardan sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin sonlarına doğru Anadolu'nun iyice İlhanlıların hakimiyeti altına girmesi sonucu Anadolu'nun batı uç beyleri bir araya gelerek beylikler kurmaya başlamışlardır. Bu arada önce Isparta'ya bağlı Uluborlu ve daha sonra da Eğirdir İlçelerini kendine merkez yapan Hamidoğulları'nın Beyi Dünder Bey, Gölhisar (Burdur), Korkuteli (Antalya) ve

¹ Prof. Dr. Tuncer Baykara, *Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989*, Antalya Valiliği Yayınları, İstanbul 1989, s. 44

² Z. Kenan Bilici, *Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989*, Antalya Valiliği Yayınları, İstanbul 1989, s. 46-47

daha sonra Antalya'yı zaptederek kardeşi Yunus Bey'in idaresine bırakmış ve bu andan itibaren Hamidoğulları, Eğirdir ve Antalya Merkezleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Hamidoğulları'nın, Antalya kolu, Antalya çevresine yerleştirilen ve Üç-öklar'dan İğdir boyu kethüdasının oğlu devamı Yörük Aşiretlerine verilen ortak isim olan Teke'den dolayı bu Türkmenlerin ağırlıklı yerleşim alanları olan Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Gömbe, Elmalı, Korkuteli, Karahisar, Alanya arasındaki sahil bölgesini kapsayan ve Teke-eli olarak adlandırılan coğrafyada kurulu Teke Oğulları Beyliği (1301-1423) olarak anılmış, 1301 ile 1361 yılları arasında 60 sene başkentlik yapan Antalya, 1361-1373 yılları arasındaki Kıbrıs Frankları'nın işgali sırasında Korkuteli'ne bıraktığı başkentlik ünvanını 1373 yılında tekrar geri kazanmış ve bu durum 1390 yılındaki Osmanlı hakimiyetine kadar devam etmiştir.

Antalya, XIV. y.y. sonlarında 1390 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmış ve oğlu İsa Bey, Sancak Beyi olmuştur. 1397 yılında da Antalya ile Alâiye arasında tüm bölge Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra bile Antalya'da, Osmanlı yönetimi devam etmiş, Hamidoğulları'nın ve Karamanoğulları'nın bu dönemdeki fetih girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Osmanlı egemenliğinde uzunca bir süre barış içinde bulunan bölgede 1511 yılındaki Şahkulu İsyanı, XVI. y.y.'daki suhte ayaklanmaları ve Kör Bey İsyanı önemli siyasi, askeri gelişmelerdir. Tanzimat'tan sonra ise Antalya; Alanya, Akseki ve Kızılkaya ile birlikte Teke Sancağı adı altında önce Karaman'a, daha sonra ise Konya vilayetine bağlanmıştır. 1902 yılında ise Teke Sancağı; Antalya, Akseki, Alanya, Elmalı ve Kaş kazaları ile 11 nahiye ve 524 köyden meydana gelmekte idi.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında görülen İtalyan işgali, 1923 yılında ilan edilen cumhuriyet ile birlikte ortadan kalkmış ve bölge yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalmıştır.

TÜRKLERİN ANTALYA'YA YERLEŞMESİ

1048 Pasinler ve 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun içlerine doğru dalga dalga ilerleyen Türk akınları neticesinde Antalya, XI. y.y.'ın sonunda Türklerin eline geçmiştir. 1097 yılında gerçekleşen I. Haçlı Seferi sonrasında geçici bir süre için tekrar Bizans yönetimine geçen Antalya, XII. y.y.'ın ilk yarısından itibaren şehir surlarının önlerine kadar gelen Türklerin kuşatması altında kalmıştır.

1176 yılında gerçekleşen Miryokefalon Savaşı neticesinde Anadolu'daki Türk hâkimiyetinin kalıcı hale dönüşmesi neticesinde; 1180 yılında II. Kılıçaslan'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Uluborlu'ya (Borgulu) melik olarak gelmesi Antalya üzerindeki Selçuklu baskısının artmasına neden olmuş, bunun neticesinde 1182 yılında II. Kılıçaslan'ın, Antalya'yı kuşatmasına rağmen şehir fethedilememiştir.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in melik olarak Uluborlu'da bulunduğu zaman içerisinde yanında bulunan yakın arkadaşlarından Esedüddin Ayaz Uluborlu batısından, Mübarazeddin Ertokuş ise Uluborlu'nun güneyinden sorumlu hale gelmiş idiler. Selçukluların, Akdeniz'e açılma politikaları kapsamında Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Selçuklu tahtına geçmesi ile birlikte Antalya üzerine tekrar bir sefer düzenlenmiş ve 5 Mart 1207 (3 Şaban 603) yılında şehir Selçuklu hakimiyetine geçmiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev bu fethinden sonra bölgeye İğdir Yörüklerini yerleştirerek Antalya'yı bunlara kışlak olarak vermiştir.

Şehrin alınması ile birlikte Mübarazeddin Ertokuş, Antalya'nın Subaşılığına getirilmiştir. Ertokuş'un askerleri ile birlikte Sinop Seferi'ne katıldıkları esnada, Antalya'nın denize olan konumunun dikkate alınmamasından ötürü 1214 yılında denizden yardım alan Hıristiyanların saldırısı sonrasında gerçekleşen savaşta şehir tekrar kaybedilmiştir. Bu sırada Mısır ve Doğu Akdeniz ticareti canlı olan bölgede Türkler, Rumlar, Yahudiler, Frenkler, diğer Hıristiyan gruplar ve Müslüman tacirler iç içe yaşamakta idiler. Türkler hariç (1216 yılında gerçekleşen fetih öncesi) diğer gruplar fetihten önce burada yaşamakta idiler.

1216 yılında Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un düzenlediği sefer ile yeniden Türk hakimiyetine geçen şehir ve bölgeye büyük miktarda Teke Yörüğü getirilip yerleştirilmiştir. Özellikle şehrin muhafazasında etkin unsur olan askeri görevliler ve paralelinde aileleri sayesinde Türklerin sayısının artması ile birlikte genişleyen Türk yerleşim alanları sur içinde Rumların yaşadığı kesimin bütün dış bağlantılarının kesilmesine neden olmuştur. Ayrıca şehir surları içerisinde Türkleri ve Hıristiyanları birbirinden ayıran koruyucu bir sur ile iki topluluğun yerleşimleri ayrıştırılmıştır. Bunun neticesinde batı kesim Türk ve Müslümanları, doğu kesim ise Hıristiyan-yerlilerin yerleşim alanı haline gelmiştir.

Antalya'nın merkezinde yukarıdaki gibi şekillenen Türk yerleşimi, sur dışında da olabildiğince hızlı devam etmiştir. Özellikle, Anadolu'nun fetih sürecine paralel olarak Doğudan, Orta Asya'dan gelen Oğuz Boyları fethedilen alanlara yerleştirilmiştir. Bu süreçte Toroslari aşan Türkmenler, Çukurova ve Akdeniz kıyılarını kendilerine yurt edinmişlerdir. Bunun neticesinde Antalya'ya da çok sayıda Türkmen Yörük Oymağı ve Obasının yerleştiği görülür. Antalya ve İlçelerine yerleşen Türkmen Yörükler Karahacılı, Yeniosmanlı, Hacısalı, Eskiörük, Honamlı, Çakal, Sarıkeçili, Kırismetli, Karatekeli, Suyabatmaz, Süekli, Karakoyunlu, Keşefli ve Ali Efendi Yörükleri ilk göze çarpanlardır.³

XIII. y.y.'da, Üç-okların çoğunluğunu teşkil ettiği Yörük aşiretlerinden getirilen topluluklar ile iskân politikası gerçekleştirilmekte idi. 1300'lü yıllardan sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin son yıllarında İlhanlı nüfuzu altına girmesi sonucu devletin batı ucundaki aşiret uç beyleri toplanarak beylik kurmaya başlamışlardır. Bu sırada XIII. y.y. başlarında Anadolu Selçukluları tarafından Yalvaç, Borlu ve Eğirdir taraflarına yerleştirilmiş olan Teke Aşireti'nin bir kolunu teşkil eden Türkmenlerde XIII. y.y. sonlarında başlarında bulunan Hamid Bey'in torunu ve İlyas Bey'in oğlu Feleküddin Dünder Bey'in önderliğinde hüküm sürdükleri göller havzasında bağımsızlıklarını ilan ederek Hamidoğulları Beyliği'ni kurmuşlardır. Kısa bir süre içerisinde Gölhisar, Korkuteli ve ardından Antalya'yı

³ Musa Seyirci, *Batı Akdeniz'de Yörükler" I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri 25-26 Nisan 1994 Antalya*, Ankara 1996, s. 195

fethetmişler (1301) ve Dünder Bey'in, Antalya'yı kardeşi Yunus Bey'in idaresine bırakması sureti ile Beyliğin Merkezi olan Eğirdir'in yanında Antalya ikinci bir yönetim merkezi olmuştur.

Bu noktada Teke ve Teke-eli adının kaynağını ve kapsadığı bölgeyi daha açıklayıcı bir şekilde ortaya koymanın yararı olacaktır. Teke adının kaynağı olarak bu bölgeye yerleştirilmiş Yörük Aşiretlerine izafeten verilen ortak isim olması gösterilebilir. Teke'nin, Üç-oklar'dan İğdir Boyu'nun kethüdasının oğlu olduğu, söz konusu bölgeye yerleştirildiği ve bölgenin kendi adları ile anıldığı Neşrinin Cihannumâ'sında, Yazıcıoğlu Ali'nin Tevârih-i Al-i Selçuk'unda ve İbn-i Kemalın Tevârih-i Al-i Osman adlı eserinde görülmektedir. Teke-eli alan olarak da Anadolu'nun güneyinde Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli, Gömbe, Elmalı, Korkuteli ve Karahisar ile sahilde Antalya, Alanya arasındaki sahil bölgesini kapsamakta olup, muhtemelen XIV. y.y.'ın ikinci yarısında Hamioğlu Beylerinin devamı Sultânü's-Sevâhil Emir Mübârizü'd-Din Mehmed Bey'in, Teke Bey lâkabına bakılırsa onun zamanında veya biraz daha önce Teke-eli ve Teke Oğulları olarak anılmaya başlanmıştır.

XIV. ve XV. y.y.'larda da Üç-oklara tabi boy ve oymaklar Teke-eli'ne yerleşmeye devam ediyorlardı. Mentеше, Saruhan ve Karamanoğulları'nın zayıflamaları ve dağılmaları sırasında bazı Yörük (Türkmen) aşiretleri de Teke-eli'ne yerleşmişlerdir.⁴

Zaman içerisinde Batı ve Güneybatı Anadolu'da yerleşik bulunan Türkmen oymaklarının genel adı haline gelen "Yörük", yürü ve yörü söyleyiş tarzından türeyerek konar-göçer anlamında kullanılmıştır. Anadolu'da büyük gruplar halinde yer alan Yörük toplulukları kendi aralarında birçok küçük kollara ayrılmışlardır.⁵ Selçuklularda ve Osmanlılarda fetih sonrasında iskân politikasının temel dayanağı

---

⁴Yrd. Doç Dr. Hasan Moğol, *Dünden Bugüne Antalya*, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2010, s. 113

⁵ Vahis Çabuk, *Yörükler*, İslam Ansiklopedisi, c. 13, Eskişehir 2001, s. 431

olan Yörükler özellikle Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır.⁶ Antalya ve çevresine yerleşen Yörükler için Torosların üzerindeki yüksek alanlar yayla kültürüne paralel olarak yazlık, kıyı kesimindeki ovalar ise kışlık olarak kullanılmıştır.

Antalya'nın yerli Türk halkı hemen hemen bütünüyle Yörüklerden köylüleşmiştir. Yaz aylarını, Korkuteli yaylalarında geçirip kışın Antalya çevresine gelenler, konup göçmeye devam etmekle beraber yaylada ve sahil kesiminde arazi edinerek çiftçilikle uğraşmaya başlamışlar ve zamanla köylüleşmişlerdir. Cıvgalar, Karabayır, Yalınlılar, Karaman, Göçerler ve Duraliler yerleşikliğe erken dönemde geçip köylüleşen Yörüklere örnek teşkil edenlerdendir.⁷

Konar-göçer Türkmen ahalisinden olarak belirtilen Karamanlı Yörükleri de, Teke Sancağı içerisinde yer almışlardır. Antalya Merkez köylerinden olan Aşağı ve Yukarı Karaman, Asi Karaman olarak bilinen bugünün Yeşil Karaman adlı köylerinin bu Yörüklerden teşekkül ettiği ihmal dahilindedir.⁸ Yine bu bölgedeki mücadelelerden Osmanlı-Karamanoğulları çatışmasında Karamanoğullarının, Varsaklar, Bozkırlı, Kosun, ve Gögez Yörüklerinin desteğini aldığı tarihi kaynaklarda da geçmektedir.⁹

Antalya'ya gelen en eski Yörük grubundan biri olan Eskiyörük Oymağı; Saçılmaz, Hacıosmanlı, Kirterlikli, Basırlı, Çıraklı, Bildirli ve Marangozlar obalarından oluşmaktadır.¹⁰ Eskiyörük Oymağı'nın obaları büyük oranda Serik bölgesinde yerleşmekle birlikte bugün kendi adlarıyla kurdukları köyleri de bulunmaktadır.

Karakoyunlu Oymağı ise Anadolu coğrafyasında yaygın bir şekilde yer almıştır. Iğdır'da Karakoyunlu ve Tuzluca, Kars'ta Sarıkamış, Urfa'da Siverek,

⁶ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, İstanbul 2003, s. 167

⁷ Macit Selekler, *Yarım Asrın Arkasından Antalya'da Kemer Melli-İbradı Serik*, İstanbul 1960, s. 139-140

⁸ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul 2005, s. 412

⁹ Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta 2002, s. 43-45

Sinop'ta Gerze, Muğla'da Milas, Ordu'da Fatsa, Kayseri'de Pınarbaşı, Van, Gaziantep, Kilis ve Antalya'nın Serik İlçesinde Karakoyunlulara rastlamak mümkündür.¹¹ Antalya'da bulunan Karakoyunlu Yörükleri ise Teke Bölgesine XIV. y.y.'da gelmişlerdir.¹²

Teke Sancağı Yörüklerinden olarak Tümküşlü veya Tönküşlü olarak geçen Töngüşlü Yörükleri'de, Antalya içerisinde yer almışlardır.¹³ Kendi adları ile kurdukları Töngüşlü Köyü dışında, Gebiz Beldesi'ne, Şatırlı Köyü Uzunsakallar Mahallesi'ne ve Koyuncular olarak da bilinen Töngüşlü Grubu ise Nebiler Köyü'ne yerleşmişlerdir.

Gebizli Yörükler, Osmanlı Dönemi'nde, Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde görülmekle birlikte Teke Sancağı içerisinde Kaş, Manavgat, Alanya, Karahisar-ı Teke ve Aksu'da yerleşmişlerdir. Günümüzde ise Gebizli Yörükler yoğun olarak Antalya'nın Serik İlçesinde en eski yerleşimlerinden birisi olan ve kendi isimleri ile anılan Gebiz'e yerleşmişlerdir.

Çok eski dönemlerden beri Antalya içerisinde varlıklarını sürdüren oymaklardan birisi de Karahacılı Yörük Oymağı'dır ve bu oymak Galdırcılar, Solaklı, Çüngüllüler, Hacıhamzalı, Eskiörük, Hümmetli ve Sarıg Balı Obalarından oluşmaktadır. Genellikle, Serik civarında görülen Karahacılı Obalarını, Elmalı'ya bağlı Çobanisa, Ali ve Dere Köylerinin yaylalarına da çıktıklarından Elmalı ve Finike'de de görmek mümkündür.

Anadolu Yörüklerinden olan Hacısalı Yörükleri, Osmanlı Dönemi'nde Teke, Alanya Sancakları ile Manavgat ve İbradı Kazalarında olmak üzere Antalya'nın farklı bölgelerinde yer almışlar ve günümüzde Çandır, Pınarcık ve Abdurrahmanlar'da bulunan alanlara yerleşerek çiftçilikle uğraşmaya başlamışlardır.

¹⁰ Mehmet Eröz, *Yörükler*, İstanbul 1991, s. 85

¹¹ Hilmi Göktürk, *Anadolu'da Oğuz Boyları*, c. II, İstanbul 1979, s. 33

¹² Musa Seyirci, a.g.e., s. 195

¹³ Cevdet Türkay, a.g.e., s. 412

Antalya içerisinde yer alan bir diğer Yörük oymağı da Aydın'dan gelen Honamlı Yörükleri'dir.¹⁴ Bu Yörükler Serik, Antalya Hacıaliler Mahallesi ve Manavgat Kaymaz Köyü'nde yerleşik halkın çoğunluğunu oluşturur.

Bir diğer önemli grup ise Oğuzlardan ayrı bir Türk Boyu olarak kabul edilen Tahtacılardır. Kimi kaynaklara göre M. S. 460'lı yıllarda yaşadıkları, Asya topraklarından Oğuzları izleyerek Kafkasya'daki Gökçegöl ve Kazakistan'a, başka bir görüşe göre de Horasan ve Anadolu'ya geldikleri sanılmaktadır. Ormanlarda kerestecilik işleri ile uğraştıkları için 13. y.y.'da "Ağaçeri", 16. y.y.'dan sonra Osmanlı zamanında da "Cemaat-ı Tahtacıyan" olarak anılmış, bundan sonra ise "Tahtacılar" ismi ile anılmışlardır.

Tahtacı olarak anılmalarında onların kültürel yapılarındaki Şamanizm'den gelen ağaç, orman kültü ve onla ilgili inanışlarında etkili olduğu kesindir. Etnik olarak Türkmen, dinsel olarak Alevi inancına sahip oldukları kabul edilmektedir. Anadolu'daki Tahtacılar dinsel olarak iki ocağa bağlıdırlar. Bunlardan biri İzmir Narlıdere'deki Yanyatır Ocağı, diğeri ise Aydın Reşadiye'de bulunan Hacıemirli Ocağı'dır. Dinsel ayinlerini de bu ocaklardan gelen dedelerin önderliğinde yaparlar. Kutsal kitap olarak ise İmam Cafer buyruğunu kabul ederler.

Antalya'daki, Tahtacı yerleşimleri olarak Merkez'de, Karatepe, Yeniköy; Kemer'de, Kuzdere Değirmendere, Kızılarık ve Duacı Mahalleleri; Serik'te Yediyar,; Manavgat'ta, Gültepe; Elmalı'da, Akçaeniş; Kumluca'da, Hasyurt, Başıkçi, Toptaş,; Finike'de Gökbük, Arif Köyü Çatallar Mahallesi olarak sayılabilir.¹⁵ Gelenekleri ve yaşayışları itibari ile diğer Alevi guruplarına göre daha kapalı bir topluluk oldukları bilinmektedir. Bugün büyük oranda değişime uğramakla birlikte dıştan evlenmeyen ve dışarıya kız vermeyen bir yapıya sahiptirler.

Antalya çevresine yerleşmiş olan başlıca yörük oymakları ve bunlara bağlı obalardan yukarıda saydıklarımızdan başka Oğuzların Üçok koluna bağlı Salur

¹⁴ Ali Tanyıldız, *Honamlı Yörükleri*, Isparta 1990, s. 29

¹⁵ Öznur Tanal, *Dünden Bugüne Antalya*, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2010, s. 354

oymağından devam eden soy kütüğünü takip ettiğimizde Teke kolunun uzantısı Gölken, Burgaz (Buklaz), Akseki, Bahşı (Bahşış), Karaca (Garaca), Karatekeli, Alseki, Aziz (Aziziye-Kınalı Yörükleri), Daş (Taş), Tongüç (Tonguç), Ayak (Kızılayak-Gızılayak), Ötemiş (Ödemiş-Utamış), Miriş, Tutamış, Karahmet, Toktamış, Tufaz, Gökçe ve Saçmaz Boyları bölgeyi yerleşim alanı olarak kendilerine yurt edinmişlerdir.¹⁶

BEKTAŞILIK'IN TARİHSEL GELİŞİMİ

Müslüman Arapların, Orta Asya'yı işgali ile 8. y.y.'dan itibaren onlarla tanışan Türkler, 10. y.y.'dan itibaren siyasi, sosyal ve ekonomik sebepler ile kitleler halinde Müslümanlığı kabul etmeye başlamışlardır. Bu süreçte batıya doğru ilerlemeye başlayan Türkler, Anadolu'ya girmek için iki yol takip etmişlerdir. Bu yoldan birincisini Yunan-Helen ve Hint düşüncesinin hakim olduğu Horasan Bölgesi oluşturmaktadır. Türklerin, Anadolu'ya girmek için kullandıkları diğer göç yolu ise Orta Doğu ve Şii düşüncesinin etkili olduğu Suriye yolu olmuştur. Her iki göç yolundaki düşünce akımları daha sonra Anadolu'nun dini kültürünün oluşumunda etkili olacaktır.¹⁷

M. S. 1000'li yıllardan sonra Büyük Selçuklular Dönemi'nde, Çağrı Bey, Tuğrul Bey, İbrahim Yinal, Kutalmış, Yakuti gibi komutanlar Anadolu'ya akınlar düzenlemişlerdir. Afşin Bey ise Ege Denizi'ne kadar ulaşmayı başarmıştır. 1071'de gerçekleşen Malazgirt Savaşı ile Türkler, Anadolu'nun kapılarını kendilerine yurt edinmek üzere kesin bir şekilde açmışlardır. Bundan sonra Anadolu'nun içlerine doğru gerçekleşen fetihlerin paralelinde Asya'da birikmiş ve ekonomik, toplumsal, siyasal bunalıma düşmüş Oğuz-Türkmen boyları bu fethedilen yerlere gelerek ya da getirilerek buraları kendileri için yurt edinmişlerdir.

¹⁶ Hamit Kemal Türkmen, *Dünden Bugüne Antalya*, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2010, s. 352

¹⁷ Dr. Ali Selçuk, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul-2008, s.31

Anadolu, XII. y.y.'dan itibaren mutasavvuf derviş akımına da uğrar. XIII. y.y. Anadolu'su ise artık bir derviş yatağı olmuştur. Bilindiği gibi Ortaasya "Horasan Melamiliği"nin kaynağıdır. Asya'daki siyasal toplumsal çalkantılar düşünce ve inanç çevrelerini yeni arayışlar içerisine iter. Özellikle Moğol istilası yani Cengiz Han'ın egemenlik girişimi kitlelerle birlikte mutasavvuf çevreleri de ürkütür. Kimi kez bireysel, kimi kez grup olarak, kimi kez de kitlelerin öncüleri olarak beraberlerindeki ile birlikte Anadolu'ya göçer, Anadolu'nun yeni siyasal, toplumsal ve inanç yapılanmasına katılır ve öncülük ederler. Anadolu'daki dağınık Türkmen Boylarının yerleşmesinde, tarıma geçmelerinde, disipline edilmelerinde Selçuklu ve daha sonra Osmanlı düzeni içerisinde yer almalarında, belli bir inanç yapısı dahilinde yoğrulmalarında bu mutasavvuf dervişler temel rol oynamışlardır.¹⁸

Bu tarikat yayıcılarının ektiği inanç tohumlarından sonraları adları günümüze değin gelen içimizde yaşayan topluluklar doğmuştur. Bunlar da, Çepniler, Abdallar, Tahtacılar, Köy Bektaşileri gibi başlangıçta Hacı Bektaş Veli'ye bağlılıkları araştırmaların derinleştirilmesiyle anlaşılan, sonraları ayrı bir yol tutan topluluklardır.¹⁹

Bunlardan olan Çepniler, Hacı Bektaş Veli'nin ilk müridlerinden sayılırlar. Bir söylentiye göre de daha önce Baba İshak ayaklanmalarına katılmışlardır. Çepniler'de, Bektaşiliğin diğer kollarından mücerred takımında görülen evlenmeme, kendisini tekkeye adama gibi gelenekler yoktur. Genellikle kendilerinden oluşan topluluklar içerisinde, başkalarıyla pek karışıp, kaynaşmadan yaşarlar. Çepniler, Bektaşiliğin kollarından birine bağlı bir topluluk olarak gösterilirken göz önünde tutulan ilke Çelebiler ve Babaganlar ayrılığıdır. Yoksa, Alevilikte onun özünden çıkan Bektaşilikte, Çepni Kolu diye ayrı bir kol yoktur. Anadolu Alevilerinin, daha doğrusu Bektaşilerin ayrı ayrı yörelerde yaşayan topluluklarından birisidir. Genellikle, Karadeniz Bölgesi'nin Giresun-Ordu-Gümüşhane illeri arasındaki

¹⁸ Baki Öz, *Bektaşilik Nedir?*, Der Yayınları, İstanbul 1997, s. 24-25

¹⁹ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, Der Yayınları, İstanbul 2000, s. 143

yaylalarda yaşayan Çepnilerin, Asya'dan Anadolu'ya göçmüş Türkmenlerden oldukları, ayrı bir oymak oluşturdukları söylenir.²⁰

Diğer bir örnek olarak eskiden, “Ağaç Eri” denilen Tahtacılar, ormanlık bölgelerde, Güney Anadolu'nun Akdeniz'e bakan yaylalarında yaşayan, geçimini kereste biçmekle, orman işçiliğiyle sağlayan bir Türkmen topluluğudur. Oniki İmam'ın sekizincisi olan İmam Rıza'ya bağlandıkları, onun gömüldüğü yeri kutsal saydıkları, Ayin-i Cem düzenledikleri, bu törenlerde çalgı, içki, oyun, nefes gibi Bektaşiliğin uyguladıklarını uyguladıkları bilinir. Tahtacılar'da, Ayin-i Cem tarikata giriş töreninden sonra düzenlenir. Ayrıca sohbet, dernek, cem denen üç toplantıları daha vardır. Bunların en küçüğü sohbet, en büyüğü cemdir. Tahtacılarda inancın temelini Oniki İmam ile Oniki sayısı oluşturur. Bu konuda Bektaşilikten ayrılır bir yanları yoktur. Oniki İmam, Ondört Masum, Dört Kapı, Kırk Makam, Kerbelâ Olayı, Kemer gibi Bektaşilikte ne varsa Tahtacılar'da da vardır.²¹

13. y.y. Anadolu'sunda nüfus bakımında hakim unsurun Türkler olduğu görülmektedir. Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde genellikle Orta, Güney ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan Rum, Ermeni ve Süryanilerle karşılaşmışlardır. Bu cemaatlerin hepsinin kendisine ait ayrı kiliselerin bulunduğu, aralarında inanç birliğinin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Türkler bu cemaatlerle ilişkilerini dini hoşgörü çerçevesinde yürütmüşler, onlara Müslümanlığı zorla kabul ettirmeye çalışmamışlardır. Bu durum farklı kültürel unsurların birleştirilerek Anadolu'da yeni bir kültürün oluşumunda da etkili olmuştur.

Anadolu'ya ilk gelen Türkmen Boyları hakkında kesin bir bilgi yoktur. Moğol istilasından önce Oğuz Boylarından yalnızca Kınık, Döğer, Yağma, Salgur, Avşar ve Yıva Boyları'nın Anadolu'ya göç gönderdiği saptanabilmektedir. Moğol istilası üzerine göç artmış ve diğer Türkmen Boylarını da kapsamıştır. Böylece Oğuz Boyları ile birlikte Kıpçak, Peçenek, Moğol, Çağatay ve Harezmi topluluklar da Anadolu'ya gelmiştir.

²⁰ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle...*, s. 144

²¹ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle...*, s. 145

Bu toplumsal ve siyasal gelişmeler paralelinde Anadolu'ya gelen Orta Asya Türklerinin bir kısmı arasında Şamanlık ve diğer Asya inanç sistemleri ile Alevilik görülmektedir. Bu dönemde anlaşılacağı üzere Anadolu, etnik ve dinsel bakımdan karışık bir durumdadır.

Anadolu'da görülen bu ilk göçler esnasında yerli Hıristiyan halk tedirgin olmuş ve Anadolu'nun batısına doğru göç etmişlerdir. Bunun neticesinde Anadolu'nun Doğu ve Orta kesimlerinde geniş boşluklar oluşmuştur. Oluşan bu boşluklara ise Feodal Rum Beyleri sahip olmuşlardır. Kendi fetih politikası açısından bu durumu olumsuz gören Selçuklular, yerli Hıristiyan halkın topraklarına geri dönmesi için çaba sarf etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Dönemin tarihçisi İbn-i Bibi'nin yazdığına göre bu dönemde Anadolu coğrafyasında Rumca, Türkçe, Farsça, Ermenice ve Süryanice dilleri konuşulmakta idi. İşte bu karışık halk kitleleri arasındaki kaynaşmanın sağlanmasında Aleviliğin rolü önemlidir. Anadolu'da karşılaştığı diğer inanç sistemlerine karşı hoşgörülü olan Alevi İnanç Sistemi bu coğrafyada yaşayan halk kitleleri arasında hoşgörü ile karşılanmıştır. Hatta bu çerçevede Ermeni ve Süryaniler ile Hıristiyan-Ortodoks halklar yer yer Selçuklu ve Danişmentli yönetimlerini Bizans'a karşı tercih eder konuma gelmişlerdir.

İşte bu ortamda Bektaşilik kendisi için bir zemin kazanır. Bu bağlamda öncelikle Hacı Bektaş'ı biraz daha derinlemesine tanımakta fayda var.

Öz adı Mehmed (Muhammed) Bektaş olan Hacı Bektaş Veli, Horasan'nın, Nişabur kentinde doğmuştur. Babası, İbrahim Sani'dir. Muhammed mahlası ile anılır. Soy olarak Hz. Ali'ye bağlanır. Annesi, Nişabur müftüsü Şeyh Ahmet Amil Nişaburri'nin kızı Hâteme'nin kızı Hatem (Hateme) Hatundur. Anadolu'daki, Ağuçan Ocağı bu Ahmet Dede'nin soyundan olduklarını savunur. Babası ise Muhammed Vârid-ül-Horasani (İbrahimüssani)'dir.²² 1209/10 – 1270/71 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Hacı Bektaş'ın yaşadığı tarihin kesin olarak verilememesinin nedeni onun bir yerlere dayandırılma kaygısından kaynaklandığını

²² A. Nevzad Odyakmaz, *Bektaşilik-Mevlevilik-Masonluk*, Mephist Yayınları, İstanbul-2005, s. 11

söyleyebiliriz. Bunlardan, Hacı Bektaş'ı, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda yer verme kaygısını örnek olarak verebiliriz.

Hacı Bektaş'ın, Hacı lakabı ise Velâyetnâme'de yer alan bir keramet sonucu Bektaş'ın asıl adıyla anılagelmiştir. Velâyetnâme'ye göre Hacı Bektaş'ın hocası Lokman Perende, Horasan'dan hacca gittiğinde Arafat'ta vakfete geçildiği zaman arkadaşlarına; “Bugün arefe, bizim evde şimdi bişi pişirirler” demiş. Bu hal Hacıbektaş'a malum olmuş, Lokman'ın evinde pişirilen bişiden bir tepsiye koyarak bir dakika içinde Arafat'a ulaştırmış, orada bunu yemişler. Hac dönüşü Nişabur halkı kendisini karşıladığı ve tebrik ettiği zaman Lokman; “Asıl Hacı olan Bektaş'tır, hepimiz onu kutlayalım” diyerek onun bu kerametini halka duyurmuştur.²³

Aşağıda tekrar derinlemesine olarak ele alacağımız Hacı Bektaş Veli'nin yol gösterici olarak tarih sahnesindeki yerini almasındaki aşamaları kısaca aktarmamızda fayda olacaktır. Kendisine, “Pir-i Türkistan” sanı verilen Ahmet Yesevi'nin ölümünden sonra tekkesine “Ulûmu zahire” ve “Ulûmu Bâtına”da ünlü bir bilgin olan Lokman Perende-i Kâşani şeyh olur. Hacı Bektaş Veli'de ilk kez bu şeyhe baş bağlar. Üç yıl bu dergahta hizmet gören Hacı Bektaş Veli, yetenekleriyle, bilgisiyle hocasının ve öbür dervişlerin ilgisini çeker ve Halife Lokman Perende-i Kâşani, şeyhinin kendisine bıraktığı emanetleri (Taç, hırka, sofrası, çerağ, alem, seccade v.b.) Hacı Bektaş Veli'ye aktararak kendisine icazet verip onu Hilafet makamına oturtur. Aynı yıl Halife Perende-i Kâşani doksan yaşında ölünce Hacı Bektaş Veli “Postnişin” olur. Beş yıl süre ile bu dergâhta şeyhlik eden Hacı Bektaş Veli, Mekke ve Medine'ye gider Hacı olur. Çeşitli yerlerde konaklayarak Anadolu'ya geçer ve bu arada Baba Resul'e kırk gün hizmetle hilafet ve icazet alır. H. 670 (M. 1271) yılında da Kırşehir yakınında bugün Nevşehir iline bağlı Hacı Bektaş'a (Hacım-Suluca Karacahöyük) gelerek oraya yerleşir. Selçuklulara başkaldırarak yenilgiye uğrayarak dağılmış olan Babailer, Şiileri ve Batınileri çevresinde toplar. Bunlara; Kalenderi, Haydari, Abdal, Şemsi, Edhemi, Câmî, Celâli v.b. topluluklar da katılır ve kurulan

²³ Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, *Hacı Bektaş Veli ve Makâlât*, Akçağ Yayınları, Ankara-2002, s. 38

tarikât “Bektaşilik” adını alır. Hacı Bektaş Veli’ye baş bağlayanlar onu “Kalenderiler Piri”, “Abdallar Serveri” olarak kabul ederler.²⁴

Hacı Bektaş’ın, Anadolu’ya gelişinin bir başka izah tarzında da, yaşadığı zaman dilimi ile bağlantılı olarak Anadolu’ya geliş tarihide tartışmalıdır. Anadolu’ya geliş Cengiz Han’ın 1220’de gerçekleştirdiği batı seferi sonucunda olmalıdır. Fakat, Hacı Bektaş’ın Anadolu’ya gelişini hemen bu olay üzerine olmadığı kesindir. Anadolu’ya geldiğinde Kayseri’de bulunan Battal Mescidi’nde Kirmani’nin gözetiminde yetiştiğini yazan kaynaklara göre Kirmani’nin 1234 yılında Anadolu’dan temelli ayrıldığını belirttiklerine göre Hacı Bektaş’ın bu tarihten kısa bir süre öncesinde Anadolu’ya gelmiş olmalıdır.²⁵

Kaynaklar, Hacı Bektaş’ın, Oğuzlar’ın Üçok kolunun Çepni boyundan olduğu konusunda birleşirler. Anadolu’ya boyuyla birlikte dahası boyunun başında gelmiştir. Çepniler ilk olarak genellikle Orta Anadolu’dan, Karadeniz kıyılarına kadar olan yörelere yerleşmişlerdir. Hacı Bektaş’ın çevresinde yer alan kimi önemli isimlerde Çepni’dir. Mesela, Hacı Bektaş kendi boyu olan Çepniler’den Hacı İbrahim’i Çukurova, Maraş ve Halep’e göndererek onun yoluyla yöre halkını kazanır, aydınlatır. 1240’larda Babai Alevi-Türkmen olayına katılan Çepniler’in önemli bir bölümü 1277’lerde Sinop yöresine yerleşmişlerdir.

Hacı Bektaş-ı Veli’nin hayatı hakkında bilgi veren en eski eser, Hacı Bektaş’ın vefatından yaklaşık iki yüzyıl sonra müridleri tarafından kaleme alınmış olan Vilayetname’lerdir. Bu eserler bilimsel olmaktan çok, Hacı Bektaş’ı yücelten ve olağanüstü gösteren menkıbelere dayalı rivayetlerden oluşur. Yine Hacı Bektaş’ın vefatından yaklaşık yüzyıl sonra kaleme alınan Eflaki’nin Menakıbu’l-Arifin’i ile ikiyüz yıl sonra kaleme alınan Aşıkpaşazade’nin Tevarih-i Al-i Osman’ı, Hacı Bektaş Veli hakkında sınırlı da olsa bilgi vermesi açısından önemlidir.

²⁴ A. Nevzad Odyakmaz, *a.g.e.*, s. 12

²⁵ Dr. Mikâil Bayram, *Bacıyan-ı Rum*, Konya 1987, s. 25

Menakıbnameler, Hacı Bektaş'ın seceresini Hz. Ali'ye kadar çıkarırlarken, tarihsel boşlukları makul bir şekilde dolduramamaktadırlar. Hacı Bektaş'ın soyunu Hz. Ali'ye bağlama isteği, dönemin geleneğine uygun olarak dervişe “seyyid” sıfatının verilmesi arzusundan kaynaklanmış olma olasılığını düşündürmektedir. Diğer taraftan Bektaşiler arasında Hacı Bektaş'ın soyunun Hz. Ali'den geldiğine olan inanç son derece yaygındır.

Hacı Bektaş Veli'nin hayatıyla ilgili olarak neredeyse ihtilaf olmayan tek konu doğduğu yerin Nişabur, öldüğü yerin ise Sulucakarahöyük olduğudur. Özellikle, Hacı Bektaş'ın kimin halifesi olduğu konusu ise görüş ayrılıklarının en yoğun olduğu noktadır. Tarihi açıdan Ahmed Yesevi'nin 1166 yılında vefat etmesi nedeniyle, Hacı Bektaş'ın ilk hocası olması mümkün değildir. Ancak, Yesevi Ocağından feyiz aldığı konusunda, mevcut araştırmalar çoğunluktadır.

“Hacı Bektaş Vilâyetname”si ile 1318-1358 yılları arasında yazılan Ahmet Eflaki'nin “Ariflerin Menkıbeleri”nde, Hacı Bektaş; yaşadığı yıllar çok iyi bilinen Mevlana (1207-1273) ile çağdaş gösterilir ve ilişkilerinden bahsedilir. Yine bu dönem yaşamış ve ilişkiler içerisinde buldukları bir takım adlar verirler. Seyyid Mahmud Hayrani (Ölümü 1268), Nuraddin Bin Caca (1256-1277 yılları arasında yönetimdedir) ve Hacım Sultan (XIII. y.y.) bunlar arasındadır. Ayrıca kaynaklar Hacı Bektaş ile Ahi Evren ilişkisine de yer verir. Ahi Evren, 1205 yılında Anadolu'ya gelir. 1227/28 yıllarında Konya'ya yerleşir. 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Savaşı'ndan sonra Ahiler ile birlikte Moğol istilasına karşı çıkar. Eşiyle birlikte Moğollara esir düşer. 1247 yılında Kayseri'ye yerleşir. Daha sonra Kırşehir'e geçerek on dört yıl orada yaşar. 1261 yılında Moğollara karşı yaptığı ayaklanmada öldürüldükten sonra eşi ve yanlıları Sulucakarahöyük'teki, Hacı Bektaş'a sığınarak orada yaşarlar. Bu tarihsel bilgiler bize Hacı Bektaş'ın yaşadığı dönem hakkında sağlıklı kanaat uyandırır.²⁶

Hacı Bektaş Necef, Mekke, Medine, Kudüs, Halep ve Elbistan'ı dolaştıktan sonra Sivas, Amasya, Kayseri ve Kırşehir'i gezer. Buralarda belli süreler kalır ve

²⁶ Baki Öz, *a.g.e.*, s. 50

ardından Sulucakarahöyük'e yerleşir. "Vilayetname" bu inceleme ve araştırma gezilerinin odak noktalarını belirtir. "Kürdistan'da bir kavmin içinde bir zaman eğleşir. O kavmi kendisine bağlar. Rum ülkesine yürür. Elbistan'da Ashâb-ı Kehf mağarasına uğrar. Orada erbain çıkarır. Kayseri'ye doğru yola çıkar. Rum ülkesine Zülkadirli İlinde Bozok'tan girer. Daha sonra Sulucakarahöyük'e iner."²⁷

On beş yıla yakın Sulucakarahöyük'te kalan Hacı Bektaş, Moğollara ve Mevlevilere karşı, tarihsel süreçteki olaylara bakarsak Ahileri kendisine yakın görerek onların tarafında durmuştur. Bu nedenle Moğollara karşı verilen Kayseri savunmasına yardımcı olmak amacı ile Ahilere destek vermek için bu şehre geçer. Bu savunma esasında Ahi Evren'in tutuklanması üzerine Sulucakarahöyük'e geçerek buraya yerleşir. Ahi Evren'in, 1261 yılında Kırşehir direnişi esnasında Moğollara şehit düşmesi üzerine eşi, yakınları ve yandaşları olan tüm Ahiler, Sulucakarahöyük'e geçerek Hacı Bektaş'ın yanına sığınır. Bu durum Hacı Bektaş'ın bir merkez olarak görülerek Moğol ve Mevlevi harici Ahi ve Türkmen grupların onun çevresinde birleşmesinde önemli bir etken olmuş ve Hacı Bektaş'ın güçlenmesine sebebiyet vermiştir.

Hacı Bektaş'ın etkilendiği isimlerden biri Ahmet Yesevi'dir. Ahmet Yesevi Türktür. Verdiği ürünler Türkmen halkın düzeyine göre yazılmış, lirik, tasavvufi ve ahlaksal içerikli şiiirlerdir. Kendisi, Horasan-Türkistan'ın, Melami-Tasavvufi çevrelerinin insanıdır. Tarikatı heteretoks bir yapı taşır ve Melameti-Kalenderi Sufiliğinin bütün özelliklerini yansıtır. Katı dinci, şeriatçı ve sünni değildir. Ortamı gereği öyle olması da mümkün değildir. Alevi niteliklidir. Başyapıtı olan "Divan-ı Hikmet"te bu ruhu yansıtan izlere rastlanır.

Hacı Bektaş doğrudan Ahmet Yesevi'nin halifesi veya müridi değildir. Hacı Bektaş, Ahmet Yesevi'nin ölümünden çok sonra doğmuştur. Bu nedenle Hacı Bektaş, Anadolu Kalenderiliği içerisinde ötekilere göre daha özeldir. Bektaşilik bu kanaldan doğacaktır. Hacı Bektaş, Yesevilik, Vefailik, Haydarilik üçgenini birbirine bağlayan kilit taşı durumundadır. Bu üç etken Anadolu coğrafyasında siyasal,

---

²⁷ Baki Öz, *a.g.e.*, s. 54

toplumsal ve düşünsel koşullarında yardımı ile Bektaşiliği oluştururlar. Hacı Bektaş bu belirtilen etkenlerin, coğrafyanın ve tarihsel koşulların ürünüdür.²⁸

Hacı Bektaş, Asya'da iken Yesevilik-Haydarilik içerisinde. Anadolu'ya bir Kalenderi-Haydari dervişi olarak gelir. Anadolu'da, Melameti-Kalenderi bir nitelik gösterir. Bu akımlar giderek Vefailik içerisinde yer alırlar. Hacı Bektaş'da bu aşamada Vefailiğin içerisinde. Vefailiği, Anadolu'da Baba İlyas ve Babailer temsil ederler. Hacı Bektaş'da, Vefailiğin 1230'lu yıllardan sonra dönüştüğü Babailik içerisinde yerini alır. 1240'lı yıllarda Vefailik yerine (Babailiğin darbe olarak zayıflaması sonucunda) Haydarilik giderek gücünü artırır. XIV. y.y.'da Hacı Bektaş Dergâhı artık bir Haydari merkezidir. Hacı Bektaş, Yesevilik-Vefailik-Haydarilik üçgenini birbirine bağlayan kilit taşı durumundadır. Vilayetname'deki, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş, Kudbiddin Haydar üçlüsü arasındaki ilişkiler bu açıdan anlam kazanır. Bektaşiliğin, Yesevilikten değil ama Yeseviliğin bir kolu olan Haydarilikten doğduğunu bu tarikatlar arasındaki organik bağ ortaya koyar. Yesevilikteki, Kalenderi öğeleri yapısına alarak, Yeseviliği kendi içerisinde eriten Haydarilik, bu tarikatı XIII. y.y.'da eritir. Yalnız, Ahmet Yesevi'nin anısı Haydarilik geleneği içerisinde sürer ve Bektaşiliğe de bu kanaldan geçer. Haydarilik, XV. y.y.'da Hacı Bektaş kültü aracılığı ile kendi içerisinde Bektaşiliği yaratır. İşte, Hacı Bektaş bu kaynakların ürünüdür.²⁹

Hacı Bektaş-ı Veli ile Babailik hareketinin öncüsü olan Baba İlyas ilişkisi hakkındaki referanslar bizi Aşıkpaşazade, Elvan Çelebi ve Eflaki'ye çıkarıyor. Aşıkpaşazade Tarihi'ndeki bilgilerden yola çıktığımızda, Abdalan-ı Rum (Babailik hareketine mensup zümrelerini niteleyen bir kavram) dediğimiz dervişler zümresinin önde gelen Babalarından olan Geyikli Baba'nın, kendini Orhan Gazi'ye tanıtırken "Baba İlyas müridiyim. Seyyid Ebülvefa tarikatindenim." demesi önemli bir göstergedir.

---

²⁸ Baki Öz, *a.g.e.*, s. 117

²⁹ Baki Öz, *a.g.e.*, s. 119

Öte yandan henüz ortada “Bektaşilik” diye bir tarikat olmamasına karşın, Hacı Bektaş geleneğinin taşıyıcısı ve yayıcısı olma özelliğini gösteren Abdalların, ehl-i sünnet dışı unsurları bünyelerinde barındırıyor olması; bu geleneğin, Baba İlyas’taki ve Babai hareketindeki heterodoks niteliklerle paralellik arz ettiğini gösterir. Ayrıca, Bektaşi geleneğinin önemli isimlerinden Kumral Abdal ve Abdal Murad gibi isimler de kendilerini Vefai diye adlandırmaktadır. Bilindiği üzere Baba İlyas, Seyyid Ebü’l-Vefa’nın kurduğu Vefaiye tarikatının Anadolu’daki şeyhidir. Tüm bu veriler bizi, Hacı Bektaş Veli ile Baba İlyas arasında şeyhlik-müridlik ilişkisi olduğunun tespitine yönlendiriyor.

Irene Melikoff, Hacı Bektaş ile müridi olduğu Baba İlyas’ın Anadolu’ya birlikte geldiğini söylemektedir. Ancak Aşıkpaşazade, Hacı Bektaş’ın Anadolu’ya gelişini şu şekilde ifade etmektedir: *“Hacı Bektaş Horasan’dan kalktı. Bir kardeşi vardı, Menteş derlerdi. Birlikte kalktılar. Anadolu’ya gelmeye heves ettiler. Evvela doğru Sivas’a geldiler. O zamanda Baba İlyas gelmiş, Anadolu’da oturur olmuştu. Meğer onu görmek isteğiyle gelmişler. Bu Hacı Bektaş, kardeşiyle Sivas’a, Sivas’tan Baba İlyas’a geldiler. Oradan Kırşehir’e, Kırşehir’den Kayseri’ye geldiler. Menteş yine memleketine yöneldi. Hacı Bektaş kardeşini Kayseri’den gönderdi. Vardı, Sivas’a çıktı. Oraya varınca eceli yetişti. Onu şehid ettiler.”*

Bu bilgilerden yola çıkarak Hacı Bektaş’ın, Baba İlyas’tan bir süre sonra Anadolu’ya geldiğini; Anadolu’ya geldiği sırada ilk iş olarak Baba İlyas’ı ziyaret etmek istemesinden de Baba İlyas’ı Horasan’dan tanıdığını ya da namını duymuş olmasından ötürü, Amasya’ya gidip müridlik yaptığı sonucunu çıkarabiliriz. Hacı Bektaş’ın kardeşi Menteş’in isyana bizzat katılarak isyan sırasında ölmüş olması, Hacı Bektaş’ı da isyan ile ilişkilendirmektedir. Ne var ki, Menteş’in isyana katıldığı bilinmekle birlikte, Hacı Bektaş için aynı şey söylenememektedir. Horasan’dan Anadolu’ya, dahası Amasya’ya kadar birlikte hareket eden iki kardeşin isyan esnasında ayrılarak birinin Sulucakarahöyük’e, diğersinin savaş alanı olan Sivas’a gidiyor olması tarafımıza anlaşılır gelmemektedir. Menakıbnâme yazarlarının Hacı Bektaş ile ‘İsyancı Baba’ olma özelliği gösteren Baba İlyas’ı ilişkilendirmemesi; Aşıkpaşazade ve Elvan Çelebi’nin -sanırsız dedeleri olmasından ötürü- Baba İlyas ile

Hacı Bektaş'ı ilişkilendirmekle yetinip, Menteş'in isyanda ölmüş olmasının dışında isyanla ilişkilendirmemesi, Hacı Bektaş'ın isyanda rol alıp almadığı konusundaki şüpheleri arttırıcı bir nitelik arz etmektedir. Bir öngörü olarak Hacı Bektaş'ın Babai isyanına katılması muhtemel gibi görünmesine karşılık, günümüz kaynakları itibariyle bu konuya ilişkin tarihi bilgi mevcut değildir.

Kimi güncel kaynaklar Hacı Bektaş'ın, Sulucakarahöyük'e yerleştikten sonra burada bir tekke kurduğunu, bu tekkede yetiştirdiği öğrencilerini Anadolu'nun Türk hakimiyetinde bulunan yerlerine gönderdiğini, bu dervişlerin Hacı Bektaş'ın direktifleri doğrultusunda harekete geçtiğini ifade etmektedir. Ancak, Hacı Bektaş bir tarikat kurmamış ve mürid toplamaya çalışmamıştır. Bektaşilik, bizzat Hacı Bektaş tarafından kurulmuş bir tarikat olsaydı, bir zümrenin sıfatı olarak Bektaşilik, daha erken devirlerde ortaya çıkardı. Bektaşilik, Hacı Bektaş'ın ölümünden uzun yıllar sonra ortaya çıkmıştır. Ne, Hacı Bektaş adına düzenlenen menakıbnamelerde, ne de diğer menakıbnamelerde Rum Abdal terimi kullanılmasına rağmen, henüz "Bektaşî" teriminin kullanılmamış olması son derece anlamlıdır. Bu da XV. yüzyılın sonlarında dahi bu adı taşıyan mevcut bir zümrenin henüz ortaya çıkmadığını göstermektedir. Bektaşilik, başta Kadıncık Ana, Abdal Musa ve Balım Sultan olmak üzere Hacı Bektaş geleneğine bağlı dervişlerin, dağılık olan Rum Abdalları-Kalenderi-Haydari-Vefai gibi zümreleri Hacı Bektaş'ın adı etrafında birleştirmesi ve Hacı Bektaş kültü oluşturup, bunu bir dinsel ritüel haline getirmesiyle oluşturulmuştur. Hacı Bektaş zamanında, tam anlamıyla var olan bir Bektaşî dinsel ritüelinin, erkânının ve tarikat örgütlenmesinin mevcut olduğunu söylemek mümkün değildir. Var olduğunu düşündüğümüz olgu ise heterodoks olmak gibi ortak paydaları bulunan zümrelerinin sahip olduğu ritüeldir.

Tüm bunların paralelinde Bektaşiliğin doğuşunu başka bir bakış açısı ile özetlemekte tarihsel yaklaşımları karşılaştırılması açımdan yararlı olacaktır. Vefaiye tarikatının piri Tacülarifin Şeyh Ebülvefa'nın M. 1107 yılında ölümünden çok sonra bu tarikata bağlı olanlar Baba İlyas'ın çevresinde toplanmışlar, şeyhlerine "Baba", kendilerine de "Babailer" adını vermişlerdir. Sonradan, Moğol saldırısı üzerine XIII. y.y. başlarında Horasan'dan göçerek Amasya'ya yerleşen ve Baba İlyas'ın halifesi

Baba İshak'ın (Baba Resul) çevresinde toplanan ve “Lâilâhe illallah Baba Resûl-Allah” deyip Baba İshak'ın peygamberliğine inanan bu şii-batını Türkmenler halka mutluluk, eşitlik, özgürlük, birtakım haklar sağlayacaklarını ve toprakları eşit olarak herkese dağıtacakları, vergileri tümüyle kaldıracakları propagandası ile Selçuklu Saltanatına karşı 3 Ağustos 1239'da başkaldırarak yenilgiye uğramışlar ve yakalanan Baba İshak 1240 yılında öldürülmüştü. Horasan'dan kardeşi Menteş ile Anadolu'ya göç eden ve Babailiğe katılan Hacı Bektaş, Baba İshak'ın halifeliğine dek yükselmiş durumdaydı. Babailerin yenilgiye uğramaları üzerine bir süre izini yitiren Hacı Bektaş, ortalık yatıştıktan sonra “Karahöyük” köyüne yerleşerek tekkesini kurup dağılmış olan Babaileri bir araya getirmiştir. Sonuçta, Bektaşiliğin toplumsal bakımdan ortaya çıkışını XIII. y.y.'in karışık dönemine bağlamak gerekir. Konya Selçuklu Devleti'nin, Moğollarla sürekli çarpışması nedeniyle gücünü yitirmesi ve böylece yönünü bulma ve bir inanca bağlanma gereksinimi duyan Anadolu halkının, Hacı Bektaş Veli'nin çağrısına uyması sonucu Bektaşilin ilk tohumları atılmış oldu.³⁰

XIII. ve XIV. y.y.'lara gelindiğinde, Şiilik, Alevilik, Ahilik arasında derin görüş ve inanç ayrılıkları yoktur. Bunlar birbirlerine oldukça yakın düşünce ve inanç akımlarıdır. Giderek siyasal ve toplumsal gelişmeler karşısında birleşmiş, birbirleri ile kaynaşmış ve dahası Bektaşilik gibi yeni adlarla yeniden kalıba dökülmüşlerdir. Özellikle, Ahiler ve Ahilik 1261 yılında Moğolların, Ahi kırımını nedeni ile Bektaşilik içerisinde yerlerini alarak kaynaşmışlardır. Bu nedenle kaynakların Osmanlıların kuruluşuna katkılarına çeşitli adlar altında değindiği tasavvufi ve tarikatsal çevreler sonradan Bektaşilik içerisinde toparlanan ve yoğrulan Şii, Batıni, Babai, Kalenderi, Haydari, Alevi ve Ahi çevrelerdir. Bu akımların hepsinin ortak noktası Ali ve Oniki İmam sevgisi ve bağlılığı üzerinde yapılanmalarındır. Kısaca bu temelde yer alan inanç ve düşünce akımlarının tümü Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde toparlandıklarından günümüzde de bu adla adlandırılmaktadırlar.

Türkmen boylarının çoğunluğunun mensup olduğu popüler mistik bir niteliğe sahip bu heterodoks İslam, kendini geliştirip kurumlaşma imkânını hiçbir zaman bulamamış bir İslam tarzıydı. Bununla beraber, kısmen kırsal kesim ve

³⁰ A. Nevzad Odyakmaz, *a.g.e.*, s. 23

özellikle konar-göçer çevreler, sözü edilen bu geleneksel mistik halk islamını sınıksız korumaya devam ettiler ki; Bektaşiliğin, Osmanlı Devlet yönetiminde yerini sağlamlaştırması ve kurumsallaşmaya başlamasıyla birlikte Bektaşilik bu halk islamını temsil etme misyonunu kendine görev edinecektir.

İlk Osmanlı sultanlarını sosyal, kültürel ve dinsel açıdan değerlendirdiğimiz zaman, katı bir dinsel tavırlarının olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. İlk örgütlenme sürecini, yaylak-kışlak şeklinde konar-göçer bir yaşam kültürü içerisinde gerçekleştiren ilk Osmanlı Beyleri, kurumsal bir yapıdan çok aşiret tarzı bir örgütlenme modeli benimsemişlerdir. Bu beylerin hükümler kurdukları topluluğun da benzer sosyal ve dinsel yaklaşım içerisinde olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Özellikle, Osman ve Orhan Bey'lerin, İslam ilahiyatının ince meselelerini kavrayacak ilmi seviyede olmayan, sade ve basit yaşayışlı Türkmen reisleri olmaları, kendileri ile Türkmen kitleleri arasında bir uçurumun oluşmamasını sağlamıştır. Kimi yazarlar, Osmanlı Beylerinin egemenlik kurduğu zümre ile toplumsal ve dinsel uyumun yoğun olduğu, yani Osmanlı Devleti'nde henüz kurumsal dinsel yapılanmanın var olmadığı bu dönemi "Osmanlı'nın henüz Sünnileşmediği" dönem olarak addetmektedirler.

Şüphesiz ki, Hacı Bektaş-ı Veli kültürüne, Osmanlı Beyliği topraklarının kapısını aralayan ilk isim Abdal Musa'dır. İlk Bektaşî dervişleri arasında sayabileceğimiz Abdal Musa da, Hacı Bektaş gibi Horasan kökenli bir dervîştir. Abdal Musa gibi pek çok Haydari-Kalenderî abdalı, kurdukları zaviyeler aracılığıyla bölgelerinde Hacı Bektaş kültürünü zamanla hakim duruma getirmişlerdir. Osman Bey, Kumral Baba'ya Bilecik yakınında Ermeni Derbendi mevkiinde bir zaviye inşa ederken, Orhan Bey de babası gibi çeşitli fetihlere katılarak büyük yararlılıklar gösteren Abdal Musa, Geyikli Baba, Doğulu Baba, Abdal Mehmed ve Abdal Murat adındaki dervişlere birer zaviye yaptırarak vakıflar bağışlamıştır. I. Murad'ın, Postınpuş Baba gibi Rum Abdalları'na zaviyeler yaptırdığı bilinmektedir. Hacı Bektaş ile Kadıncık Ana'nın evlenmesinden doğduğuna inanılan Seyyid Ali Sultan (Timurtaş) da, Osmanlı kuvvetlerinin Rumeli'ne geçişinde ve Balkanlar'da yeni fetihler yapmasında büyük yararlılıklar göstermiştir.

İlk Osmanlı Sultanları, Rum Abdalları olarak adlandırılan ve aralarında ilk Bektaşî dervişleri diyebileceğimiz abdalların da yoğun olarak bulunduğu bu derviş zümrelerine karşı oldukça anlayışlı davranmışlardır. Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyıl ortalarından, özellikle XV. yüzyıldan itibaren Rumeli'de başlattıkları fetih hareketlerinde Rum Abdalları veya ilk dönem Bektaşî dervişleri de rol almıştır. İlk Bektaşî dervişlerinin bu faaliyetler esnasında yaptıkları hizmetler, onlara devlet nazarında hatırı sayılır bir yer sağlamıştır. Yeni kurulan bir devletin muhtaç olduğu sağlam bir halk kitlesinin oluşumunda, bu dervişlerin oynadığı rolün önemini iyi kavramak gereklidir. Şöyle ki, bu dervişlerle ilk sultanlar arasında bir çeşit karşılıklı dayanışma söz konusudur. Dervişlerin hizmetlerine karşılık onlar da kendilerine zaviyeler açıp köyler bağışlıyorlardı. Osmanlı tarihçilerinin, başta Abdal Musa olmak üzere, ilk Osmanlı sultanlarıyla iyi ilişkiler geliştiren dervişlere karşı hiçbir olumsuz yaklaşımları olmadığı gibi, onları övgüyle andıkları bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında özellikle toplumun kırsal ve konar-göçer kesimini oluşturan tabanı Alevi-Bektaşî inanç sistemine sahipti. Dolayısı ile Osmanlı Devleti kurulurken ve İmparatorluk yolunda ilerlerken bu tabanı dikkate alarak sistemli bir şekilde kuruluş ve gelişme aşamasını sürdürmüştür. Bu çerçevede tabanın inançsal ve düşünsel ideolojisini oluşturan Alevi-Bektaşî inanç sistemi ilk olarak daha kuruluş döneminde devlete damgasını vurmuştur. Alevi-Bektaşî kesimlerinin daha Türkiye Selçukluları Sultanı I. Alâaddin Keykubat zamanından (1220-1237) beri devlet ile sıcak ilişkileri vardır. Osmanlı Devleti'de, Alevi-Bektaşîlerin potansiyel bir güç olduğunun farkındadır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin kurucuları bu güve dayanmak gereği duymuşlardır.

Osman Bey, Orhan Bey, Murat Hüdavendigâr, Aleviliğin bir örgütlü kolu olan Ahilik inancındadırlar. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda yer alan toplulukların hamurunu oluşturan Türkmenlik özelliğinden dolayı birçok Horasan Ereni, Rum Abdalı, Pir, Eren, Derviş, Şeyh ve Dede bu oluşuma katılmışlardır. Bunlardan en bilinenleri olarak; Şeyh Edebali, Şeyh Bali, Şeyh Osman, Hacı Mihman, Bağdın Hacı, Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad, Sarı Saltuk, Kaygusuz Abdal ve Aşık Paşa gibi isimleri sayabiliriz.

Tekrarlayacak olursak dönemin Ahi, Alevi ve Bektaşileri bürokrat, asker ve komutan olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ve örgütlenmesine bizzat katılmışlardır. Bursa'nın alınmasına Ahi Hasan, Kumral Abdal ve Ali Şemseddinzade, Ahi Mehmet ve Çandarlı Halil, Abdal Musa ve Geyikli Baba gibi isimler bizzat katılmışlardır. Bunlardan, Geyikli Baba, Baba İlyas'ın müridi, Abdal Musa ise Hacı Bektaş'ın yoldaşı ve Bektaşilik Tarikatı'nın asıl kurucusudur. “Ahi Alayları”, Ahi pirlерinin önderliğinde bu tür çarpışmalara girmişlerdir. Alevi, Ahi ve Bektaşiler devletin yapılanmasında etkenlerdir. Osman Bey yönetimine gelirken bir Alevi-Ahi-Türkmen geleneği olan Seymen Alayı düzölmüştür. Alevi-Bektaşî Ocakları doğrudan devlete yardımcı olmuşlardır. Bir, Ahi Şeyhi olan Edebalı, Osman Bey'e özellikle hukuksal alanda danışmanlık yapmış, devletin kurulmasına çalışmıştır.³¹ Onun ölümünden sonra şeyhin bir başka damadı ve aynı zamanda Ahi olan Dursun Fakih, Osman Bey'in hukuk danışmanlığını yapmış, dahası ilk hutbesini o okumuştur. Fetva eminliği de yapmıştır.

Başlarda devletin Alevi-Bektaşî eğilimli bir niteliği vardır. Temel öge Türkmen değerlidir. Yöneticiler, Türkmenler arasından deneyim kazanmış kişilerden seçilmektedir. Yeniçeri Askeri Ocağı, Bektaşî Dergâhı'nca kutsanmış ve Bektaşî Tarikatı'na alınmıştır. Padişahlara, Bektaşî Babaları kılıç kuşandırmaktadır. Devletin tarikat kesimiyle arası sıcaktır. Birçok baba, dede, derviş ve özellikle Hacı Bektaş Çelebisi, Balkanlar'ın fethine katılmakta, oraların İslamlaşp, Türkleşmesinde etkin görev üstlenmişlerdir.

I. Murad, 1363 yılında devşirmelerden Yeniçeri Ocağı'nı kurmuş ve bir başka tarikata/dergâha değil, Hacı Bektaş tarikatına/dergâhına kutsandırmış ve bağlamıştır. Bu durum XIV. y.y.'da gaziler arasında güçlü bir Hacı Bektaş kültürünün olduğunu, Hacı Bektaş Dergâhı'nın, Anadolu inanç yapısı içerisinde önemli bir yeri olduğunu, diğer eğilimlerin Hacı Bektaş yolunda toplanıp toparlandıklarını, Padişah I. Murad'ın, Bektaşîliği bir güç olarak görmesini bu yola eğilimini ve bağlılığını gösterir.

³¹ Prof. Dr. Toktamış Ateş, *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı*, Say Yay., İst. 1982, s. 95

Osmanlı Devleti'nin güçlenmeye başlamasına paralel olarak medrese Müslümanlığının devlet üzerindeki etkinliği, tasavvufi yaklaşımın ötesinde katı bir biçimde yoğunlaşır. Medrese Müslümanlığının devlet kademelerindeki etkinliği artarken, medreselerde esas alınan eğitimdeki dinsel öğeler yoğunlaşır. Dilbilgisi, mantık, kelam, fıkıh, usul-i fıkıh, hadis ve usul-i hadis gibi dersler tümüyle Arapça olarak verilmiştir. II. Mehmed ile birlikte bu derslere felsefe, edebiyat, matematik gibi dersler eklenmiştir. II. Mehmed döneminden itibaren ihya olunan medreseye koşut olarak, Sünnilik devlet dini, devlet ideolojisi olmak yolunda hızla ilerlemeye koyulur. Medrese, artık sadece din adamı yetiştiren bir kurum olmasının ötesinde, Osmanlı Devleti'nin yönetici kadrosunun da en önemli kaynağını oluşturur.

Osmanlı Devleti, özellikle XV. yüzyılın başlarından itibaren medreseler aracılığıyla klasik Sünniliğin hemen bütün teorik ve pratik özelliklerini devralır. Devlet üzerinde medresenin ve devşirmelerin etkinliğinin artmasına paralel olarak, Türk soylularının nüfuzunun azalması gözlemlenir ki, bu durum klasik dönem Osmanlı Devleti'nin iskelet yapısı hakkında edinilen ilk ipuçları olma özelliği gösterir. Şöyle ki, II. Mehmed'den XVI. yüzyılın sonlarına kadar geçen yüz elli yıllık zaman diliminde, Karamanlı Mehmed Paşa, Piri Mehmed Paşa ve Manisalı Lala Paşa dışında vezir-i azam olan otuz dört kişinin tümü devşirmedir.

Osmanlı Devleti'nin Sünni medrese Müslümanlığını referans alması konusuna daha geniş bir açıdan baktığımızda, imparatorluğa doğru gidiş süreci içindeki genç Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçlarının, iyi organize edilmiş, sağlamca kurumlaşmış bir bürokrasi tarafından karşılanabileceğinden, bunun adresi olarak medrese gösterilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra Alevi akımları içerisinde özellikle Bektaşiliğin devletle arası iyidir. Diğer eğilimler için bir denetim mekanizması oluşturulmuş, bunlar yanlış eğilimlerden kurtarılmaya ve korunmaya çalışılmıştır. Özellikle, Safevi Devleti'nin kurulmasından sonra "Kızılbaş" ve "Rafizi" olarak adlandırılan daha köylük kesimleri merkezin denetiminde ve yönetiminde tutma çabası verilmiştir. XVI. y.y.'da Balım Sultan'ın dergâhın başına getirilmesi bu alanda bir dönüm

noktasıdır. Bu politikaların sonucu olacak ki, Safevi eğilimli Kızılbaşlık, Osmanlı'ya karşı ayaklanmaların geneli Alevi-Kızılbaş çevrelerce çıkarılmıştır. Bu hareketlerde Bektaşî pek yer almaz. Yalnız bunlar içerisinde Kalender Çelebi'nin önderliğini yaptığı ayaklanma (1527) Bektaşî ağırlıklıdır. Kalender Çelebi, Hacı Bektaş soyundandır. Bu olay karşısında da devlet sert tepkisini göstermiş, Kızılbaş-Bektaşî ayrımı yapmamış, kanla bastırmıştır.

Burada, Balım Sultan'ı biraz tanımada fayda olacaktır. Bektaşî Tarikatı'nın ikinci kurucusu olarak kabul edilen Balım Sultan hakkındaki bilgiler daha çok menkıbelere ve Bektaşî şairlerinin nefeslerine dayanır. Kazak Abdal'ın (Ölümü 1516) bir nefesine göre Kadıncık Ana'nın (Fatma Nursel) torunu Mürsel babanın oğludur. Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesinde bulunan türbesindeki yazıtta da Hacı Bektaş Veli'nin torunu olduğu ve Hızır Balı olarak anıldığı yazılır. Bektaşî inançlarını, gelenek, göreneklerini ve resmi ayinlerini belli kurallara bağlamış ve "Mücerret" dervişlerinden oluşan bir tarikata dönüştürmüştür. Mücerret dervişler evlenmezler, tüm yaşamlarını tekkeye adarlar. Bu bağlılığın simgesi olarak da kendilerine mengüş denilen bir halka takılırdı. Balım Sultan'a göre insan bir gönül varlığıdır. Kardeşlik, eşitlik ve dayanışma amaçlanmalıdır. Tanrı insanın gönlündedir. Balım Sultan'ın koyduğu ilkeler uzun süre Bektaşîler arasında etkili olmuştur.³² Bektaşîliğin bu altın çağları Yeniçerilerin çıkardığı ayaklanmalar nedeni ile II. Mahmud'un, Yeniçeri Ocağını 1826 yılında kapatırken bu tarikatı da yasaklaması ile sona ermiştir. Yeniçeri ve Bektaşîliğin kanlıca kaldırılması şu şekilde gerçekleştirilmiştir. Yeniçeriler, Şeyhülislam Tahir Efendi'nin fetvası ile kendi içlerinden seçilerek oluşan "Eşkinci Ocağı"nın 11 Haziran 1826 yılında kabul eder ve eğitimine başlarlar. 15 Haziran'da ayaklanırlar. Habib Odabaşısı'nın, "Hacı Bektaş Veli Ocağı'nı Uyandırılım!..." türündeki sözleri olayları artırır. Yeniçeriler kazanlarını Etmeydanı'na çıkarırlar. Cebehane ve Saraçhane kazanları da çıkarılarak bunlara katılır. Yeniçeriler, Eşkinci Ocağı'nın eğitim sistemine karşı olduklarını belirtirler. Padişah; komutan, bürokrat ve ulemayı toplar. Toplantıya, Şeyhülislam Tahir Efendi, Rumeli Kazaskeri Arif Efendi, İstanbul Kadısı Sadık Efendi gibi ileri

³² Hasan Şahin, *Geçmişten Bugüne Hacı Bektaş ve Köyleri*, Asil Yayıncılık, Ankara-2005, s: 36

gelen uleması, II. Mahmud'un ve Gümüşhanevi'nin hocası olan mutasavvıflardan Kürt Abdurrahman Efendiler katılırlar. Padişah, bu ayaklanmanın sultana karşı olduğunu ve bu hainlerine cezalandırılmasındaki düşüncelerini sorar. Ulema görüş birliği içerisinde öldürülmelerinin yasal olduğuna fetva verirler. Hep bir ağızdan "Ölmek var, dönmek yok!..." diyerek kararlılıklarını belirtirler. II. Mahmud, Sancak-ı Şerif'i çıkararak halkı yeniçerilere karşı savaşa çağırır. Eyüp, Üsküdar ve Galata semtlerine ulaklar göndererek savaşa katılmalarını ister. Ağa Hüseyin Paşa, Yeniçeriler'le savaşın komutanlığına getirilir. Eline, Şeyhülislamlık fetvası verilir. Şeyhülislam fetvasında Yeniçeriler'in öldürülmelerinin yasal olduğu belirtilir. İlk 3500 dolayında medrese öğrencisi Yeniçeriler ile savaş için devletin hizmetine koşar. Ahıskalı Hoca Ahmet Efendi toplanan birlikleri dualar. Ağa Hüseyin Paşa topçu askeri ile Divanyolu'ndan, İzzet Mehmet Paşa ise humbaracı, lağımçı ve kalyoncu askerleriyle Saraçhane'den hareket ederler. Topçu Yüzbaşı Karacehennem İbrahim Ağa, Yeniçeri Kışlalarını topa tutarak yıkar ve yakar. Kaçanlar hemen oralarda yakalanarak öldürülürler. Selim Paşa'nın bu biçimde öldürdüğü Yeniçeri sayısı iki yüze, Hüseyin Paşa'nın Ağakapısı'nda öldürdüğü ise yüz yirmiye ulaşır. Bütün, İstanbul kapıları denetim altına alınmış, dışa kaçmalar kesinlikle önlenmiştir. 17 Haziran 1826 günü alınan kararla Yeniçeri Ocağı resmen kaldırılır. Bununla birlikte ocağın bütün rütbe, lakap, ün, san ve nişanları da kaldırılır. Bu olaylar sırasında İstanbul Yeniçerileri'nin altı bini öldürülür. 40-50 gün içerisinde İstanbul'dan yirmi bin dolayında insan sürülür. Geri kalanlar ad, kıyafet ve meslek değiştirip gizlenerek kurtulabilirler.

II. Mahmud taşraya da buyruklar göndererek taşradaki Yeniçerilerin tümüyle yok edilmesini ister. İstanbul kırımından sonra böylece Anadolu ve Rumeli İllerinde, yeniçeri kırımı başlar. Yeniden depresme olayları şiddetle bastırılır. İstanbul'dan sonra Yeniçeri bakımından en yoğun olan Edirne Ocağı sessizce ortadan kaldırılır. Bunu, Maraş, Sivas, Tokat, Kütahya, Dimetoka, Bolu, Kastamonu, Erzurum, Kayseri gibi şehirlerdeki Yeniçeri kırımı takip eder. Sonuç olarak İstanbul'da üç bin Yeniçeri çatışmalarda, yedi sekiz bin Yeniçeri ise idam edilerek öldürülmüşler, onbinlercesi ise sürgün edilmişlerdir. Taşra illerindeki kırım ise tam olarak saptanamamıştır.

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra sıra Bektaşilik Tarikatı'nın kaldırılmasına gelmiştir. 8 Temmuz 1826 günü Saray-ı Hümayun Camii'nde bir toplantı yapılır. Gündemi, Bektaşi Tarikatı'nın kaldırılmasıdır. II. Mahmud, Şeyhülislam Tahir Efendi'nin fetvasına dayanarak 1826 yılında Bektaşi Tarikatı'nı ve tekkelerini kaldırır. Bektaşi Tekkelerini yıktırır ve tüm mülklerine el koyar, bırakılması gerekenlerinin başına Nakşi Şeyhlerini atayarak denetim altına alır ve Sünnileştirmeye çalışır. Anadolu ve Rumeli yörelerindeki Bektaşi Tekkeleri'ni denetlemek için özel görevliler ve hocalar görevlendirir. Rumeli Tekkeleri'ni denetlemek ve yıktırmak için Mirahuruevvel Hacı Ali Bey ile ulemadan Pirlepeli Ahmet Efendi'yi; Anadolu'daki tekkelerin denetimi ve yıkımını sağlamak için ise eski Cebecibaşı Ali Ağa ile müderrislerden Çerkeşli Mehmed Efendi atanırlar. Örnek olarak Yeniçeri Ocağı'nda, "Miralay" rütbesi ile temsil edilen ve 99. ortada bulunan Bektaşi Tarikatı şeyhi yerine, yeni kurulan "Asakiri Mansurei Muhammediye" ordusu Mevlana Celâleddin'in kutsallığına bırakılarak ordu şeyhliğine Mevlevi Şeyhlerinden biri "Mareşal" rütbesiyle atanmış ve 99. ortaya oturtulmuştur. II. Mahmud ve son padişahların Mevlevi ve Nakşibendi olmalarıyla Mevlevi ve Nakşibendiliğin yıldızı parlar ve orduda Mevlevilik, halk arasındaysa Nakşibendilik, Bektaşiliğin yerine oturtulmaya çalışılır.

Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ile Bektaşiliğin yasaklanması arasında kronolojik yakınlığın olması, bizim, tarikatın yasaklanması ile ocağın kaldırılması arasında ilişki kurmamızı sağlamaktadır. Düz mantık ile hareket ettiğimiz zaman Bektaşiliğin yasaklanmasını açıklayabilecek iki bakış açısı ortaya çıkmaktadır.

Birincisi; Yeniçeri Ocağı'nın, Bektaşiliği benimsemiş olması ocağın kapatılmasına neden olan eylemlere Bektaşilerin de katılması nedeniyle ocağın kapatılmasının ardından sıra tarikata gelmiştir. İkincisi; Bektaşilik, bünyesinde yoğun olarak var olan heterodoks unsurlar nedeniyle, Osmanlı devlet yönetimi ve ulema tarafından fazla uygun bulunmayan bir tarikattır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından askeri desteğini kaybeden tarikat yalnız kalmış ve kurulmasını sağlayan misyonunun da son bulması nedeniyle yasaklanmıştır.

Bektaşî Tarikatının kaldırılmasının nedeni olarak gösterilen bir diğer unsur da, tarikatın Hacı Bektaş'ın yolundan saptığı, dahası tarikatın Hacı Bektaş'ı istismar eden bir tutum takındığı tezidir. Ancak bu, Bektaşî senkretik yapısına katılan heterodoks unsurlarla birlikte tarikatın teolojik yanının güçlendirilmesine yapılmış katkıdan ibarettir. Yani, Bektaşîlik değişen zamanla birlikte geleneğe katılan unsurların de etkisiyle dinsel motiflerini zenginleştirmiştir. II. Bayezid'in XVI. y.y. başında örgütlenmesine önyak olduğu Bektaşîlik ile XVIII. y.y. başındaki Bektaşîlik arasındaki fark uçurum değildir. Dolayısıyla 'yoldan çıkma' ile kastedilen unsurların temelini atılmasına II. Bayezid yardımcı olmuştur. Öte yandan Bektaşîliğe yönelik ithamların temelini daha eskilere dayandığı anlaşılmaktadır. XVIII. y.y. yazarlarından Vassaf Hüseyin'in "Sefinet-ül Evliya"sında, bir takım olaylar ve yorumlarla Bektaşîlerin zındıklığının ispatına gayret edildiği görülmektedir.

Osmanlı yönetimi, Bektaşîliği yasakladıktan sonra bu tarikatın ordudaki fonksiyonlarını yerine getirmek üzere Mevleviliğe, halk seviyesindeki hizmetleri de Nakşibendiliğe devretmiştir. Ancak devletin problem çıkartabilecek olan grupların üzerine gitme konusundaki tutumu, Osmanlı Devleti'nin yaklaşımının sadece Bektaşîlere yönelik olmadığını gösterir niteliktedir. Şöyle ki, 1828 tarihinde İstanbul'da bulunan Nakşî-Halidi şeyhleri bir gecede aniden toplatılarak kayık ile Kartal'a, oradan da Sivas'a sürülmüştür. Bu tavır II. Mahmud'un bütün tarikat ehline karşı daha dikkatli yaklaştığını gösterir ki, bu durum Abdülmecid dönemine dek devam etmiştir.

II. Mahmud uyguladığı baskıcı politikalar karşısındaki ilk tepki örneklerde de görüldüğü üzere, Osmanlı devlet yönetiminin Bektaşî Tarikatı'nı yasaklamasının gerekçeleri genel olarak Bektaşîlerin ehl-i sünnet inancının takipçisi olmayışları, caiz olmayan eylemlerde bulunmaları ve tüm bu tarzlarıyla Yeniçeri Ocağı'nı da bozmuş olmaları şeklinde özetlenebilir. Bektaşîlere yönelik bu iddiaların geçerliliğini sorguladığımız zaman, Cevdet Paşa'nın "aykırı düşünce", "haram", "din yolundan sapmış" gibi ifadeleri değerlendirirken, Sünni inanca bağlı bir insanın, teolojik ve mistik yapısı dışarıdan kolay kolay anlaşılabilen heterodoks yapılı, senkretik yanı

güçlü bir tarikatı değerlendirdiğini gözden kaçırmamak gerekir. Eğer bu nokta gözden kaçırılırsa Bektaşî Tarikatı mensupları her durumda karanlık inanışlı ve dine aykırı olarak ilan edilebilir.

1826 yılında Bektaşîliğin büyük bir darbe yemiş olmasına rağmen bu olgunun tümüyle yok edilmesine neden olmamıştır. Tüm bu gelişmeler üzerine Bektaşîler yer altına çekilmiş ve kimliklerini saklamak için takiyye yapmışlardır. Diğer tarikatlar içerisinde gizlenerek varlıklarını sürdürmüşler. Kırsal kesimde de Alevi toplulukların arasına çekilmişlerdir. Bektaşîliğin eğitsel etkinliği evlere taşınmıştır.

Bektaşîliğin yasaklanmasıyla birlikte tarihe, Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez bir tarikat kapatılmıştır, notu düşülmüştür. Kapatma kararı, Bektaşî vakıf, tekke ve şeyhlerinin sıkı takibi ile desteklenmiştir.

İstanbul tekkelerindeki babalar ve müridleri Bektaşîlere yönelik olarak uygulanan takip siyaseti öyle bir boyuta varmıştır ki, Yeniçeri isyanı sırasında hapiste olmalarına rağmen, 15 kişi daha sonra tutuklanarak diğer Bektaşîler gibi Şeyhülislamın sorgusuna çekildikten sonra yedi tanesinin ehl-i sünnet olduklarına kanaat getirilerek serbest bırakılmasına, diğer sekiz tanesinin ise bozuk itikatları sebebiyle ayrı ayrı yerlere sürgün edilmelerine karar verildiği anlaşılmaktadır.

II. Mahmud, Rumeli'deki Bektaşî Tekkelerinin yıkımının ve Bektaşîlerin durumlarının kontrolünü sağlamak amacıyla Hacı Ali Bey ve ulemadan Pirlepelî Ali Ağa'yı; Anadolu tekkelerini yıktırmak için de Cebecibaşı Ali Ağa ve müderrislerden Çerkeşi Mehmed Efendi'yi 1 Ağustos 1826 tarihinde memur tayin etmiştir. Hacı Bektaş Kasabası'ndaki Pirevi Külliyesi'ndeki camiye 'Nakşibendiyye Camii' adı verilirken, buradaki tekkeye de Nakşibendi şeyhi Kayserili Şeyh Mehmed Said Efendi atanmıştır. Son Bektaşî postnişini olan Hamdullah Efendi ise 1828 yılında Merzifon'a sürülmüştür.

Diğer taraftan II. Mahmud 1827 yılında, Hacı Bektaş Veli Vakfı yönetimini Nakşibendi Tarikatı ilkeleri doğrultusunda yönetmesi koşuluyla Hamdullah Efendi'nin kardeşi Veliyüddin Efendi'yi görevlendirdiği doğrultusunda bir berat verir. Bektaşî Veliyüddin posta oturtturulurken, zaviyeyi Nakşibendi usulüne göre yönetmesi konusunda uyarılır. Veliyüddin'in, 1828 yılında ölümüyle Nakşibendi şeyhi Mehmed Said Efendi'nin ataması yapılır.

Devletin her tarafında, özellikle de Rumeli'de yaygın olan Bektaşî tekkelerinin bir kısmı cami, medrese ve mekteplere tahsis edilmiş, bir kısmı da özellikle Nakşibendilerin kontrolüne verilmiştir. Böylelikle, Bektaşî Tekkelerinin ıslah edilip ehli sünnete kazandırılmasına çalışılmıştır.

Bu kapsamda Bektaşî Tekkelerinin kapatılmasından sonra bütün gelirlerine ve gayrimenkullerine el konulmuştur. Vakıflar, belirli aralıklarla satılarak hazineye gelir kaydedilmiştir. Satışlardan, iltizamdan ve emanetten elde edilen gelirler önceleri Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin masraflarının karşılanması için Mukataat Hazinesi'ne, daha sonra ise özel bir hazine olarak oluşturulduğunu düşündüğümüz Mansure Hazinesi'ne gönderilirken; tekkelerin enkazlarının da cami, mescit ve medrese gibi yapılarda kullanılması yoluna gidilmiştir.

Burada dikkate değer bir husus ise, tekke ve zaviye vakıfları olan gayrimenkulleri almaya halkın dini duygularla fazla rağbet etmemesi üzerine bunlar, zaman zaman gerçek değerinin çok altında satılmış olmasıdır.

Yapılan satışlara daha çok azınlıkların rağbet ettiğini düşünmek yanlış olmasa gerekir. Örneğin Cuma ve Bucak Bektaşî Tekkelerindeki mülkler Osmanlı yerel yöneticilerince Koçanalı bir Rum zengine satılmıştır. Halkın Bektaşîlere ve Bektaşî mallarına yönelik olarak yaklaşımında Osmanlı yönetiminin propagandasını etkili olduğunu düşünmekteyiz. Halk arasında Bektaşîler aleyhinde genel bir düşmanlık havası yaratılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Bektaşilere yönelik uygulanan takip siyasetinin en büyük zararlarından birisi de, yıkılan Bektaşî Tekkelerindeki birçok yazılı eserin yakılarak yok edilmesidir. El konulan sadece tekkelerin gayrimenkulleri değildir, tekkelere ait evrak ve kitapların bazıları da el konulmuştur ve imha edilmiştir. Öyle sanıyoruz ki, imha edilen eserlerin sayısının binlerle ifade edildiği bu sürecin en büyük zararlarından birisi, Bektaşilik tarihinin yeterince açıklanamayan noktalarını aydınlatması muhtemel ışığı söndürmüş olmasıdır.

Abdal Musa Zaviyesinde, o dönemin şartlarına göre oldukça iyi bir kütüphanenin olduğu bilinmektedir. Bu kütüphanede değişik türden on üçü Kuran-ı Kerim olmak üzere 141 cilt kitap bulunmaktadır. Kütüphanedeki kitaplar incelendiğinde, diğer tarikatların tekkelerinde bulunabilecek kitapların burada da bulunduğu görülmektedir.

Sonuçta, 1826 süreciyle birlikte Balım Sultan dönemi ile başlayan Bektaşî Tarikatı'nın resmi tarihi sona ermiştir. Bu süreç, Bektaşiler için üçüncü evre olan 1826 sonrası gizli yılların başlangıcı anlamına gelmektedir. Osmanlı heterodoks inanç geleneğinin en büyük tarikatı olan Bektaşilik, yaklaşık üç yüz yıldan fazla bir zaman resmi faaliyetini yürüttükten sonra etkinliğini resmi olmayan boyuta taşımıştır.

Ahmet Yaşar Ocak, II. Mahmud'un Bektaşiliğe indirdiği 1826 darbesini başka bir tarikata indirmesi halinde büyük ihtimalle o tarikatın dağılıp gitmesini veya en azından zayıflamasını olası görmektedir. Ocak, Bektaşilikte bu etkinin görülmemesini, Bektaşilerin 'belini doğrultmasını' ve 1925 yılına kadar varlığını sürdürebilmesini vakıfların merkezîyetçi yapısına ve ekonomik gücüne bağlamaktadır. Aslına bakılırsa, söz konusu yasaklı yıllar, Ocak'ın yaklaşımındaki kadar kolay olmamıştır. Bu, Bektaşilerin ekonomik gücünden söz etmenin mümkün olmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca, Bektaşî takibi konusunda II. Mahmud'un, başta şeyhülislam ve sadrazam olmak üzere üst düzey bürokratlara yazı üstüne yazı gönderdiği bir ortamda Bektaşî merkezîyetçi yapısından söz etmek de tartışmaya açık bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, Bektaşilerin 1826 sürecinden ciddi yara aldığı

açık olmakla birlikte, bir şekilde varlığını devam ettirebilmiş olmasında Bektaşî inanç bütünlüğünün etkisinin yüksek olduğu kanısındayız. Tarikata yapılan müdahale, Bektaşîleri kısa bir süre için sessiz kalarak bu dönemi atlatma eğilimine götürmüştür. Ancak, bu sessizliğin sürekli olması da mümkün değildir. Nitekim binlerce üyesi bulunan Bektaşîlik, zamanla kendisine yapılan bu davranışı bertaraf edebilmenin ve eski durumuna, eski yasallığına kavuşmanın yollarını aramıştır. Bu sıkı siyasi takibat nedeniyle zor durumda kalan Bektaşîlerin bir kısmı canını kurtarabilmek, bir kısmı da inanç ve görüşlerini devam ettirebilmek için, bu yöntemi tercih ederek diğer tarikatların tekkelerine sığınmışlar ve sonra da kendi fikirlerini bu tarikat mensuplarına benimsetmek yolunu tutmuşlardır.

Ocağın ilgasını ve tarikatın ocaktan arındırılmasını normal bulan bazı Bektaşîler tekkelerinin faaliyetine son verilmesini kabullenememiş ve açılması ve tarikatlarının resmiliğinin tescili için gayret göstermişlerdir. Tekkelerin kapatılmasından bir yıl sonradan başlayarak, gizli de olsa birtakım Bektaşî tekkelerini yeniden açma girişmelerinin olduğu ve bu girişimlerin engellendiği ve hatta bunların da Nakşibendiyye Tekkesine döndürülmek istendiği anlaşılmakta ise de buna izin verilmediği ortaya çıkmaktadır. Merkezin sıkı takibinin etkisinden kurtulmak adına İstanbul dışı yerleri kendilerine mekân edinen Bektaşîler, 1826 darbesinden sonra merkez olarak Arnavutluk'u seçmiştir. Bosna, Arnavutluk, Yanya ve Girit gibi yerlerdeki Bektaşîler ve tekkeleri zaten daha rahat bir ortamdıydılar. Bu yerlerdeki Bektaşîlerin toplum ve idare ile bütünleşmesi daha yoğundur ve lehlerine bir hava vardır.

III. Selim'den itibaren sarayda Mevlevilik ve Mevlevî yanlılığı modadır. II. Mahmut koyu Mevlevî'dir. Oğlu Abdülmecit'te Mevleviliğin etkisindedir. Yalnız katı değildir. Bektaşîlik karşısındaki tutumu ve politikası yumuşak ve bağışlayıcıdır. Kaynaklara göre Bektaşîlik üzerindeki yasağı sürdürmemiştir. Bektaşîler onun döneminde kısmen rahatlamışlar, yasalara uymamışlar, tekkelerini yeniden kurmuş, özel giysilerini giymekten çekinmemişlerdir. Demek ki, II. Mahmud'dan hemen sonra oğlu Abdülmecit Döneminde (1839-1861) Bektaşîler güçlenecek ve su yüzüne çıkacak ortamı bulabilmişlerdir. Bu durum devlet yönetiminde bulunanlardan bir

bölümünün batılı tarzda eğitim alarak çoksesliliğe değer vermelerine ve Bektaşiliğe eğilimli olmalarından kaynaklanıyordu. Mesela, padişahın eşi Bezmi Sultan, padişah eşliğine yükselişini Merdivenköy'deki Şahkulu Bektaşî Tekkesi'nin zeminindeki dilek taşının üzerine çıkmasında bağlıydı.

Hareket serbestliği olan Arnavutluk'un yanında 1826 sürecinden sonraki Bektaşilik için Abdülaziz dönemi altın çağ olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde Bektaşiliğin yeniden eski haline dönme yoluna girdiği görülmektedir. Tanzimat'tan sonra tekkelerin yeniden açılması sırasında devletin 'Bektaşilere iade itibar ettiği', hatta bu konuda ise 'Sultan Abdülaziz'in samimi olduğunu göstermek maksadıyla ikrar verip Bektaşî tarikatına girdiği' bildirilmektedir.

Bektaşî geleneği genel olarak Abdülaziz'in, Bektaşî olduğu yönündeki yaklaşımı ya da tarikata açık bir duygu yakınlığı olduğunu kabul etmektedir. Bu yaklaşımı şüpheyle karşılamakla birlikte, bu noktada önemli olan Abdülaziz'in, Bektaşî olup olmadığı değil, Bektaşîlerin, Abdülaziz'i Bektaşî görüyor olmasıdır. Abdülaziz dönemindeki Bektaşî örgütlenmelerini göz önüne aldığımız zaman bu sahiplenmenin boşuna olmadığını daha rahat anlayabiliriz.

Abdülaziz dönemindeki serbest ortamın etkisi 1867 yılıyla birlikte Bektaşiliğe yarı resmi bir nitelik kazandıracak bir süreç yaşanmıştır. Bu dönemde yayınlanan Bektaşî kitapları nicelik açısından kayda değer bir ilerleme kaydetmiştir. Azmi Baba'nın kaleme aldığı Tahmis 1867'de, Eşrefoğlu Divanı ve Nesimi 1869'da basılır. Bu eserler direk olarak olmasa dahi, Bektaşîler arasında yer bulması nedeniyle son derece önemlidir.

1826 yılında Bektaşî Tekkelerindeki kitapları yakan Osmanlı yönetimi, 1867- 1876 yılları arasında Bektaşî kitaplarının basılmasını sağladığı gibi bazı tekkelerin faaliyete geçmesine de göz yummuştur. Dahası, Abdülaziz'in annesi vasıtasıyla bazı Bektaşî tekkesinin onarımı en yetkili unsurun aracılığıyla yapılmıştır. Ancak bu durum, Osmanlı Devleti'nin Bektaşîlere karşı uyguladığı kurumsal, genel bir politika olmaktan uzaktır. Çünkü bu durum, daha çok başa gelen padişahların

kişisel tutumlarından kaynaklanan bir yaklaşımdır. II. Mahmud'dan sonra Bektaşilere yönelik uygulanan en değişmez politika olarak Bektaşî Tarikatı'nın resmi olarak açılmamış olmasını gösterebiliriz ki, bu durum devletin yıkılmasına dek böyle devam edecektir. Bunun dışındaki uygulamalar hükümdarların kişisel özelliklerine, ulemanın dönemseller tavırlarına, Bektaşî gruplarının girişimlerine göre şekillenmiştir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı postnişini Çelebi Feyzullah II. Abdülhamid döneminde Bektaşîlik ile Osmanlı Devleti arasında fazlaca olumlu gelişmeler olmaz. Abdülhamid'in tahta çıkmasının ardından Bektaşî yayınlarının kesildiği, tahttan indikten sonra yeniden yayınların çıktığı görülmektedir.

II. Abdülhamid zamanında faaliyet yürüten Bektaşî Tekkelerini incelediğimizde, Abdülaziz zamanında canlandırılan Eryek Baba Tekkesi, bu dönemde faaliyetini arttırmıştır. Şeyhliği Mehmet Perişan Baba'dan sonra Hacı Hasan Baba ve Hamdi Baba almıştır. Sultan Abdülaziz döneminde yeniden yapılandırılan Karyağdı Tekkesi de, faaliyetlerini II. Abdülhamid döneminde devam etmiştir. Seyyid Mustafa Baba'nın yerine Tokmak Baba olarak ünlenen İhlasi Baba geçmiş ve onu Hafız Baba izlemiştir. Ayrıca Mariçan Tekkesi, Drizar Tekkesi, Kremenar Tekkesi, Kapani Tekkesi, Osman Zeze Tekkesi, Gulani Tekkesi, Ali Potivan Tekkesi, Baruçi Tekkesi, Başka Tekkesi, Kuç Tekkesi, Reni Tekkesi1, Haydar Baba Tekkesi, Hacı Hüseyin Baba Tekkesi, Yusuf Baba gibi arttırılabilecek tekkelerin bir kısmı tamir ettirilirken, bir kısmı da yeniden yapılarak faaliyete geçmiştir.

Abdülhamid'in halifeliğe önem vermek suretiyle Sünni İslam birliğini sağlamak gibi bir hedefi vardır ki, Bektaşîliğin bu projenin içinde yer alması gibi bir durum hem Osmanlı yönetimi açısından, hem de resmi olmayan Bektaşî Tarikatı açısından mümkün değildir. Bu bağlamda "Bektaşîler, II. Abdülhamid döneminde eski güçlerini kazandılar" şeklindeki bir yaklaşım gerçekçi değildir.

II. Abdülhamid'in devlet yönetiminde diğer tarikatları kullandığı gibi, valilik veya nazırlık gibi makamlarda Bektaşîlere rastlanıyor olmasından hareketle

Bektaşilerden de yararlanmaya çalıştığını düşünebiliriz. Arnavutluk civarında yoğun olarak bulunan Bektaşiliğin Babagan kolunun Abdülhamid ile yakınlığı düşünülürse bu yaklaşımın çok da yanlış olmadığı görülebilir. II. Abdülhamid'in temel politikasının Osmanlı topraklarının parçalanmaması ekseninde olduğunu düşünürsek, Balkanlar'daki milliyetçilik akımları konusuna çözüm adına Balkanlarda yoğun olarak bulunan Babagan Bektaşileri ile ilişki geliştirmesi muhtemeldir.

1908 Jön Türk eylemiyle Bektaşiliğin küçük rönesansı başlar. Bektaşiler, İttihat ve Terakki yönetimleri içerisinde yerlerini alırlar. Sivil, asker bürokrasisinin önemli bölümünü Bektaşiler oluştururlar. Bu dönemde Edirne'de 16, İstanbul'da ise 14 Bektaşi Tekkesi bulunmakta idi. Bu durum 1925 yılında tekkelerin tümünün kapatılmasına kadar sürmüştür.

BEKTAŞİ İNANÇ SİSTEMİ

İnanç, bir kimsenin günlük yaşamını, davranışlarını etkileyen, başkalarından öğrenme yoluyla kazanılan düşünce varlığıdır. Onun edinilmesinde kişinin deneme yoluna sağması, geçerliğini kendi yaşamında geçen bir olayla tanınması gerekli değildir. İnanç denemeden, us kurallarına, mantık ilkelerine uygulamadan benimsenen genel geçerliğini yalnızca başkalarından aktarılan olaylara, söylentilere borçlu olan bir düşünce ürünüdür.³³ Bu tanımın çerçevesinde Şamanlık da kişinin denemeden benimsediği, insanlarla ruhlar arasında aracılar inancına dayalı bir inanış biçimidir. Söz konusu aracılar Türkçede, “Kam” adı verilen şamanlardır.³⁴

Türklerin eski dini olan Şamanizm'de, yaşayan insan ile ölmüş ataları arasında çok yakın bir münasebetin var olduğuna inanılırdı. Ölülerin yiyip içen canlı varlıklar oldukları düşünülürdü. İnanca göre ocak ve ateş, ataların canını temsil ederdi. Ölmeyi bu şekilde telakki edip, ölen canların insanlar gibi yaşayışlarını devam ettirdiklerine veya hayvan suretinde yaşadıklarına inanan Türkler, ocak çevresinde düğümlenen bir külte sahiplerdi. Buna, “Atalar Kültü” denmektedir.

³³ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu İnançları, Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, İstanbul-1998, s. 37

Atalar kültünden “Ocak Kültü” doğmuştur. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı yanması, ataların o ocakta, o yurttta, o çadırda devamlı bir şekilde bulunması anlamına geliyordu. Ataların canları ocağın ateşi içinde tecelli ediyordu. Bundan dolayı eski Türkler, ocağı ve ateşi kutlu sayıyor, bunlara secde ediyorlardı. Ocağa ve ateşe gösterilen bu aşırı saygının ve tapınmanın sebebi, atalara olan saygıdan kaynaklanıyordu.³⁵

Ateş kültü, Şamanizm’e İran veya Hint etkisiyle geçmiştir. Ancak bunun tamamen İran-Hint etkisiyle oluştuğunu düşünmek eksik olacaktır. Ateşin bozkır göçebe hayatındaki yeri göz önüne alınırsa, ta başlangıçtan beri eski Türklerin ateşle ilgili birtakım inançlarının olması gerekir. Bütün bunlar Şamanizm’de birleşmiştir.³⁶

Eski Türklerde görülen bu ocak ve ateş olgusuna bir saygı işareti olarak ocaktaki ateş söndürülmez, ona olan saygı ömür boyu sürdürülürdü. Ateş, ocak içinde küle gömülerek uyutulurdu. Ocağa pis ve kötü şeyler atılmasından, su ile söndürülmesinden sakınılırdı. Hatta eski Türkler ocaktaki ateşin başka boylardaki kişilere verilmesini dahi uğursuzluk sayarlardı. Bir anlamda evin ocağı, gerek maddî gerek manevî olarak evin merkezini oluştururdu. Ocak kültü bu şekilde oluşmuş ve Türkler arasında bu kült “aile ocağı”, “asker ocağı”, “ocağına incir dikmek”, “ocağı tütme”, “ocağı bozulmak” gibi tabir ve deyimlerle devam ederek sürmüştür.

Bu şekilde devam eden ocak ile ateşin kutsal sayılması olgusu Anadolu’ya kadar gelmiş; öyle ki kutsal sayılan dinî kurum ve mekânlara dahi ad olmuştur. Ayrıca dede soylu aileler bu unvanla anılmıştır. Bu kült Alevi geleneğine, ocağın kutsal sayılması ve ona niyâz edilmesi şeklinde yansımıştır. Eski Türklerdeki ocağa secde olgusu, Alevilerde sağ eli ocağa sürüp dudaklara değdirme şeklindeki “niyâz”a dönüşmüştür. Ocağın kutsal sayılmasıyla birlikte eşik de kutsal sayılmıştır. Eşiğin üzerine basılmaz ve oturulmaz. Alevilerde, eşiğin altında Ali, üstünde Fatma, iki yanında ise Hasan ve Hüseyin’in durduğuna inanıldığı yönünde bir rivayet vardır.

³⁴ Irene Mèlikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul-2008, s. 41

³⁵ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 67-69

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 248

Türklerin en eski dini konusundaki tartışma henüz bitmiş değildir. Şimdilere kadar Şamanizm'in Türklerin en eski dini olduğu varsayımı bulunuyordu. Ancak bu varsayım hem yerli hem de yabancı araştırmacılar tarafından artık iltifat görmemektedir. Bununla beraber Şamanizm'in, Türk toplulukları arasında hiç görülmediği söylenemez. Klan topluluklarının, sihirbazlığından farklı bir vecd tekniği; ateşe hükmetme; kendinden geçme; göklerde uçma; ölülerle, cinlerle ve tabiat ruhları ile temasa geçme olarak tanımlanabilecek Şamanizm'in, Türkler arasında sonradan yayıldığı varsayımının daha doğru olduğu görünmektedir. Bu büyü sistemi, yerleşip yayılırken Türklerin inançları arasında daha önce mevcut olan "Gök Tanrı inancı", "atalar kültü" ve diğer "tabiat kültleri" yanında Budizm ve Maniheizm gibi dinlerin bir kısım inanç ve merasimlerini de benimsemek durumunda kalmış ve bugün bilinen anlamdaki "Şamanizm" haline gelmiştir. Bu şekilde anlaşılacak Şamanizm'in etkileri Türklerin kabul ettikleri Budizm, Maniheizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi dinlerden sonra görüldüğü gibi, İslâmiyet'i kabulünden sonra da Türklerin arasında görülmeye ve iz bırakmaya devam etmiştir. Bu izler bazen öyle etkili ve güçlü olabilmektedir ki yüzyıllar geçmesine rağmen varlığını çeşitli şekillerde sürdürebilmektedir. Fuad Köprülü, Mehmet Eröz, Ahmet Yaşar Ocak ve Ethem Ruhi Fıçlalı gibi araştırmacılar, ağırlıklı olarak Alevîliği, Şamanizm-İslâm senkretizmi olarak görmektedirler.

Bektaşiliğin oluşturduğu inanç düzeninde kimi araştırmacılara göre en belirgin inançlar şamanlıkla ilgili olanlardır. Bektaşilikte gördüğümüz dört kapı inancı bir anlamda, Şaman inancına da dayanır. Şaman inancında da dörtlü bir inanç kurumu temeldir. Bu dörtlü inancı Doğu, Batı, Kuzey, Güney gibi dört ayrı yön oluşturur. Bu yönlerin birer renkle gösterilmesi de bir şaman geleneğidir. Böylece, doğu-gök/mavi, batı-ak, güney-kızıl, kuzey-kara olarak nitelenir. Şaman inancında dolayısıyla eski Türk inançlarında dört yönle atbaşı giden dörtte Tanrı kavramı vardır. Gökhan, Akhan, Kızılhan, Karahan adlarını taşıyan bu Tanrıların dörtlü inanç düzeninin doruğunda bulunduğu görülüyor. Yine biri Tanrılarla, biri yönlerle ilgili

olmak üzere üç ayrı denizin varlığına inanılır. Karadeniz, Kızıldeniz ve Akdeniz. Bu adların gelişigüzel verilmediği birer inanç düzenine bağlandığı anlaşılmaktadır.³⁷

Yine burada Ahmet Yesevi öğretisinin dört kapı olarak bilinen şu ilkeleri üzerinde de durmak gerekir. Bunlar; Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat'tir. Dört Kapı, İslamiyet'ten önceki Türk inançlarından kaynaklanmıştır. Dört kapı ilkesi Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerine de temel oluşturur.³⁸

Hacı Bektaş Veli'ye göre, insan dört öğeden yaratılmıştır. Yaşamı, dört öğe canlandırır. Ateş, hava, su ve toprak. Ateşin on aşaması vardır, öz varlıkla ilgilidir. Kötü olan her nesne, ondadır. Havanın on aşaması vardır. Tanrısaldır; inanç yoluna vardır. Suyunda on aşaması vardır; us (Akıl), bilgi, esin (İlham), ekin (Kültür) verir. Toprak ise nurla yüklüdür. Onda katlanma (Sabır), iyilik, verimlilik vardır. Bu dört öğeden oluşan insanda, sultan olan "Us"tur. Us, özvarlığı (Nefsi) yönetir. İyiliğe götüren us, "Hümakuşu"dur. Kötülüklerle sapan ise şeytandır. Bektaşilik, "Teflis" felsefesinden esinlenmiştir. Bu, Hıristiyanların "Peder-Oğul-Tanrı" üçlemesine benzer bir inanıştır. Bektaşilerde de, "Tanrı-Muhammed-Ali" üçlemesi vardır. Bu üçlemede, temel Ali'dir. Ali'den başka Tanrı'lık aranmamalıdır.³⁹

Hacı Bektaş Veli kaynak kültüründen kendisine ulaşan Dört Kapı kazanımına, her kapıya on makam ekleyerek "Dört Kapı Kırk Makam" eğitim öğretisini ya da Alevilik-Bektaşiliğin teorik yanını kurmuştur. Eski Türk ve şaman inançlarında yeryüzü, dikdörtgen ya da dörtgen biçimli tasarımlanır. Bir kubbe biçiminde algılanan gökyüzü, daire oluşturan alt yüzü ile Yer'in üstüne kapanır. Dikdörtgenin ya da dörtgenin doğu kenarı doğu kapısı, batı kenarı batı kapısı, kuzey kenarı kuzey kapısı, güney kenarı ise güney kapısı olarak algılanırdı. Her kapı bir yönü gösteriyordu, her kapının bir rengi ve topluluğu vardı. Dört yöne açılan yer algısının dışında yine Asya mitolojilerinde görünen görünmeyene / görünmeyenden

³⁷ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle ...*, s. 54

³⁸ Ahmet Zeyrek, *Ahmet Yesevi Hayatı, Fikirleri ve Hikmetleri*, Kar Yayınları, İstanbul-2006, s. 9

³⁹ A. Nevzad Odyakmaz, *a.g.e.*, s. 37

görünene, Orta Dünya'dan Yukarı Dünya'ya ve Aşağı Dünya'ya açılan yer olarak anlatılır.⁴⁰

Bektaşiliğe girenler sıra ile dört kapıdan geçerler. Birindeki görevi tamamlayamayan ve onun gizine eremeyen can ötekine geçemez. Bektaşilik'e girmek, bu kuruluştaki yükselmek, ilerlemek bu dört kapı anlayışına dayanır. Bu yüzden, bu dört kapıyı bilmek, Bektaşilik'in özünü kavramaya açılan ilk pencereyi bulmak demektir. Bu kapılar Şeriat Kapısı, Tarikat Kapısı, Marifet Kapısı ve Hakikat Kapısı'dır.⁴¹

Şeriat Kapısı, Bektaşi dilinde "Beloğlu" da denilen bu kapı tarikatın başlangıcı durumundadır. Burada, İslam dininin Alevilik'in koyduğu genel kurallara, kurduğu düzene uyma gereği vardır. Ancak burada sözü geçen şeriat, Sünniliğin anladığı gibi değildir. Bu daha çok Bektaşilik'in genel yasasını oluşturan kurallar niteliğindedir. İslam dininin temel ilkelerine inanma gereği varsa da, Sünniliğin anladığı ibadet biçimine uyma gereği yoktur. Bu kapıda Allah-Muhammed-Ali inancı temel ilkedir. Bektaşilik'te, İslam dininin özüne karşı çıkmak, onu tanımama gibi bir durum yoktur. Bütün değişiklik İslam dininin getirdiği ilkeleri yorumlamadadır. Kur'an'a, Hadis'e daha önce anlatılan İslam ilkelerine inanma vardır. Buna hukukta denilebilir. Ancak buda Alevilik'in anladığı biçimde bir hukuktur. Bektaşilik'te, şeriat kapısından girmeye ya da girene "Beloğlu" denir. Beloğlu olmak ise Hacı Bektaş Veli'yi pir olarak tanımak, onun soyuna bağlanmak, onun izinden yürümektir. Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre şeriatın tamamlanması için on koşulu yerine getirmek gerekir. Şeriat kapısının makamları şunlardır:⁴²

1- İman etmek.

2- İlim Öğrenmek.

⁴⁰ Esat Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2008, s. 107

⁴¹ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle...*, s. 41

⁴² Erdoğan Alkan, *Sayılar ve Hayvan Simgeleriyle Alevi Mitolojisi*, Kaynak Yayınları, İstanbul-1997, s. 96

- 3- İbadet etmek.
- 4- Haramdan uzaklaşmak.
- 5- Aileye faydalı olmak.
- 6- Çevreye zarar vermemek.
- 7- Peygamberin emirlerine uymak.
- 8- Şefkatli olmak.
- 9- Temizliğe dikkat etmek.
- 10- Yaramaz işlerden uzak durmak

Tarikat Kapısı, “Yolođlu” adı verilen bu kapı Bektaşilik’e girmenin yollarını, törelerini, genel ilkelerini gösteren kurumdur. Tarikata giriş yoludur. Bu kapıdan girerek Bektaşi olmak isteyenler bir mürşide, yetkili bir yol göstericiye bağlanma gereğindedir. Bektaşilik’e girmek isteyene “Talib” denilir. Talib, istekli, dinleyen anlamına gelir. Talib önce bir yol gösterici yani mürşid bulur. Ondan tarikatın kurallarını, ilkelerini öğrenir. Bu kapıdan girince tarikat törelerine, kurallarına uyar ve yoloğlu olur. Talibin tarikata aşk ile bağlanması gerekmektedir. Tarikata giren bir yoloğlunun önemli sorumlulukları vardır. Bunların başında tarikat sırlarını saklamak, korumak, kimseye söylememek gelir. Öteki önemli sorumluluk ise “Eline, Beline, Diline” bağlı olmak, bunlardan dolayı bir suç işlememektir. Bu üçlü sorumluluğun genel anlamı şudur: Kimseye el kaldırmayacaksın, alçak gönüllü olacaksın, kimseyi dilinle incitmeyeceksin, kimseye saldırmayacaksın. Tarikat Kapısı, Bektaşilik’te bir öğrenme kurumu, okul durumundadır. Burada gereken bütün bilgiler mürşidden öğrenilir. Öğrenilen bilgilerin bir süs olarak başta taşınması değil

davranışlara uygulanması, tarikat içinde onlara göre işlem yapılması gerekir. Tarikat kapısının makamları ise şunlardır:⁴³

- 1- Tövbe etmek.
- 2- Mürşidin isteğine uymak.
- 3- Temiz giyinmek.
- 4- İyilik yolunda savaşmak.
- 5- Hizmetli olup hizmeti sevmek.
- 6- Haksızlıktan korkmak.
- 7- Ümitsizliğe düşmemek.
- 8- İbret almak.
- 9- Nimet dağıtmak.
- 10- Özünü fakir görmek

Marifet Kapısı, Bilginin, Bektaşilik'te önemli sayılan ilmin yoluna girme yeri burasıdır. Buna, atam gök, anam yer de denir. Bilgisizlikten, hamlıktan, kabalıktan kurtulma bu kapıda gerçekleşir. Ancak bu kapının da üç aşaması vardır. Bunlar;

Ayn'el Yakıyn; görerek, duyarak tanıma, anlama, olup bitenleri kavrama, gerçekleri gözle, kendi bütünlükleri içinde öğrenme.

---

⁴³ Erdoğan Alkan, *a.g.e.*, s. 96

İlm'el Yakıyn; bilgi edinerek, bilerek, bilim yoluyla öğrenip tanıma, anlama. Burada edinilen bilginin uygulanışı, yararlanması söz konusudur. Tarıkata giren bir kimse yaptıklarını, düşündüklerini, edindiği bilgilerle değerlendirme durumundadır.

Hakk'el Yakıyn; gerçeğe ulaşma, bütün olayları, evrenin, yaratılışın, oluşun gizliliklerini görme, tanıma. Burada kişi en yüksek aşamaya varmış, gördüklerini, duyduklarını değerlendirebilecek olgunluğa ulaşmış sayılır. Bilginin en yüksek aşaması budur. Marifet kapısının da on makamı vardır ve şunlardır:⁴⁴

- 1- Edep (eline, diline ve beline sahip olmak).
- 2- Mâsivadan (Tanrı'dan başka her şeyden) uzaklaşmak.
- 3- Perhizkârlık.
- 4- Sabır ve kanaat.
- 5- Hayâ.
- 6- Cömertlik.
- 7- İlim.
- 8- Hoşgörü.
- 9- Özünü bilmek.
- 10- Âriflik

Hakikat Kapısı, evrenin bütün sırlarını, yaşamanın anlamını, önemini, insanın değerini, gerçeğini anlayıp kavrama aşamasıdır. Burada kişi tarikat düzenine

---

⁴⁴ Erdoğan Alkan, *a.g.e.*, s. 97

göre olgunluğa (Kemale) ulaşmış sayılır. Bütün gizlilikler açılmış, gerçekleri örten örtüler kalkmış, kişi gerçeklerin gerçeği olan yüce varlıkla, Tanrı ile karşı karşıya gelme olacağına kavuşmuştur. Artık burada kişi “İloğlu” olmuş, benlikten, bencillikten sıyrılmış, gönlünde bütün insanlık duygularını toplamış, kesin birliğe varmış demektir. Tanrı'nın kişiye görüldüğü aşama burasıdır. Hakikat kapısının makamları da on tane olup şunlardır:⁴⁵

- 1- Tevâzu.
- 2- Kimsenin ayıbını görmemek.
- 3- Yapabileceği hiçbir şeyi esirgememek.
- 4- Allah'ın her yarattığını sevmek.
- 5- Tüm insanları bir görmek.
- 6- Birliğe yönelmek ve yöneltmek.
- 7- Gerçeği gizlememek.
- 8- Mânayı bilmek.
- 9- Sırrı öğrenmek.
10. Allah'ın varlığına ulaşmak

Bektaşiliğin temel ilkeleri de şunlardır:

- 1- İkrar (Onaylama, kabul)
- 2- Teslim (Kendini, Allah'ın kaderine bırakma)

---

⁴⁵ Erdoğan Alkan, *a.g.e.*, s. 97

3- Rıza (Kendi isteği ile kabullenme)

Bektaşilerde ehl-i beyt sevgisi başta gelir. Bektaşiler, Hz. Ali'yi, Allah'ın zuhuru kabul ederler. Bu nedenle Na'f-ı Ali'yi okur ve sabah akşam on iki imama salâvat getirirler. Muharrem ayında on gün su içmezler ve niyazda bulunurlar. Bu tarikatın altı yüz yıl yaşamasında Bektaşi edebiyatının ve müziğinin de büyük payı vardır.⁴⁶

Muharrem ayından bahsetmişken bu aşamada Kerbela Olayı'nı kısaca hatırlatmada fayda olacaktır. Muaviye, 717 yılında oğlu Yezid'i kendisinden sonra halife olarak tayin etmeye karar verir. Böyle bir işin gerçekleşmesinden emin olmak için kendisi daha hayatta iken oğlu Yezid'e halktan biat almak istedi ve herkesten önce kendisi oğlu Yezid'e biat etti. Sonra, Yezid, Medine'nin hakimine şöyle bir mektup yazdı: *“Halkı çağırarak onlardan biat al. İlk önce Kureyş'in büyüklerinden başla, onların ilki de Hüseyin bin Ali olsun.”* Medine'nin hakimi, İmam Hüseyin'den biat almak isteyince İmam Hüseyin cevabında: *“Biz, nübüvvet Ehl-i Beyt'i ve risalet madeniyiz. Yezidi ise fasık, şarap içen ve adam öldüren birisidir. Benim gibi birisi onun gibi bir kimseye biat etmez”* diyerek biat talebini reddetti.

İmam Hüseyin, Medine'nin ortamını karışık görünce ailesi ve dostları ile birlikte Mekke'ye doğru harekete geçti. Kufe halkı, Muaviye'nin ölümünü ve İmam Hüseyin'in, Yezid'e biat etmekten kaçındığını öğrendiklerinde İmam Hüseyin'i, Kufe'ye davet ettiler. Bunun üzerine Kufe'ye doğru harekete geçen İmam Hüseyin ve beraberindekiler Kerbela denilen yerde Yezid'in ordusu tarafından etrafları kuşatıldı. Bu arada bir grupta İmam Hüseyin'in kfilesinin suya ulaşmaması için beş yüz süvariye Fırat Nehri'ni korumaları için görevlendirdi. Aşure günü başlayan savaş neticesinde de İmam Hüseyin ve beraberindekiler Yezid'in ordusu tarafından öldürüldü.⁴⁷

⁴⁶ Hasan Şahin, *a.g.e.*, s. 42

⁴⁷ Ahmet Zeyrek, *Hz. Ali'nin Öğretileri*, Kar Yayınları, İstanbul-2006, s. 43

Anadolu'da, Alevilerde ve özellikle Bektaşilerde, Muharrem törenleri çok zengindir. Türkiye'de ve dünyada yaşayan bütün Alevi ve Bektaşiler, Muharrem ayının birinci gününden onuncu günü öğle vaktine kadar su orucu tutarlar. Onuncu gün öğleyin oruç biterse de matem on ikinci günü sabahına kadar sürer. Bu muharrem orucunu sade su için değil de tam oruç olarak tutanlarda vardır. Fakat on gün devamlı olarak, gece gündüz su içilmez. Sulu gıdalar alınabilir. Bu orucu on iki veya on yedinci gecesine kadar tutanlar da vardır. Muharrem matem i içerisinde sakallar tıraş edilmez, şahadet gününe kadar eğlence yapılmaz, karı-kocalık ilişkileri kesilir, hatta çamaşır bile değiştirilmez.

Eskiden dergâhlarda 1-12 Muharrem günlerinde yere yalnız sofraya bezleri serilir, bunun üzerine sofraya tahtası konulmadan sofraya çatal, bıçak, kaşık getirilmeden lokma edilirdi. On iki Muharrem günü mersiye okunduktan sonra da yine yere yalnız sofraya bezi serilir, çorba yani aşure bunun üzerinde yenilirdi. Sonraları sofraya tahtaları da konularak sofralar kurulmaya başladı. Zaten son zamanlarda bazı dergâhlarda yemek masalarında ve sandalyelerde oturularak lokma edilmeye de başlanmıştır.⁴⁸

Anadolu Aleviliğinin/Bektaşiliğinin önem sırası ve etkinliği kimi yazarlarca farklı görülmekle birlikte genelde şu üç kaynaktan beslendiği kabul edilir:

1- Doğu; Orta Asya, İslamlık öncesi Türk yaşamı, eski Türk inanışları, Şaman inanışları.

2- Din; İslamlık, İslamlığın Batını yorumu, bu yorumu destekleyen Kur'an ayetleri, Ali-Hasan-Hüseyin olayları ve bu olayları destekleyen hadisler.

3- Anadolu İlkçağı; eski Anadolu dinleri, Dionysos törenleri, Orpheus-Pythagoras inançları.⁴⁹

⁴⁸ Metin And, *Ritüelden Drama Kerbela-Muharrem-Ta'ziye*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 68

⁴⁹ Esat Korkmaz, *a.g.e.*, s. 22

Beslendiği bu kaynakları kendi potası içerisinde eritmeye çalışan bir Alevi-Bektaşinin temelde üç yükümlülüğü vardır. Bunlar;

1- Soyuttan somuta yönelme zeminine, genel kabul gören ya da kutsal sayılan bir metinden/sözden bağımsız yorum yapma,

2- Akıl yürütme yoluyla, soyutun içeriği ile somutun özü arasında aklın gereklerini yerine getirerek yorum yapma.

3- Kutsal metinlerin zahir anlamlarını dışlama ve iç anlam üzerinde yoğunlaşma.

Bu nedenle Alevi-Bektaşiler;

Her şeyin bir dış yüzü yanında bir de iç yüzü vardır, savını ön koşul kabul ederler.

Ön koşul gereği biçime değil öze bakarak yorum yaparlar, biçim görüntü ve kabuktur, öz ise candır. Kabuk ve can olmadan somutluktan söz edilemez, kabuk, canın eylemidir.

3- Düşünce özgürlüğünden gerçeğin ışığı çıkar, ilkesini temel aldıklarından kişiyi ve doğayı özgürleştirmeye çalışırlar.⁵⁰

Bektaşî felsefesi tasavvufun yanı sıra “tenasûh”a da (Ruhların beden ve hayvanlar arasında dolaşması) yer verir. Bu felsefeye göre bu yola bağlanan müminler ölmez. Ancak görünüş değiştirirler. Ruh her yönü, her nesneyi gezer. Bektaşîlere göre beden bir kafes, ruh bu kafes içerisinde bir kuş gibidir. Bu düşünce gereği Bektaşî yaşadığı güne önem veren bir davranış içerisinde. Ölüm, Bektaşî için ayrılık değil, sevgiliye kavuşulan ışıklı bir yol ve yeni bir evrene doğuş olarak kabul edilir. Bektaşî inancına göre gerçeğe ermeyenlerin, Tanrı’ya, Muhammed’e, Ali’ye inanmayanların, dünya malına ve öz varlıklarına kul olanların, insanlara

kötülük edenlerin ruhları, öldüklerinde yeni doğan hayvanlara girip kalıptan kalıba geçerek azap içinde kıvrılır dururlar.⁵¹

Bektaşilikte beş aşama vardır. Muhib, derviş, baba, mücerret ve halife. Birde, dedebabalık vardır. Tarikata girmek isteyenlere ise talip denir. Tarikat dışında kalanlara, Bektaşiliği bilmeyenlere zahiri ya da harici denir.

Bektaşilerde tarikata girmeyi isteyen, uygun bulunursa bu imkâna sahiptir. Fakat, Alevi olmak ancak kan bağı ile mümkündür. Hep söylendiği gibi her Alevi bir Bektaşidir. Fakat her Bektaşî bir Alevi değildir. Başka bir deyişle Bektaşî olmak için Hacı Bektaş'a inanmış olmak yeter fakat Alevi olmak için Alevi doğmak gerekir.⁵²

Bektaşilikte, muhiblik ilk aşamadır. Bektaşilerden ikisinin kefaletiyle tarikattan nasip alan, bir babaya bağlananlara muhib denir. Muhibler, yalnız muhib ayin-i cemine ve ölü ayin-i cemine katılabilirler.

İkinci aşama dervişliktir. Derviş olmak için ikrar verip çile çıkarmak, hizmet görmek, tarikata tümüyle bağlanmak gerekir. Dervişliğe ikrar veren muhib, tekkeye girer ve arakiyye denilen keçeden yapılan başlığı giyerek on iki yıl belli hizmetleri görür. Dervişliğe yaraşır olduğu anlaşılınca dervişlik ayin-i cemi yapılır. Kendisine, tennure (Çoğu düz beyaz renkte ve ince kumaştan yapılmış, düz yakalı, kollu, önü boydan boya açık, geniş ve uzun etekli, yakasına ve beline dek olan ön kenarlarına on iki sıra sık ve birbirine koşut dikiş çekilmiş, yakası ve beli yandan ince şeritlerle bağlanarak kapatılan, cepsiz ve düğmesiz entari), haydariye (Eteği belden aşağıda, düz yakalı ve yakanın çevresiyle ön kenarlarına birbirine koşut ve sık on iki dikiş çekilmiş, beyaz, bej ya da kahverengi kumaştan yapılmış, kolsuz ve düğmesiz yelek), hırka giydirilir, beline kamberiye (Necf ya da Hacı Bektaş taşından yapılmış, yumurta biçiminde ve büyüklüğünde, ortası delik, alt ve üstünden gümüş ya da altın bir rozetle süslenmiş bir taş), kemer ve palhenk taşı (Kemerin sol yanı üzerine takılarak taşınan değerli mücevherlerle bezenmiş taş) kuşatılır, boynuna

⁵⁰ Esat Korkmaz, *a.g.e.*, s. 27

⁵¹ A. Nevzad Odyakmaz, *a.g.e.*, s.:36

teslim taşı (Beş, on santim çapında, bir, bir buçuk santim kalınlığında, ön yüzü dışbükey, kenarlarında hilal biçiminde on iki çukuru bulunan, üstten alta doğru delinerek bu delik içinden geçirilmiş bir bağla boyuna asılan, menevişli ve güzel renkli balgami taştan yapılmış taş Ürgüp dolaylarından çıktığı söylenen bu taşla ilgili şöyle bir olay anlatılır: Hacı Bektaş Veli'yi çekemeyenler gizlice aşına ağı katmışlar, onun böylece canına kıymak istemişlerdir. Ancak bu olayı gizli güçler kendisine bildirmişler, ona malum olmuş. Bunun üzerine o da kusuvermiş. Onun kusmuşunun döküldüğü yerde damarlı bir taş çıkıvermiş. İşte, Bektaşilikte kullanılan Teslim Taşı bu kusmuktan oluşan taştanmış) takılıp başına taş oturtulur.

Bektaşilerde üçüncü aşama babalıktır. Yetenekli ve istekli dervişe babaların mazbatası ve önerisi üzerine halife, babalık yetkisi verilir. Babalık aşamasına yükselen derviş, peygamber soyundan gelmiyorsa beyaz sarık sarar. Babalık katına yükselen derviş, muhib ve derviş yetiştirebilir. Ancak bir dervişe babalık veremez. Bu yetki sadece halifenindir.

Dördüncü aşama mücerretliktir. Evlenmemiş bir derviş ya da baba, mücerretliğe ikrar verir. İkrar veren derviş ya da baba, kalenderiyye yöntemine uygun olarak tıraş edilip sağ kulağı delinerek küpe (Mengüş) takılır. Mücerretlik ayin-i cemine, mücerretlerden başkası giremez. Mücerretler yaşamları boyunca evlenmezler, kendilerini tarikata adarlar.

Bektaşilikte beşince aşama halifeliktir. Babalar arasından yetenekli ve yaraşır olanlar halife seçilirler. Halifeler, taçlarının üstüne siyah sarık sararlar. Halifelığe yaraşır görülen babaya; halifelik icazeti çerağ, tuğ, alam ve sofraya verilir.

Bektaşiliğin en yüksek katı dedebabalıktır. Dedebaba, beş aşamanın da dışında kalır ve tektir. Ölmedikçe yerine yenisi seçilemez. Dedebabalık boşaldığı zaman halifelerden birisi babagan ve dervişanın seçimi ile dedebaba olur. Dedebabanın yeri Hacı Bektaş Dergâhı'dır.

---

⁵² Irene Mèlikoff, *a.g.e.*, s. 233

Bektaşiler, mürşidin salt ruhsal yönden değil gövdesel bakımdan da kusursuz ve güzel olmasına önem verirler. Bu bağlamda Bektaşiliğe kabul edildikten sonra gövdesel sakatlığa uğramış olan muhib, derviş olabilir fakat hiçbir zaman mürşid olamaz.⁵³ Bektaşilerce en büyük mürşid Hacı Bektaş Veli'dir.

Bektaşî ayini olan “Âyin-i Cem” Farsça “âdet, görenek, ibadet şekli” anlamındaki “âyin” kelimesi ile Arapça “toplanmak, toplantı” manasındaki “cem” kavramının terkihiyle oluşan bu terim Alevî-Bektaşîlerin temel ibadetini ifade etmek üzere kullanılır. Cem âyinine “Kırklar Meydanı” da denilmektedir. “Cem evi” ise bu ibadetin yapıldığı mekâna verilen addır. Cemlerin dinî yönü ön plana çıkmakla beraber bunların, sosyal ilişkileri canlı tutma, kültürü ve ahlâki öğretileri genç nesillere aktarma, dargınları barıştırma ve toplumu bilgilendirme tarafı da önemlidir.

Âyin-i cemdeki mâna, kulun insanî benliğini bırakıp, kendisinde Allah'ın benliğini bulması olup, Alevî içtihadına göre cem Hz. Peygamber'in miraç hadisesine dayanmaktadır. Buyruk'ta bu olay kısaca şöyle hikâyeye edilmektedir: Hz. Muhammed mirâca çıktığında, ansızın önüne bir aslan çıkar. Aslan kükreyerek hücum edince, Resûlullah telaşlanır. Tam o anda gaipten bir ses gelir: “Ey Muhammed! Aslan senden bir nişan ister. Yüzüğü ağzına ver.” Hz. Peygamber yüzüğü çıkarıp aslanın ağzına verince, ol zaman aslan sakinleşir. Hz. Muhammed yoluna devam edip, Sidretü'l-Müntehâ'ya erişir. Orada otuz bini şeriatla ilgili, gerisi Hz. Ali'de sır olacak doksan bin kelâm telaffuz edilir. O dem Hz. Muhammed'e bal, süt ve elma verilir. Zira, Allah süte sevgiyi, bala aşkı, elmaya dostluğu bağışlamış, insanlara cennet nimeti olarak vermiştir.

Hz. Muhammed, miraçtan dönerken bir kubbe görüp, ilgiyle kapısına varır ve kapıyı tıklar. İçeride bulunan Kırklar: “Kimsin, hâcetin nedir?” diye sorunca, Hz. Peygamber: “Peygamberim, açın kapıyı içeri gireyim, siz erenler ile demi didâr göreyim” diye cevap verir. Onlar ise, “Bizim aramıza peygamber sığmaz, peygamberliğini var ümmetine eyle” derler. Bunu duyan Hz. Muhammed, geri dönüp giderken, Hak Teâla nidâ buyurur: “Yâ Muhammed ol kapıya var.” Hz. Muhammed

⁵³ A. Nevzad Odyakmaz, *a.g.e.*, s. 213

tekrar kapıya varınca baştaki diyalog tekrar yaşanır ve tekrar geri döner. İşte o zaman bir elçi gelip, Hz. Resûl'e o kapıya varıp meclise dahil olmasını tavsiye eder. Kapıya varan Hz. Muhammed bu kez, "Sırrı'l-kayyûm, hâdimü'l-fükarayım, bir yoksulum." diye seslenir. O anda kapı açılır, içerdeki Kırklar: Merhaba, ehlen ve sehlen, hoş geldin, kadem getirdin, gelmen mübarek olsun, diyerek onu karşılarlar, hürmet ederek yer gösterirler. İçeriye giren Hz. Resûl, mecliste yirmi ikisi erkek, yirmi yedisi kadın olmak üzere, otuz dokuz sahabenin oturduğunu görür. Meğer biri dışarıdaki Selmân-ı Fârisî imiş.

Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin yanına oturmasına rağmen onu tanımaz ve sorar: "Siz kimlersiniz?". "Biz Kırklarız" diye cevap verirler. "Peki sizin küçüğünüz, ulunuz kimdir?" diye sorunca, Kırklar: "Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız bir, birimiz kırktır" şeklinde cevapladılar. Hz. Muhammed, eksik olan canı sorunca, Selmân olduğunu ancak onun burada hazır olduğunu iddia ederler. Ol dem Şâh-ı Merdân Ali mübarek kolunu uzatır. Kırklardan biri destûr deyip, neşteri vurunca kan akıverir. Bununla beraber "Kırkların" her birinden de kan aktı meclisin ortasında cem olur. Bir damla kan da pencereden gelip erişir. Bu kan Selmân'ın kanı imiş. Hz. Ali'nin kolunu bağlayınca, hepsinin kanı birden durur.

Selmân-ı Fârisî de o sırada elinde bir üzüm tanesiyle çıkagelir ve bir üzüm tanesini Hz. Resûl'ün önüne koyar. Üzüm tanesinin kırklara pay etmesi istenilince, Hz. Resûl duraklar. O sırada Cebrâil'e cennetten bir tabak alıp yetmesi emredilir. Hz. Seyyid, o gün gibi şule veren tabak içerisinde üzüm tanesini ezerek, şerbet eyler. Cenâb-ı Hakk'ın hikmetiyle o şerbetten içince hepsi mest olur ve oturdukları yerden ayağa kalkıp semâha başlarlar. Hz. Resul dahi onlarla beraber semâh eder. Hz. Resûl'ün semâh sırasında sarığı yere düşünce, o sarığı alıp kırka bölerler ve bellerine bağlarlar. Hz. Muhammed, Kırklar'a pîrlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar ise, "Pîrimiz, Şâh-ı Merdân Ali, rehberimiz ise Cebrâil'dir." derler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin orda olduğunu anlar. Hz. Ali, Hz. Muhammed'in yanına varır. O sırada Hz. Muhammed, mirâca çıkarken aslanın ağzına verdiği yüzüğün Hz. Ali'nin parmağında olduğunu fark eder. Sahâbe-i Kirâm, miraçta buyrulan hakikatleri beyan etmesini Hz. Resul'den talep ederler. Hepsini dinleyip ikrâr verip

“tâlip” olurlar. Hz. Muhammed, “Ey ashâp, hakikat Ali hakkındadır. Varın, Ali’ye iradet getirin” der, hepsi bu emri hemen yerine getirir.

Alevî-Bektaşî geleneğinin oldukça önemsenen, teması Hz. Muhammed’in, Hz. Ali’nin sırrına vâkîf olması olan bu rivayete -ki buna binaen cemlerde mirâciye denilen nefesler okunur- Şîî-Sünnî hiçbir ciddi tarih veya hadis kaynağında rastlanamamaktadır. Dikkati çeken diğer bir husus da eski inanışlarda önemli yer tutan “aslan” ve “kırk arkadaş” figürünün İslâmî bir şekle sokularak yaşatılmasıdır.

Bektaşîlerin ibadet yerinden de bahsedecek olursak; ibadetlerin gerçekleştirildiği yer “Meydan Odası”dır. Bektaşî’nin kiblesi “Meydan Taşı”dır; çerağdır, posttur, mürşiddir. Van kiblesi ise insanda beliren Tanrı’nın güzelliğidir. Bektaşîlere göre insan, yeryüzünde Tanrı’nın halifesi olarak kabul edilir. Bu nedenle Bektaşîler sevdikleri, saydıkları ve bağlılık duydukları mürşidlerine niyaz ederler. Ancak bu niyazlarının gerçekte insan yoluyla Tanrı’ya olduğuna inanırlar.

Bektaşîler’de niyaz duruşu saygının ayakta durularak belirtilmesidir. Sağ ayak başparmağı, sol ayak başparmağı üzerine konduktan sonra (Ayağın mühürlenmesi) kollar göğüste ve parmaklar düz ve açık olarak ve sağ orta parmak sol omuz başını, sol orta parmak sağ omuz başını gösterir biçimde durulur. Baş göğse, bel öne doğru eğilir.

Secde de ellerin ayaları yere konmaz. Başparmaktan başka öbür dört parmak avuca doğru kıvrılır. Bu parmakların ön yüzlerin ve başparmağın iç yüzü ve dizlerde bükülerek sol diz yere konur. Önce sağ göz, sonra sol göz ve alın yere değdirilip ayağa kalkılır ve yine niyaz duruşuna geçilir.

Mürşide yapılan niyazda ise önce oda ortasında niyaz duruşuna geçilir. Sonra da ayak mühürlene mühürlene yürünerek mürşidin yanına varılır. Önünde diz çökülüp sırayla önce sağ, sonra sol dizi, eli, sol göğsü, oturduğu postun sağ ön ucu öpülür. Ayağa kalkılır, yine niyaz durumuna geçilerek baş eğilip mürşid selamlanır. Mürşid de ona secde eder.

Bektaşiler namaz kılarken alınlarını toprak üzerine koyarlar. Bu nedenle temiz bir kese içinde, üzerinde “Allah, Muhammed, Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin” yazılı, Kerbelâ toprağından sıkıştırılarak yapılmış ve namaz mührü denilen, çevresi tırtıllı, on iki köşeli, yuvarlak ya da dört köşe tabletler taşırlar. Namaz kılarken bu tabletleri, üzerine alın konacak biçimde secde edilen yere bırakırlar.

Bektaşilerin bir bölümü genellikle kasaba Bektaşileri, Ramazan’da oruç tutarlar. Bundan başka Muharrem ayında on günlük bir oruç vardır. Gece ve gündüz su içmezler, onbirinci gün Kerbelâ toprağıyla oruçlarını açarlar.

Alevi-Bektaşi inanç sisteminde bir diğer husus da Anadolu coğrafyasının çeşitli bölgelerinde bulunan Alevi köylerinde binlerce yıldan buyana kışın gidişi baharın gelişi ile birlikte büyük coşkular içerisinde bereket törenleri ve bereket ayinleridir. “Abdal Musa adını verdikleri bereket töreni ve bereket ayini için gün kararlaştırırlar ve Abdal Musa hazırlıklarını yürütmek üzere köy ahalisinde kadınlı erkekli yedi kişilik bir hizmetliler ekibi seçerler. Köyün yaşlıları tarafından atanan hizmetliler ekibine “Abdal Musa’nın askerleri” denir. Abdal Musa’ya asker olmak köy sakinleri için bir gurur kaynağı olur. Her kışın sonunda, yeni baharda toprak ananın onlara zarif ve cömert davranması için Abdal Musa’yı vekil ederler, onu aracı tutarlar. Her kışın sonunda tüm Alevi köylerinde düzenlenen bereket törenlerine “Abdal Musa Lokması” ya da “Abdal Musa Aşısı” adı verilir. Abdal Musa adına düzenlenen bolluk ve bereket kutlamalarından sonra yapılan ayine de “Abdal Musa Ayin-i Cemi” denir.⁵⁴

TARİKAT YAPILANMASI OLARAK BEKTAŞİLİK

Tarikat, Arapça “Yol” anlamına gelen “Tarik” sözcüğünden türemiştir. Tanrıya ulaşmak amacıyla tutulan yol demektir. Tanrı ile ilgili bilgi ve bilinç elde edilmek istenir. Tasavvuf dilinde Tanrı’ya kavuşma yolu olarak tanımlanır. Mezheplerin alt kollarıdır. Tarikatlar özünde birer tasavvuf okulları ve tasavvufun

⁵⁴ Erdoğan Çınar, *Aleviliğin Kökleri-Abdal Musa’nın Sırrı*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008, s. 19

örgütlenmiş biçimleridir. İnancı ve Tanrı bağıllığını coşku düzeyine getirme olgusu bu kurumlarda yaşanır. İslam öncesi öğeler bu kurumlar içerisinde rahat yaşama olanağı bulur.

Her tarikat bağlı olduğu mezhebe göre öğretilerini yaymaya çalışmaktadır. Mezhep ise yine Arapça bir sözcüktür. Gidilen, tutulan yol anlamına gelmektedir. Özel olarak bir dinin kollarını, bir birinden farklı yorumlarını, bir dinin sistemleşmiş dallarından her birini dile getirir. İslamın, Arap Yarımadası dışına çıkması, eski güçlü kültürlerle karşılaşması üzerine doğan boşluklar sonucunda birer anlayış ve yorum okulları olan mezhepler doğmuştur.

Bütün mezhepler içerisinde dağılım gösteren tarikatlar kendilerine iki temel kişiyi başlangıç olarak kabul ederek Hz. Muhammed'e varırlar ve tarikatlarını ona bağlarlar. Sünni tarikatlar Hz. Ebubekir yoluyla, Alevi-Şii tarikatlar ise Hz. Ali yoluyla Hz. Muhammed'e varırlar. Halife Ebubekir'i başlangıç olan tarikatlar göç sırasında Sevr Mağarası'na sığınma olayını simgeleştirerek ve bu mağara anısını yaşatmak amacıyla zikirlerini gizli, sessiz, yalnız ve gece yaparlar. Hz. Ali'ye bağlı olan tarikatlar ise zikirlerini açık, sesli ve toplulukla birlikte yaparlar.⁵⁵ Bektaşilik de bir tarikattır. Bektaşilik, Şii Bâtını, Yesevi, Kalenderi, Haydari, Babai, Melami, Hurufi, Ahi v.b. tarikatları da kapsayan ve içinde eriten tasavvufi bir tarikat olarak ortaya çıkmıştır. Bektaşiliğin eşitlik, kardeşlik ve mallarda ortaklaşıcılık güden toplumcu yanı ve gizliliği Batıniler'den gelmedir. Batıniler'de gizli olarak çalışır, inançlarını açıklamazlardı. Mezheplerine kabul edecekleri kişinin bir yıl süre ile durumunu inceler, sabrını ölçer, ona telkinde bulunurlardı. Kendisine her bakımdan güvenebileceklerini anarlarsa yetkili çağrıcı aracılığıyla onu mezhebe kabul ederlerdi.⁵⁶ Bu sayede Bektaşilik yayılmasını ve zamanımıza kadar köklü bir şekilde sürmesini buna borçludur. Bundan başka Bektaşiliğin diğer tarikatlara göre daha fazla yayılmasında güçlü ve zengin bir edebiyata sahip olmasının etkisi de büyüktür. Bektaşi şairleri, şiirleriyle bu anlayışı estetikleştirerek sonraki nesillere başarıyla

---

⁵⁵ Baki Öz, *a.g.e.*, s. 203

⁵⁶ A. Nevzad Odyakmaz, *a.g.e.*, s. 36

aktarmışlardır. Sözlü gelenek içerisinde kabul gören bu şiirler dilden dile ve gönülden gönüle aktarılarak zamanımıza kadar gelmiştir.⁵⁷

Şii-Alevi özellik gösteren ve Arap ırkçılığına karşı gelişen, kök ve kaynakları aynı olan fakat ayrıntıda farklılaşan Melamilik, Fütüvvetçilik, Batnilik gibi akımlar İran kültüründe desteklenmiş ve İran kültüründen beslenmişlerdir. Şiilik ve İran kültürünün en yaygın olduğu Horasan Bölgesi'nde gelişmişlerdir. Bu akımlar göçler, ticari ilişkiler, savaşlar ve Horasan Erenleri'nin faaliyetleri ile Anadolu ve başka bölgelere taşınmışlardır. Fütüvvetçilik, Batnilik, Şiilik, Melamilik gibi akımlar yoluyla Ortadoğu halkı Ali soyuna zulüm uygulayan Emevi soyuna karşı bir tepki oluşturmuştur. Bu akımlar bir yerde birer reaksiyoner akımlardır. Hz. Ali, oğulları ve torunlarının haklarını ve öçlerini almaya yöneliktirler. Hz. Ali'ye özel bir önem verir ve saygı sevgi duyarlar. Bu akımları, ideolojilerini ve amaçlarını giderek Alevilik bağrında toparlar. Kısaca bu ve bunlara benzer daha birçok akım Aleviliğin bağrında yoğrularak yeniden anlam bulur. Alevilik tümüyle bu akımların amaçladığı ideolojinin siyasal ve inançsal temsilcisi olur. Ahilik de, Aleviliğin bir parçası olarak Anadolu'da belli bir tarih diliminde kentsel kesimlerde iş ve meslek erbabını kapsayarak varlığını sürdürür. Sonradan tarihsel misyonunu tamamlamış olarak yeniden Alevilik içerisine döner. Böylece, Batnilik içerisinde doğan Ahilik, Batını yanını Bektaşiliğe verir, Bektaşilik ile kaynaşarak Alevi-Bektaşileşir.⁵⁸

Alevi bir kuruluş olan ve Bektaşilik potasında eriyen Ahilik, Asya Türk geleneklerinden etkilenmiştir. En temel kaynağı Asyatik gelenekler olan bu inanç sistemi yalnız Asya'da kurumlaşmaz, sadece kökleri Asya'dır. Ahiliğin kurumlaştığı ülke Anadolu'dur.⁵⁹

Ahi Evren'in 1261 yılında öldürülmesi üzerine eşi Fatma Bacı ile yandaşlarının çoğu Sulucakarahöyük'e göçerek, Hacı Bektaş'ın yanına yerleşirler.

⁵⁷ Hüseyin Özcan, *Alevi Bektaşi Kültürüne Bakışlar*, Horasan Yayınları, İstanbul-2003, s. 11

⁵⁸ Baki Öz, *Bir Alevilik Yolu Ahilik*, Can Yayınları, İstanbul-2001, s. 279

⁵⁹ Baki Öz, *Bir Alevilik...*, s. 278

Bilindiği gibi bu adres daha Ahi Evren'in sağlığında gösterilmiştir. Ahilerin, Bektaşileşme süreci de böylece başlamış olur.⁶⁰

Bektaşî Tarikatı'nın kurucusunun kim olduğu, kuruluş sürecinde Hacı Bektaş'ın kurucumu yoksa tarikatın piri mi olduğu, Balım Sultan'ın tarikata nasıl bir yapı kazandırdığı yüzyıllar geçmesine rağmen hala tartışma konusudur. Çoğu araştırmacıya göre Hacı Bektaş'ın tarikat kurmadığı ve Bektaşiliğin yalnızca piri olduğu kanısı ağır basar. Bektaşiliği, XVI. y.y.'da Balım Sultan'ın kurduğu savunulur.

Hacı Bektaş Veli'nin çevresinde toplanan inanç insanların özellikle göçebe Türk Boyları üzerindeki etkilerini sürdüren de Ahilik ile Ankara yörelerinde yerleşen bu uzlaştırıcı din anlayışıdır. Asya'dan göçüp gelen Türkler, Şamanlığın, Yesevi Tarikatı'nın inançlarını az çok bilmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin ondan önce Baba İlyas, Baba İshak gibi Alevilerin geliştirdikleri tarikat inancı daha kolay örgütlenme olanağı buldu. Bektaşiliğin doğmasına, gelişmesine yol açan bu olaylar üzerinde de biraz durmak, konunun açıklığa kavuşması bakımından yararlıdır.⁶¹

Babailik koyu bir Ali sevgisine dayanan, Alevilik'in, Anadolu'da en etkili kolu sayılabilecek olan Babailik'in kurucusu XIII. y.y. başlarında Horasan'dan göçüp Anadolu'nun, Amasya İlinde bir süre oturan ünlü Baba İlyas'dır. Etkili konuşmaları, din alanında derin bilgisi, inanç davranışlarıyla kısa süre içerisinde çevresinde büyük bir kalabalık toplanmasını sağlayan Baba İlyas, Danişmedliler döneminde Kayseri Kadılığına, daha sonra Selçuklu Sultanı I. Alâaddin Keykubad'ın buyruğu ile Mesudiye Şeyhliğine getirildi. Mesudiye Tekkesi'nde konuşmalarını sürdüren Baba İlyas bir süre sonra düşüncelerini uygulama alanına koyarak Babailik diye anılan ünlü tarikatını kurdu. Sünniliğin baskısına, yaşama koşullarının ağırlığına karşı çıkan Babailik'in özünü oluşturan Ali sevgisi, Halifeliğin seçimle değil doğrudan doğruya Peygamberin buyruğuna uyarak Ali'ye verilmesi inancıdır. Alevilik'in bütün inançlarını benimseyen, Tanrı'nın insanda görünüş alanına

⁶⁰ Baki Öz, *Bir Alevilik...*, s. 279

⁶¹ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle...*, s. 103

çıkacağına, bu nedenle Ali'nin tanrısal bir nitelik taşıdığına, imamlığın seçimle değil, soydan soya geçtiğine inanan Babailik kurumuna bağlananlar kızıl bir başlık, kara cübbe, üstü açık ayakkabı giyerler, İslam dininin bütün ibadet ilkelerine karşı çıkarlardı. Babailikte görülen bu inanç türünün çoktanrıci dinlere dayandığı, İslam dini ile çoktanrıci din kurallarını karıştırıp yoğurarak yeni bir inanç düzeni kurduğu anlaşılmaktadır. Anadolu'da özellikle Moğol akınları yüzünden Selçukluların çok sarsıldığı bir dönemde büyük ayaklanmalarla ortalığı büsbütün karıştıran Babailer, ortamın bozukluğundan yararlanmayı çok iyi bilmiş, böylece etkilerini uzun süre sürdürmüşlerdir.⁶²

Baba İlyas'ın tekkesinde yetişen ondan el alan Baba İshak ise ayaklanma olaylarında öncülük etmiş, ancak Franklardan yardım gören Selçuklularca yenilgiye uğratılıp 1240 yılında öldürülmüştür.

Ancak bize göre Hacı Bektaş, Bektaşiliğin piridir. Hacı Bektaş, Horasan Okulu'ndan aldığı "Dört Kapı" anlayışına, her kapıya "Onar Makam" ekleyerek "Dört Kapı Kırk Makam"dan oluşan tarikatın alt yapısını kurar. Buna, "Bektaşî Seyri Sülûğü" de denir. Kaygusuz Abdal, Bektaşî Erkannamesi üzerinde düzenlemeler yapar, Bektaşiliğin ilk erkannamesini yazan o olur. Böylece, Bektaşî Tarikatı'nın ilk tüzük yapıcısı Kaygusuz Abdal'dır. Balım Sultan ise bu erkannameyi sonradan geliştirmiş ve kurumsallaştırmıştır. Hacı Bektaş'tan sonra tarikatın başına Abdal Musa geçmiştir. Bektaşilik, XVI. y.y.'dan sonra Batınlık, Hurufilik, Ahilik, Kalenderilik, Haydarilik, Nakşibendilik, Melamilik, Şiilik, Oniki ve Sekiz İmamcılık gibi inanç eğilim ve topluluklarını içine alıp eriterek bir senteze ulaşmıştır.⁶³

Abdal Musa özellikle Yeniçeriliğin kuruluşuna adı karıştığı için erken dönem Osmanlı tarihiyle yakından alakalıdır. Hatun Ana'nın müridi olan Abdal Musa daha sonra buradan ayrılarak Bursa'ya gelmiştir. Hangi sebeplerle Sulucakarahöyük'ten kalkıp Osmanlı Beyliği'nin topraklarına geldiği konusunda

---

⁶² İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle...*, s. 103

⁶³ Baki Öz, *Bektaşilik Nedir?*, s. 218

kesin bir açıklama olmamakla beraber bunda genç uç beyliğinin savaşçı dervişlere sunduğu imkânların bir payı olmalıdır. Bursa'dan sonra Manisa yakınlarında bir müddet kalan Abdal Musa daha sonra bugün türbesinin bulunduğu o zamanki ismi ile "Genceli" bugün ise Tekke Köy'ü olarak bilinen yere gelerek yerleşmiştir.⁶⁴

Balım Sultan (1462-1516) geniş bir kitleye göre Bektaşiliğin önemli bir ulusudur. İkinci piri, kurucusu ve kurumsallaştırıcısı olarak görülür. Bektaşiliğin var olan yapısına yeni bir biçim kazandırdığı, erkânını geliştirerek yeniden düzenlediği kesindir. Bektaşilik onunla birlikte devlet tarafından tanınır ve geniş yığınlara mal olur. 1501'lerde dönemin padişahı II. Bayezid tarafından Kırşehir'deki Hacı Bektaş Dergâhı'nın başına atanır. Amaç, Türkmen Kızılbaş, Alevi ve Bektaşî'yi, İran'ın Şiilik tehlikesinden korumaktır. Bu durum Bektaşilik ile devletin ilişkilerini artırır. Bundan sonra devlet içerisindeki birçok yönetici bürokrat ve ulemadan insanlar doğrudan Bektaşilik tarikatının üyeleri olurlar.

Balım Sultan, Hacı Bektaş'tan sonraki mihenk taşıdır. Bektaşiliğin toplumsal ve insancıl yönlerini, barışseverliğini ve yardımseverliğini ön plana çıkaran bir gönül eridir. Yüzyıllardan beri gelen Alevi-Bektaşiliğe ait kuralları derlemiş ve dergâhta bir düzen içerisinde yaşama geçirilmesini sağlamıştır. Sözel olan Bektaşî geleneğinde düzenlemeler yaparak yazılı metin haline getirmiştir. Yapısal olarak Bektaşiliği kurallara bağlamıştır. Balım Sultan'la, Bektaşilik Erkannamesi son biçimini almıştır. Böylece geniş bir coğrafik alana yayılan Bektaşilik uygulamasında bir örneklilik sağlanmış olur.

Balım Sultan'a kadar Bektaşilik, genellikle kırsal kesimlerde ve köylük yörelerde tutunmuş Alevi-Türkmenler içerisinde benimsenme olanağı bulmuştur. Özellikle, Aleviliğin bir türevi ve Aleviliği yeniden biçimleyen, derinleştiren, onları eriterek disipline eden bir eğilim olarak kendini ortaya korken, Balım Sultan'la kentsel kesimlere ve Osmanlı aydınları arasına da girmiştir. Böylece Bektaşilik

⁶⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyamı-Aleviliğin Tarihsel Altyapısı*, Dergah Yayınları, İstanbul-2000, s: 210

tarihinde yeni bir dönem başlar ve Bektaşiler “Köy Bektaşisi”, “Kent Bektaşisi” olarak farklılaşır. Kent Bektaşiliğine “Babagan Kolu (Babalar Kolu)” da denir.⁶⁵

Sürekli olarak tekkede kalan bir bekâr dervişler kurumunun oluşması da Balım Sultan’a dayanır. Bu kurum, Hıristiyan keşiş tarikatlarını andırmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Balım Sultan’ın, Hıristiyan kökenli olduğu düşünülmemiştir. Bununla birlikte Fuat Köprülü, bu varsayıma karşıdır. Bekâr yaşamlı dervişler Türk-İran âleminde bilinmektedir. Özellikle, Kalenderler böyle yaşarlardı. Bekâr dervişler kulaklarına demir halka takarlardı.⁶⁶

Balım Sultan ayrıca Oniki İmam anlayışını yola kazandırır. Bu onun yaptığı yeniliklerden başındadır. Oniki İmam törenleri, oniki çerağ, oniki post, palhenk, evlenmemiş (Mücerred) babalık kuralı, şerbet yerine şarap, ibahiyecilik, üçleme (teslis), Hurufilik etkisi onunla tarikata girer. Balım Sultan düzenlemesinde ünlü dört kapının şeriat ve tarikat kapıları yer almaz. Bu kapıların kullanılmasına gerek görülmez.

Bektaşî inanç sisteminin tarihsel sürecinden başka Alevi-Bektaşî toplumunu da irdeleyecek olursak bunları kendi içerisinde üç grupta toplayabiliriz. Bunlardan ilki Alevi, ikinci ve üçüncüsü ise Bektaşî topluluklarını kapsar. Bunları sınıflandıracak olursak; Ocaklı Aleviler, Çelebi Bektaşiler ve Babagan Bektaşiler’dir.

Ocaklı Aleviler, soylarını Oniki İmamlar’a çıkaran, kendilerini “Ocazade” olarak gören dedelere bağlı olan Aleviler bu guruba girer. Bu gurubun dedeleri kökenlerini Hz. Ali’ye kadar götürürler. Hacı Bektaş Veli’yi serçeşme olarak görür. Onu yolun kaynağı, tüm evliyaların önderi ve başı olarak kabul ederler. Alevi Ocaklarının çoğu Hacı Bektaş’ın halifelerinden biridir. Türk, Kürt, Zaza kökenli topluluklar bu grupta yer alır. Anadolu ve Bulgaristan’daki Kızılbaş-Alevi toplulukları bu gruptandır.

⁶⁵ Baki Öz, *Bektaşilik Nedir?*, s. 225

⁶⁶ Irene Mèlikoff, *a.g.e.*, s. 221

Çelebi Bektaşiler, Hacı Bektaş'ın soyundan gelen ve beloğlu olarak kabul edilen çelebilere bağlı olan Bektaşi ve Alevilerdir. Çelebiler, Hacı Bektaş'ın, İdris Hoca'nın kızı Fatma Nuriye ile evlendiğini, kendilerinin de bu evlilikten doğan Timurtaş'tan (Seyyid Ali Sultan) geldiklerini ve doğrudan Hacı Bektaş'ın torunları olduklarını savunurlar. Birçok Alevi Ocağı, Hacı Bektaş'ı serçeşme yani tüm ocakların başı kabul ederek Çelebiler'e veya Hacı Bektaş'ın soyundan gelen mürşide bağlıdırlar. Bunlar, Alevi-Bektaşi toplumu içerisinde çoğunluğu oluştururlar. Cem töreninde görgü yapılırken genellikle dede görgü görenlerin sırtını elle sıvazlar. Buna "pençei ali abâ" denir. Elim parmakları Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i simgeler. Bu grupta olanlar "Pençeciler" adını alır. Bunlar içerisinde diğer kesimse görgüyü "Erkan/tarik" (Değnek) ile yaparlar. Bunlar topluluk içerisinde oldukça azdır ve "Tarikçiler/Erkancılar" adını alır. Dedeler, Hacı Bektaş Dergâhı'ndan belgeli olarak talip arasına çıkar aldıkları hakkullahın bir bölümünü karakazan hakkı olarak merkez dergâha gönderirler. Türkmen kökenli Alevi-Bektaşiler bu ikinci grupta toplanırlar. Bulgaristan'daki Türk kökenli Bektaşi toplulukları da Çelebiler Kolu'na bağlıdırlar.

Babagan Bektaşiler, Hacı Bektaş'n manevi evlatları, onun yolunun sürücüleri olarak görüp, bu nedenle kendilerini "yol oğlu" olarak niteleyen ve Bektaşiliğin "Babagan Kolu" olarak adlandırılan Bektaşiler kesimi. Bu grup kentlerdeki Alevi-Bektaşi kesiminin bir bölümünü oluşturur. İstanbul, Rumeli ve Arnavutluk'ta toplanmışlardır. Arnavutlar, Bektaşiliğin bu kolunu seçmişlerdir. Tekkeler biçiminde örgütlenmişlerdir. Devletle iyi ilişkiler içerisine girmiş, bürokrasi, bilim ve düşünce kesimlerinde önemli yerler edinmişlerdir. Devlet yönetim kesimleriyle iç içelikleri tarikat içi yönetimi ele almalarında bir avantaj olmuştur. Alevi-Bektaşi toplumu içerisinde en eğitilmiş ve entelektüel kesimi Bektaşiliğin bu kolu içerisinde yer alanlarıdır.⁶⁷

Şimdi bu Çelebi ve Babagan gibi iki kola ayrılmanın nedenleri üzerinde duralım. Hacı Bektaş Veli ile ilgili iki söylenti vardır. Bir söylentiye göre evlenmemiştir, yani mücerreddir. Bir başka söylentiye göre de evlenmiştir.

Evlenmediğini ileri sürenlere Babagan, evlendiğine inananlara Çelebiler kolu denilmektedir.⁶⁸

Babagan Kolu'na göre Hacı Bektaş Veli'nin oğlu yoktur. Oğlu olduğunu ileri süren Seyyid Ali Sultan (Timurtaş) ancak manevi oğludur. Kadıncık Ana'dan ancak Hacı Bektaş Veli'nin burun kanyıyla doğmuştur. Bu yüzden Seyyid Ali Sultan sanıldığı gibi Hacı Bektaş Veli'nin, bel oğlu değil, yol oğludur.

Çelebiler kolu ise bu inanca katılmazlar. Hacı Bektaş Veli'nin, Kadıncık Ana'dan ya da Fatma Nuriye adlı kadınla evli olduğunu ileri sürerler. Timurtaş onun öz oğludur. Kadıncık Ana'dan doğmuştur.

Gerek Çelebiler, gerekse Babaganlar kolunda baba kavramı bir tarikat aşaması olarak kullanılır. Bu yüzden herhangi bir Bektaşî kurumunda baba denince Babagan Kolu'ndan bir kimse anlaşılmaz.⁶⁹

Çelebiler ve Babaganların birer yan kolu biçiminde çoğalmaları da görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri de Hacı Bektaş Veli'nin izini süren çağdaşları, arkadaşları daha sonra gelen yardımcıları gittikleri yerlerde tarikat inançlarını yayarken, yeni yeni tekkelerin kurulması yolunda çalışırken, az çok değişik inançların etkisi altında kalmaları, ayrı ayrı yorumlarda bulunmalarıdır. Bektaşîliğin, Hacı Bektaş Veli döneminde, ondan sonraki yıllarda Anadolu'da yayılması için şuraya buraya giden halifeler arasında en ünlülerin Hacım Sultan, Mürselli, Abdal Musa ve Hudadadlı olduklarını kaynaklardan öğreniyoruz.⁷⁰

---

⁶⁷ Baki Öz, *Bektaşîlik Nedir?*, s. 231

⁶⁸ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle...*, s. 142

⁶⁹ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle...*, s. 142

BEKTAŞI TEKKELERİ

Bektaşî Dergâhları, dervişlerin oturdukları, töresel ve dinsel törenlerin yapıldığı yurtlardır. Küçük dergâhlara “Zaviye”, büyük olanlara ise “Asitâne” ya da “Hankâh” denir.

Pir evi denilen büyük dergâh dışında Bektaşîlerin dört büyük dergâhı (Asitâne-i Bektaşîyan) vardı. Bunlar, Rumeli’de Dimetoka’da bulunan Seyit Ali Sultan (Kızıl Deli) Dergâhı, Elmalı’da bulunan Abdal Musa Dergâhı, Kербela Dergâhı, İstanbul Merdivenköy’de bulunan Mehmed Ali Hilmi Dedebabanın Şahkulu Sultan Dergâhı idi. Bu dergahlar halife makamı sayılırlardı.

Gerek Anadolu’da, gerek Rumeli’de yol boyu, yürüyerek altı saatte alınan her durakta, bir Bektaşî dergâhı bulunur, böylece yolcular konaklayacakları ve ağırılanacakları, inanılır ve güvenilir bir yer bulmuş olurlardı.⁷¹

Her Bektaşî dergâhında Baba ve ailesinin oturacağı bir bölüm, derviş ve öbür hizmet erleri için odalar, aş evi, konuklar için yatak odaları ve meydan odası, çoğu dergâhlarda da sebze, bağ ve meyve bahçeleri, tarlalar, hayvanlar için ağıllar vardı.

Dergâhlar orayı yaptıran veya orada mezarı bulunan kişinin adıyla anılır, içinde de dergâhın kurucusunun ya da postnişlerinden birinin türbesi bulunur. Seyyit Ali Sultan Dergâhı, Abdal Musa Dergâhı, Horasanlı Ali Baba Dergâhı v.b.

Pir evi, Bektaşîlerin büyük dergâhına verilen addır. Bektaşîliğin dinsel merkezi olan bu yerde “Dedebaba” otururdu. Pir evi, Hacı Bektaş ilçesinin ortasında geniş bir site olarak kurulmuştu.

---

⁷⁰ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle...*, s. 143

⁷¹ A. Nevzad Odyakmaz, *a.g.e.*, s. 91

Abdal Musa Tekkesi

Abdal Musa'nın, Alevi inancı içinde bolluğun, bereketin ve yeniden canlanışın piri olarak üstün bir konuma sahip olmasında; Alevi nizamının son büyük kurucusu ve XIII. y.y.'ın ortalarında Malya Ovası'nda yaşanan büyük Alevi kırımından sonra dağılan Alevi erkânının ve ocak sistemini tekrar kurumlaştıran kişi olmasının etkisi büyüktür.⁷²

Malya Bozgunu'ndan kısaca bahsedecek olursak, 1240 yılında Baba İlyas'ın, Amasya Kalesi'nde kısırılması neticesinde Anadolu'daki Aleviler topluca başkaldırıları neticesinde Amasya'ya doğru hareket etmişlerdir. Baba İlyas'ın ölüm haberi üzerine Selçuklu Devleti'ne karşı topluca bir isyana dönüşen hareket, Amasya önlerinde mevzilenen bir Selçuklu ordusuna saldırıp mağlup etmiş ve Konya'ya doğru harekete geçmiştir. Bu defa önlerine Kırşehir'in Kuzeydoğusu'nda, Seyfe Gölü'nün kıyısında, Malya Ovası'nda çok kalabalık birleşik bir ordu çıkmış, burada gerçekleşen savaşta Alevi topluluklar ağır bir yenilgiye uğramışlardır.⁷³

Malya Bozgunu yaşandığında Abdal Musa henüz doğmamıştı. Anadolu'nun ünlü erenlerinden, ermişlerinden ve aynı zamanda ünlü bir ozan, düşünürdür olan Abdal Musa aslen Horasanlı olup Azerbaycan'ın Hoy Kasabası'na gitmiş ve bir süre orada yaşamış olduğundan, "Hoylu" olarak tanınmıştır. Ahmet Yesevi'nin halifelerinden olan Abdal Musa, dolayısı ile Horasan erenlerindedir. Soyu, Hz. Muhammed'e bağlanmaktadır. Babası Hasan Gazi, dedesi Haydar Ata ise Hacı Bektaş Veli'nin amcasıdır. Böylece, Hacı Bektaş Veli'ye de akrabadır. Abdal Musa'nın annesi Ana Sultan, kız kardeşi Hüsniye Bacı'dır. Anne ve kız kardeşinin mezarları Elmalı'nın Tekke Köyü'nde bulunan Abdal Musa Türbesi'ndedir.

Abdal Musa'nın, XIV. y.y.'da yaşadığı ve Osmanlıların, Bursa'yı fethi yıllarında Orhan Bey'in askerleriyle savaşlara katıldığı ve büyük yararlıklar gösterdiği tarihi kaynaklarda yazılıdır. Hacı Bektaş Veli'nin önde gelen

⁷² Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s.21

⁷³ Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s:23

halifelerinden olan Abdal Musa'nın payesi "Sultanlık", mertebesi "Abdallık", Pir evindeki hizmet postu ise, "Ayakçı Postu"dur. Bu post Bektaşî Tarikatındaki on iki posttan on birincisi olup, diğer adı "Abdal Musa Sultan Postu"dur. Ayakçılık, Abdallık mertebesidir.

Abdal Musa'nın yaşadığı dönem ile ilgili olarak Âşık Paşazade (1393-1491), XV. y.y.'da kaleme aldığı "Osmanoğulları'nın Tarihi"nde söylendiğine göre, Abdal Musa, Bursa'nın alınmasında bulunmuş, başına bir ak börk giyerek yeniçerilerin arasına katılmıştır. Bursa, 1326 yılında alındığına göre Abdal Musa, o dönemde savaşa girebilecek bir çağda demektir. Yine, I. Murat (1362 - 1389) döneminde yaşayan ünlü erenler sayılırken Abdal Musa'da erenler içinde ifade edilir. Dervişlerde, Abdal Murad, Abdal Musa, Mehmed-i Küşteri ve Baba Postunpuş vardı. Bunların hepsinin kerametleri zahir olmuştu. Duaları kabul olunur azizlerdi." ifadesi kullanılır. Bu alıntı Abdal Musa'nın XIV. y.y. ortalarına doğru yaşadığını, ünlü bir ermiş olduğunu gösteriyor.⁷⁴

Yine, Âşık Paşazade'de, Abdal Musa ile ilgili şu bilgiler vardır: "*Hacı Bektaş, nesi varsa Hatun Ana'ya emanet etti. Kendi saf bir azizdi. Şeyhlik'ten, Müritlik'ten vazgeçmişti. Abdal Musa derler bir derviş vardı. Hatun Ana'nın dostu idi. O zamanda Şeyhlik, Müritlik asla ortaya çıkmış değildi. Silsileye dahi aldırılmazlardı. Hatun Ana, Hacı Bektaş'ın üzerine mezar yaptı. Bu Abdal Musa, geldi bunun üzerinde nice gün kaldı. Orhan Devrinde (1326 - 1362) gazalar etti. (...) Bektaşîler'in giydiği bu ak börk, Orhan Gazi zamanında Bilecik'te ortaya çıktı. Bektaşîler'in bir şeyhleri vardı, Abdal Musa derlerdi. O Abdal Musa, sebep olmuştu. Abdal Musa, Orhan zamanında gazaya geldi ve yeniçerilerin arasında nice zaman yoldaşlık edip yürüdü. Bir yeniçeriden aldığı börk vardı. "İşte ben de gaziler tacını giyip geldim diye haylice de övündü."*

⁷⁴ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Abdal Musa*, İstanbul 1991, s. 35

Âşıkpaşaoğlu, 1393 - 1481 yılları arasında yaşadığına göre, kendi doğumundan en az altmış yıl önceki olaylardan söz ediyor demektir. Bu durumda Abdal Musa ile ilgili bilgileri kesin olmasa bile büsbütün yanlış sayılmaz.

Abdal Musa, Orhan Gazi dönemindeki bu gelişmelerden önce Anadolu ve Balkanlardaki Alevi dergâhlarını ve tekkelerini gezdi. Son durağı Kapadokya'daki, Karacahöyük Dergâhı oldu. Dergâh, "Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) adı verilen Anadolu'nun ünlü kadın örgütlülüğü tarafından binbir güçlükle ayakta tutulmaya çalışılıyordu.

Abdal Musa aradığını uzun süre kaldığı Karacahöyük Dergâhı'nda buldu. Burada usulden olmamakla beraber dergâhın pir bacısı onu Tarikat Kapısı'ndan kendisine muhip aldı ve ona el verdi. Abdal Musa, Karacahöyük'te önce muhiplikten derviş oldu. Sonra erenler sınıfına katılarak "İnsanı Kâmil" (Olgun insan) oldu. Yine burada erkân içinde hakikat mertebesine ulaştı.⁷⁵

Abdal Musa uzun sürmüş arayışlarının nihayetinde Karacahöyük Dergâhı'nda, Alevi yolunun temsil hakkını ve temsil hakkının nişanı olan üç parça kutsal emaneti (Kara Sancak, Sarı Alem ve Mermer Çerağ) Kadın Ana'dan devir aldıktan sonra Torosların eteklerine, doğduğu topraklara geri döndü. Burada, Antalya'nın güney batısında, bin yıldan beri kapıları kapalı duran viran olmuş çok eski bir Alevi Dergâhını yeniden ihya etti. Alevilik, XIV. y.y.'da Toroslar ve Akdeniz kıyılarında Abdal Musa'nın hünerli ellerinde yeniden ayağa kalktı. Antalya'nın batısında halen yürümekte olan bu dergâh Abdal Musa'nın adı ile anılır.⁷⁶

Yukarıda belirtildiği üzere Abdal Musa'nın, Elmalı'daki dergâhtan önce o zamanlar Alaiye (Alanya) Beyliği'ne bağlı olan Finike yakınlarındaki Lymra Harabeleri yakınına dergâh kurduğu da kabul gören başka bir görüştür. Bugün, Kafi

⁷⁵ Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s.27

⁷⁶ Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s.27

Baba Türbe ve Tekkesi diye bilinen mekân Evliya Çelebi'ye göre Abdal Musa Asitanesi'dir.

Abdal Musa Velâyetnamesini de hazırlayan Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Finike-Yuvalı Köyü'nde ve Elmalı-Tekke köyünde bulunan tekkeler ile ilgili olarak şöyle bir yoruma ulaşmaktadır: *“Elmalı'da, Abdal Musa Tekkesi XVI. y.y.'da kurulmuş olması ve yavaş yavaş Finike'den buraya nakledilmiş olması, buna rağmen, Finike dergâhında an'änenin XVII. y.y. sonlarına kadar devam ettiğini Evliya Çelebi'nin kaydından anlıyoruz”* diyor.

Âşık Paşazade, Alevi sırrı hakikatlerinin Anadolu'nun orta yerinde unutulmuş bir dergâhta, XIII. y.y.'ın meczup ve yorgun dervişlerinden devşirilip, dergâhın belleğindeki sırlarla cem edilmesinin ardından, bir sonraki kuşağın bu usta örgütçüsü ve kuramcısına aktarılması hikâyesini şu sözlerle nakleder: *“Anadolu'ya gelen dört grup insan vardır. Biri Anadolu Gazileri (Gazıyan-ı Rum), biri Anadolu Ahileri (Ahıyan-ı Rum), biri Anadolu Abdalları (Abdalan-ı Rum), birisi de Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum). Hacı Bektaş Sultan, bunların arasında Anadolu Bacılarını tercih etkti, o da Hatun Ana'dır.”*

“Hacı Bektaş; sırrını, keşif ve kerametlerini, her nesi varsa Hatun Ana'ya emanet etti. Kendisi meczup bir derviştii. Şeyhlik, müridlikten uzaktı. Abdal Musa derler, bir derviş vardı. Hatun Ana'nın mühibbi idi. O zaman da şeyhlik ve müridlik fazla yoktu. Tarikat silsilesi de bulunmuyordu. Hatun Ana, onun (Hacı Bektaş) üstünde bir mezar yaptı. Geldi, Abdal Musa bir nice gün burada kaldı.”

Abdal Musa, Aleviliğin yetiştirdiği son büyük dahi oldu. O, XIV. y.y.'da Aleviliği korku, zulüm ve telaş altında çekildiği köşelerden çıkarıp yeniden hayata döndüren, yaşadığı yüzyılda dağılmış, perişan halde bulunan, Alevi Ocaklarını yeniden biçimlendirendir. Bu sebeptendir ki “Alevi Erkânı” olarak tanımlanan Alevi

sosyal hayatını ve inanç kuramlarını düzenleyen formların ve kuralların bütünü ondan başlayarak bugüne değin “Abdal Musa Erkâni” olarak anıla gelmiştir.⁷⁷

Elmalı'nın, Tekke Köyü'ndeki, Abdal Musa Tekkesi, ilk Bektaşiler'in dört büyük “Asitane-i Bektaşiyân”ından birisidir. Ancak, Anadolu'nun inanç coğrafyasında seçkin bir yeri, etkin bir gücü olan Abdal Musa Sultan adına daha birçok yerde makam ve mezarlar yapılmıştır. Birçok yazar ve araştırmacı, Abdal Musa Sultan'ı konu alan araştırmalar yapmışlardır. Bazılarına göre, Abdal Musa Sultan; Bursa'nın fethine katıldıktan sonra Manisa, Aydın ve Denizli yöresinde bulunmuş, daha sonra da Türkmen ve Yörüklerin yoğun bulunduğu Elmalı yöresinde tekkesini kurmuştur. Ayrıca, Denizli'de yatan “Büyük Yatağan Baba”dan esinlendiğini de belirtmişlerdir. Abdal Musa Sultan, Elmalı yöresinde kurduğu tekkesinde sayısız kişiler irşad etmiş (uyarmış) ve bunlar arasında büyük ozanlar yetişmiştir. Bunların en ünlüsü de Alevi-Bektaşî edebiyatının abidelerinden sayılan Kaygusuz Abdal'dır. Kaygusuz bu tekkeye 40 yıl hizmet etmiştir.

Abdal Musa, Kaygusuz Abdal'a o kadar güvenmiş ve inanmıştır ki Mısır ile Anadolu arasında V. y.y.'da başlayan ayrılığı gidermesi için Kaygusuz Abdal'ı kopan fiziki bağları yeniden ve kalıcı olarak onarmak görevi ile yanında kırk dervişi ile birlikte Finike Limanı'ndan (Gök Liman) (F. 1), İskenderiye'ye yolcu etmiştir.⁷⁸

Abdal Musa Tekkesi'nde yetişen Kaygusuz Abdal'dan kısaca bahsetmekte fayda olacaktır. Alevi sözlü geleneğinin en ünlü şairlerinden biri olan, yergi ve taşlama sanatının büyük şairi Kaygusuz Abdal, Alaiye (Alanya) sancak beyinin oğludur ve asıl ismi Gaybi'dir. Alevi-Bektaşî menakıp ve söylenceleri üzerinden günümüze kadar ulaşan geleneksel anlatıma göre Alaiye Sancak Beyi'nin oğlu Gaybi günlerden bir gün Pisidya'nın dağlarında avlanırken, Abdal Musa Sultan'ın kerametine şahit olur. Bundan çok etkilenir ve Abdal Musa'nın Dergâhı'na girerek ona talip olmak ister. Abdal Musa yolun zorluklarından bahisle onu vazgeçirmeye çalışırsa da Gaybi talebinde ısrarcı olur. Erkâna uygun olarak yapılan bir İkrar

⁷⁷ Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s. 28

⁷⁸ Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s. 189

Ceminden (Alevi yoluna alınma töreni) sonra bey oğlu Gaybi, Hakk yoluna kabul edilir. Alevi inancına göre Hakk yoluna girmek bu dünyada ikinci kez aynı bedende doğmaktır. İkinci doğuşu ile birlikte Abdal Musa, ona Kaygusuz Abdal adını verir. Kaygusuz Abdal, Antalya-Elmalı'daki Dergâh'ta yıllar yılı hizmet eder. Hamken pişer. Dört kapıdan geçer. Hakikat sırrına ulaşır. Dergâhta ikinci bir "Pir" olur. Uzun yıllar süren eksiksiz ve kusursuz hizmet yıllarından sonra bir gün Abdal Musa, Kaygusuz'u huzura çağırır ve "İki aslan bir posta oturmaz. Hakk nasip ederse, var git Mısır'a gözcü ol" diyerek onu Mısır'a gönderir.⁷⁹

Kaygusuz Abdal, Mürşidinin talimatı ve icazeti ile Mısır'a gitmek üzere hazırlığını tamamlar. O zamanda Abdal Musa Dergâhı'nda kırk bir derviş vardı. Her dervişin de kırkar dervişi olurdu. Kaygusuz Abdal'ın, Mısır'a yolcu edildiği günün sabahında Abdal Musa'nın, Pisidya'daki dergâhının önünde bin altı yüz kırk derviş toplandı. Abdal Musa dervişlerden kırkını seçti, Kaygusuz Abdal'ın yanına kattı. Geride kalan bin altı yüz derviş Kaygusuz Abdal'ı yolcu ettiler. Kaygusuz Abdal ve kırk dervişi Finike Limanı'ndan, Mısır'a doğru yola çıktılar.

Kaygusuz Abdal, mürşidi Abdal Musa'nın icazeti ve talimatı ile yanında kırk derviş ile gittiği XIV. y.y.'da, Alevilerin kutsal hac makamı olan Mısır'dan geri dönmedi. O, ömrünün sonuna kadar mürşidi Abdal Musa'nın buyurduğu üzere Mısır'a gözcülük etti. Kaygusuz, Mısır'da dört Alevi Dergâhı kurdu. Burada kurulan ilk dergâh "Kasr-ül ayn"daydı. Evliya Çelebi, Nil'in batı tarafında bir ağaçlık içerisinde bir mesirelik yerde olduğunu ve irem bağının arasında bir kubbe olarak tanımladığı bu dergâhın bin kişi aldığını yazar. Kaygusuz Abdal'ın, Mısır'da kurduğu dört dergâhtan en önemlisi Kahire Mukattem Dağı'nda iç kalenin yukarısında idi. Bu dergâh XX. y.y.'a kadar varlığını sürdürdü. Kaygusuz Abdal'ın, Mısır'da kurduğu Alevi Dergâhları, Mısır'da ve Kuzey Afrika'da tüm zamanlarda kurulmuş yegâne Alevi Dergâhlarıdır.⁸⁰

⁷⁹ Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s. 202

⁸⁰ Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s. 204

Abdal Musa en çok güvendiği ve ayrı bir özenle sevdiği Kaygusuz Abdal'ı bir daha göremedi. Çoğu zaman ondan haber de alamadı. Ne yer, ne içer diye hep merak etti. Alevi sofralarında Abdal Musa eli ile başlatılmış ve ondan sonra kurumlaşmış bir görgü vardır. Alevi sofralarında Abdal Musa'ya kadar yemeğin sonunda sofraya duası verildikten sonra arka arkaya üç lokma daha alınır ve sofradan kalkılırdı. Abdal Musa, Kaygusuz Abdal'ı, Mısır'a göndermesinin ardından her sofrada üçüncü lokmadan sonra "Aç mıdır? Tok mudur?" bilemediği dervişinin kursağına değmesini niyaz ederek; "Bu da Kaygusuz için olsun" deyip ağzına büyükçe bir lokma daha koymayı gelenek haline getirmiştir.

Abdal Musa'nın etkisi öğrencisi Kaygusuz Abdal aracılığıyla Mısır'a kadar uzandı. Buradan başka Abdal Musa ve öğrencileri Balkanlar'da, Girit ve Rodos adalarında da öğretiyi yaygınlaştırdılar. Abdal Musa ve öğrencileri, Hacı Bektaş Veli'den devraldığı çerağın aydınlığını Anadolu ve Balkanlar'a yaymaya çalışırken, Osmanlı Devleti'de sınırlarını genişletmeye ve güçlenmeye devam etmiştir.

Abdal Musa Tekkesi'nin açık olduğu, burasının canlı bir inanç ve bilim merkezi olduğu, o günkü ortak yaşamın, hakça paylaşımın nasıl özverilerle yürütüldüğünün en güzel göstergesi XIV. y.y.'da geçen bir hikâye ile olmuştur. Buna göre Dergâhta, orada yaşayan dervişler dışında, gelen açların doyduğu, susuzların kandıdığı, çıplakların giydirildiği, evsizlerin barındırıldığı zamanlarda bir gün akşama kavuşurken tekkenin aşçısı olan Hasan Baba tekkede hiç odun kalmadığını fark eder. Oysa yemeklerin yapıldığı kazanları kaynaması lazımdır. Hemen tekkenin arkasındaki dağa gidip odun getirse yetişemez, gitmese o değil. Ne yapacağına çok fazla düşünmeden karar verir ve ayaklarını yanan kazanın altına uzatır. Bunu gören Abdal Musa Sultan dervişliğin bu son aşamasına ulaşmış olan Hasan Baba'ya adeta imrenerek; "Ha budala ha!" der. O günden sonra Hasan Baba "Budala Sultan" diye anılır.

Âşık Sadık Doğan'ın;

Odun keser doğruca,

Hiç söz etmez eğrice,

Hayır eder gizlice,

Hey Budalam Budalam, dediği ermiş ve türbesi Abdal Musa türbesinin üst tarafındaki Dur Dağı'ndadır. (F. 2) (Efsanenin Kaynak Kişisi: Akçaeniş Köyü'nden Hamza TANAL)

İşte bugün Tekke Köyü'nde yaşayan canlar Budala Sultan'ın kazanlarını söndürmemek için, yılda iki kez bu kutsal saydıkları görevi gözlerinde derin minnet ve teslimiyetle yerine getirirler.

Ocağın devamlılığı XV. y.y.'ın ünlü gezgini Evliya Çelebi tarafından da şu anlatılmıştır: *“Tekke yapıldığı günden beri mutfağında hiç ateş sönmemiştir. Tekkenin çok zengin vakıfları vardır. On binden fazla koyunu, bin camuzu, binlerce devesi ve katırı, yedi değirmeni ve daha birçok varlığı ile üç yüz elli yıl önceki Abdal Musa Sultan Tekkesi çok büyük zenginliklere sahip bir kurumdur.”* Ayrıca, tekkede sürekli üç yüzden fazla dervişin bulunduğunu, bu dervişlerin devamlı olarak tekkede yaşadıklarını, ibadet ve hizmet ile meşgul olduklarını yazar. Evliya Çelebi tekkenin yiyecek ve içeceğini temin eden, tekkenin malı evlerde yaşayan yüz haneden bahseder.⁸¹

XV. y.y.'daki tarihi vesikalara Abdal Musa Tekkesi ile ilgili düşen bu bilgilerden anladığımız ihtişamdıktan sonra Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına müteakip dağıtılan tekkeler arasında bulunan Abdal Musa Tekkesi'nde nasibini almıştır. 1829 yılında, II. Mahmud Dönemi'nde, hükümetçe görevlendirilen memurlar tarafından, tekkede mevcut bütün eşyalar ve binlerce canlı hayvan satılıp tekke defteri İstanbul'a gönderilmiştir. El konulan bu defterler tekkenin kapatıldığı 1826 yılına kadar Abdal Musa Tekkesi'nde komün hayatı yaşayan çok sayıda derviş bulunduğunu, tekkenin dervişler ve tekkeye bağlı köylüler tarafından işlenen dokuz buçuk milyon metrekare ekilir biçilir tarım arazisi ile elli beş bin metrekare bağ ve

---

⁸¹ Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s. 82

bahçesi bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca tekkeye ait yüksek rakımlı meralarda, dervişler tarafından güdülen tekke malı hayvan sürüleri olduğu, satışı gerçekleştiren Osmanlı memurları tarafından kayda geçirilmiştir. Abdal Musa Tekkesi'nin ayrıca Elmalı'da bir fırını ve tekke içinde bir şarap imalathanesi bulunmaktaydı.⁸²

600 yıllık mazisi olan Abdal Musa Türbesi'nin bulunduğu külliye geçmişte iç içe yedi kapıdan girildiği söylenmektedir.

Tekke'nin giriş kapısındaki kitabe yazısının (F. 3) bir beytini aşağıya alıyoruz:

“Edeble kıl ziyaret bir makaam-ı alışandır bu, Füyuz'u Hakk'a menba asitan-ı aşikaandır bu.”

Günümüze gelindiğinde, Antalya İli, Elmalı İlçesi'nin 14 km. güneyinde, Tekke Köyü'nde, Abdal Musa Tekkesi'nde bulunan yapılardan sağlam olarak yalnızca Abdal Musa'nın Türbesi gelebilmiştir. (F. 4) Genişçe bir bahçenin ortasında bulunan türbenin bahçesinin girişi kuzeyde, çıkışı ise güneydoğudadır. Çıkış kapısına göze görünmeyen evliyaların girip çıktığı kapı anlamına gelen “Gaip Kapısı” denilmektedir. Bahçede bulunan haziredeki mezar taşlarının hemen hepsi Bektaşî Kavukludur. Ancak kavuklardan sade ve hatta stilize edilmiş olanları da bulunmaktadır. Fakat gerek kavukların üst kısımları olan serpus kısımları, gerekse stilize edilmiş olanları ince ve muntazam çizgilerle on iki parçalı olarak yapılmıştır. Bu bize Bektaşîliğin on iki imama bağlı olduğunu simgeler.

Türbe son hali ile 18. y.y.'da yapılmış olup; 1874, 1910, 1968 ile 1993-1995 yıllarında da onarım görmüştür. 9.40 x 9.40 metre boyutlarında kesme taştan yapılan türbe, beden duvarlarının kasnak oluşturacak şekilde piramidal kubbe altında traşlanması sonucu oluşturulan kasnak üzerine oturan kurşun kaplı piramit kubbe ile örtülüdür ve üzerinde piriñ bir alem vardır.

---

⁸² Erdoğan Çınar, *a.g.e.*, s. 82

Türbenin girişi adeta bir son cemaat yeri gibi ortasında kapatılarak, bu kapalı mekânın ortasına bir kubbe yerleştirilmiştir. (F. 5) Bu alanda, üç adet sanduka (F. 6) ve kutsal emanetler diye adlandırılan çeşitli tekke eşyaları (Abdal Musa'nın hırkası, teber, kara çomak, tahta kılıç, biat değneği, mermer çırağ, bakır tabak) bulunmaktadır.

Türbeye bu kapalı alandan yuvarlak kemerli bir girişten girilir. (F. 7) Girişin sağında ve solunda iki adet mastaba görevi gören sağır niş bulunmaktadır. Türbenin giriş kapısının kemeri de Osmanlı Dönemi'nde kullanıldığı devirden çok sonra türbenin inşa edilmesine rağmen Bursa Kemerini andırır. Türbenin içine girildiğinde, dıştaki piramidal üst örtüsünün içeriden kubbe ile sağlandığı görülmektedir. Kubbeye geçişte pandantiflerden yararlanılmıştır. (F. 8) Bu pandantifler üzerinde görülen sivilize mukarnas süsleme elemanları sonradan eklendiği izlenimi vermektedir. Türbede, Horasan erenlerinden Abdal Musa, babası Hasan Gazi Sultan, annesi Ümmü Gülsüm Ana ve kız kardeşi Zeynep Ana ve müridi Kaygısız Sultan'a ait beş sanduka bulunmaktadır. (F. 9-10-11)

Tekkenin orijinal yapısı hakkında en önemli bilgiyi XVII. y.y.'da burayı ziyaret eden ünlü gezgin Evliya Çelebi seyahatnamesinde vermiştir. Bu bilgilere göre tekkede bulunan dergâhın kubbesindeki altın âlem, beş saatlik yerden görülüyormuş. Abdal Musa Sultan sandukası başucunda seyyid olduğunu gösteren yeşil imamesi durur. Misafirhaneler, kiler, mutfak meydanlar gibi birçok ek binalar varmış. Tekkede, 500 kadar derviş oturur, mutfakta 40 derviş konuklara hizmet verir. Meydanın dışında ayrıca büyük bir misafirhane bulunur ki, üstü konak, altı ise iki yüz at alacak kadar büyük bir ahırdır. Misafir hiç eksik olmaz. Külliye'nin çevresinde geniş bağ ve bahçeler, misafirhaneler, meydanlar, kiler ve mutfaklar bulunmakta idi. Erzak dolu 20 ambar, 200 atın girebileceği ahır varmış. Tekkeyi vakıflar yönetir, köy halkı hiç vergi vermezmiş. Tekke yapıldığı günden beri mutfağında hiç ateş sönmemiştir. Tekkenin çok zengin vakıfları, on binden fazla koyunu, bin camuzu, binlerce devesi ve katırı, yedi değirmeni ve daha birçok varlığı ile üç yüz elli yıl önceki Abdal Musa Sultan Tekkesi'nin çok büyük zenginliklere sahip bir kurum olduğunu belirtiyor, Evliya Çelebi.

Abdal Musa Tekkesi ile ilgili olarak geçmişte bahsedilen bu geniş arazilerden günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilen mazbut vakıf statüsünde bulunan Abdal Musa Vakfı'ndan, 169.454,34 m2 taşınmaz bulunmaktadır. Bu arazilerde Lymra Antik Kenti sınırları içerisinde kaldığından ötürü Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında söz konusu taşınmazların takası için görüşmeler devam etmektedir.

Abdal Musa inancı ve kültürü, her yıl Haziran ayının 3. haftasında türbesinin bulunduğu Tekke Köyü'nde yapılan anma törenleri ve bütün yıl süren ziyaretlerle yaşatılmaya ve gelecek kuşaklara aktarılmaya çalışılmaktadır. Ziyaretçiler arasında Anadolu'nun dört bir yanından gelen insanlar olduğu gibi komşu Akçaeniş ile Kumluca ve Finike'nin Tahtacı Türkmen köylerinin halkı da bulunmaktadır.

Kafi Baba Tekkesi

Kafi Baba Tekkesi'ni tanımadan önce Kafi Baba'dan ve ismini nereden aldığına dair söylenceden bahsederek başlayalım. Aslen, Alaiye (Alanya) doğumlu olan Kafi Baba, H. 870 (M. 1454) yılında vefat etmiş ve kabri tekkede bulunan dergahın haziresine defnedilmiştir. Menakıpname ve söylencelere göre Kafi Baba, Abdal Musa'nın kırk dervişinden birisidir. Abdal Musa kırk dervişini Kaygusuz Abdal'ın emrine verip Mısır'a gönderir. O zaman Mısır sultanının verem olmuş bir kızı vardır. Sultan Kaygusuz Abdal'dan kızının sağlığına kavuşması için yardımcı olmasını ister. Kaygusuz Abdal, hasta kızla ilgilenmesi için Nida-i Kasım'ı görevlendirir. Nida-i Kasım yani Kafi Baba hasta kızı nefes ve nazar eyleyerek kısa zamanda sağlığına kavuşturur. Sevinç ve mutluluk içinde olan Mısır Sultanı, Kafi Baba yani Nida Kasım'a: "Bir dileğin var mı ?" diye sorar. Nida Kasım (Kafi Baba) nefirini kuşağından çıkarıp, "Şu nefiri dolduracak kadar yağ verirseniz mutlu oluruz" der. Mısır sultanı bu isteği küçümseyerek Mısır'ın bir yıllık yağını nefire boşalttırır ancak nefir dolmaz. Sultan şaşkınlıkla "Kafi derviş! Kafi derviş!" diye seslenir. Bunun üzerine Kasım Derviş nefiri kuşağına yerleştirir. İşte o günden sonra Kasım Derviş, Kafi Baba diye alınır.

Abdal Musa, Elmalı'ya gelmeden önce o zamanlar Alaiye (Alanya) Beyliğine bağlı olan Finike yakınlarındaki Lymra Harabeleri yakınına tekke kurmuştur. Burada, Kafi Baba Türbe ve Tekkesi diye bilinen mekân Evliya Çelebi'ye göre Abdal Musa Asitanesidir.

Abdal Musa Velâyetnamesini de hazırlayan Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Finike ve Tekke köyündeki tekkeler ile ilgili olarak şöyle bir yoruma ulaşmaktadır: “Elmalı'da, Abdal Musa Tekkesi XVI. y.y.'da kurulmuş olması ve yavaş yavaş Finike'den buraya nakledilmiş olması, buna rağmen, Finike dergâhında an'nenin XVII. y.y. sonlarına kadar devam ettiğini Evliya Çelebi'nin kaydından anlıyoruz ” diyor.

Ayazma olarak kullanılan bir su kaynağının (F. 12) hemen yanında inşa edilen Kafi Baba Türbesi, İmareti ve Cem Evi ile birlikte tekke görünümü arz eden yapılar topluluğundan geriye sağlam olarak yalnızca; Finike İlçesinin, Yuvalılar Köyü, Lymra Antik Kenti I. Derece Arkeolojik Sit alanı içerisinde yer alan ve tapuda 22 parsel üzerinde Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde bulunan Kafi Baba Türbesi kalmıştır. (F. 13) Yalnız bu türbenin mimari olarak özgün hiçbir yönü bulunmamaktadır. Kare planlı olan türbe, kalın taş duvarlara sahiptir. Türbe özgün halinde kubbe ya da kırma çatı ile örtülüyken günümüzde ortasında küçük bir kubbesi olan beton dam ile örtülmüştür. Giriş kapısı üzerinde Postnişlerden, Seyyid İbrahim Baba tarafından diktirilen sekiz satırlık onarım kitabesinin metni şöyledir: “Hü Dost Pir-i sani Hazret-i Abdal Musa hadim-i Gülşan-i zar içre esrar-ı Hakayık mahremi Askeri'dir. Ol şahın devlet-ü eyyamında Kafi Baba dirler idi, iş bu erin namına “Kaf u Nun” la dile geldi, eyledi Hakkel yakın Seyyid İbrahim Dede ol Pişuva'yı müminiyn Saye-i Sal mescidinde olmuşum bağdaşnişyn Tariha'dır şeş cihana padşah-ı dide ban” H.1231 (M.1815). (F. 14)

Giriş cephesinde demir doğramalı bir kapı ve bir adet kareye yakın dikdörtgen pencere yer almaktadır. Girişin önünde zeminde bulunan büyük taş bloklardan türbenin eski halinde önünde bir hazırlık mekânının var olduğunu düşündürmektedir. Yapının giriş cephesi hariç bütün cephelerinde ikişer adet demir

doğramalı kareye yakın dikdörtgen pencereler vardır. (F. 15) Türbenin iç mekânında, ortada Kafi Baba'ya ait olduğu düşünülen büyük bir sanduka bulunmakta olup (F. 16); ayrıca bahçesinde de ölüm tarihi M. 1812 olan Hasan Baba'ya ait bir adet mezar bulunmaktadır. (F. 17)

Türbenin ilerisinde moloz ve kesme taştan örülmüş duvarlara sahip imaret ve cem evi yer alır. İmaret dikdörtgen planlı olup üst örtüsü tamamen yıkılmış durumdadır. (F. 18-19) Üst örtüsünün kırma çatı olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. İmarette ocaklar, ocak bacaları ile çeşitli yerlerde nişler bulunmaktadır. İmarete bitişik durumda bulunan ve üst örtüsü tamamen yıkılmış olan cem evi de kesme ve moloz taşlardan oluşan duvar örgüsüne sahiptir. (F. 20)

Kafi Baba Dergahı ya da Abdal Musa Sultanın ilk tekkesini kurduğu bu yerde Cumhuriyet dönemine kadar postnişinler tekke hizmetlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca, Yuvalılar Köyü'nün doğusunda bulunan ve yakın zamana kadar kalıntıları olan, halk arasında da Abdal Musa Tekke Değirmeni olarak bilinen değirmenden ise hiç iz kalmamıştır.

Sitti Zeynep Türbesi

Antalya İli, Alanya İlçesi, Kuyularönü Cami'nin tam batısında Kale Yamacı denilen semtte bulunan Sitti Zeynep Türbesi (F. 21-22-23), dikdörtgen planlı olarak moloz taş malzeme ile inşa edilmiş ve beden duvarlarının üzeri kireç harcı kullanılarak kapatılmıştır. Türbenin cephesi doğuya bakmakta olup, bitişindeki eklentiler ile birlikte yapı (L) planı görünümündedir. Türbeye giriş doğu cephesinin sağında küçük ve dikdörtgen formlu sıradan bir kapı ile (F. 24) sağlanır. Kapıdan girdikten sonra üzeri aynalı tonoz örtülü kare planlı bir mekâna girilir. Bu mekânın solunda zemin seviyesinden yüksekte açılmış sivri kemerli küçük bir kapı ile mescit kısmına geçiş sağlanır. Kubbeli ve kare planlı olan mescit kısmında kubbeye geçişlerde tromplar kullanılmıştır. Mescit kısmında güney beden duvarı ortasında sivri kemerli bir mihrap ile bunun sağında dikdörtgen formlu bir niş mevcuttur. Yapının mescit kısmının beden duvarlarının kubbeye yakın kısımlarında doğu, kuzey

ve güney cephelerinde olmak üzere üç adet küçük penceresi bulunmaktadır. Mescidinin bulunduğu kısma batıdan sivri tonozlu ve doğu-batı doğrultulu uzun bir mekân birleştirilmiştir ve bu nedenle mekânın kuzey ve batı tabanı (L) şeklinde set oluşturulmuştur. Türbe kısmının ortasında ise uzun bir şekilde moloz taş ile yapılmış ve üzeri sıva ile kapatılan sanduka bulunmaktadır.

Türbenin giriş kısmının batı duvarında bulunan yükseltilmiş dikdörtgen formlu küçük bir kapı ile yine mescit olarak kullanıldığı anlaşılan ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan diğer bir mekâna girilir. Mekânın üst örtü sistemlerinden güneyde kalan örtüsü tromplu kubbe, kuzeyde kalan örtüsü ise sivri tonozludur. Bu kubbe ve tonozlu iki ayrı üst örtüyü, sivri bir takviye kemeri birbirinden ayırmaktadır. Bu kısmın güney beden duvarında dikdörtgen şekilli bir pencere bulunmaktadır. Ayrıca doğu beden duvarında iki adet yuvarlak kemerli küçük niş, batı beden duvarında yukarıda ise bir ışık menfezi vardır.

Bu türbenin altında bulunan büyük kaya parçasına Pamphylia Devri'nden kalma ikişer metre uzunluğunda üç lahit oyulmuştur. Daha sonraları bu mezarların içerisi boşaltılarak su deposu olarak da kullanılmıştır.⁸³ (F. 25-26-27)

Evliya Çelebi bu yapının bir Bektaşî Tekkesi olduğunu söylemektedir. Başka kaynaklar ise VII. y.y.'ın İslam velisi Zeynel Abidin'in kızına ait türbe olduğunu savunurlar. Tüm bu görüşleri netleştirecek tarihi bir vesikaya da çalışmamış esnasında rastlanılamamıştır.

Veli Baba Sultan Tekkesi

Veli Baba'nın tarihi şahsiyeti üzerine elimizdeki en önemli kaynak menâkıbnâmesidir. Menakıba göre Veli Baba'nın atalarının Abbasi halifesi tarafından bu bölgenin fethi için gönderildiği belirtilmektedir. Bunun tarihi kayıtlarla uyumadığı tespit edilmiştir. Menakıba göre Miladi 1223 yılında Seyyid Hasan Gazi o günkü adıyla İtkara isimli Uluğbey'i fethedip Çanlı kiliseyi yıkıp dergâh ve

⁸³ Haşim Yetkin, *Dünden Bugüne Alanya'da Yaşam*, Çali Grafik Matbaacılık, İstanbul, s. 62

camisini yapmıştır. Bu türbenin kitabesindeki kayıtlarla uyuşmamaktadır. Yine menakıba göre Veli Baba'nın ataları Malatya'dan buraya göç etmişlerdir. Bu araştırmacılar da şu kanaati oluşturmuştur; “Kol olarak Hz. Hüseyin'e bağlanmış olsa da Malatya taraflarından bu bölgelere göç etmiş, Anadolu'ya ilk gelen Arap gazilerinden ya da Ahmet Yasevî tarafından Maverâünnehir'de kurulan ve kısa zamanda Türk aşiretleri arasında hızla yayılan ve Türk göçleri ile Anadolu'ya taşınmış Yesevi tarikatine mensub bir aileden olmaları muhtemeldir.”

Bu görüşü destekleyen bir görüş de Baki Öz'e aittir. “Bir Türk akıncı eri olan Veli Baba'yı Arap kökenine bağlamak imkânsızdır.”⁸⁴ Ona göre Veli Baba'nın atalarından Hasan Gazi, Türk akıncılarının başında serasker olarak bu topraklara gelmiş, burada şehit düşmüştür. Malatya'daki çocuklarına şehit düştüğü bu topraklar “kılıç tımarı” olarak verilmiş, onlar da buraya yerleşmiştir.

Menakıbnâme'ye göre, Veli Baba'nın amcazâdesi olan Cafer, Budapeşte'de medfun olan ve türbesi bulunan “Gül Baba”dır. Bu konu üzerine de birçok çalışma mevcuttur. Yine Menakıbnâmedeki şecereye dayanılarak Veli Baba Sultan ile Eskişehir Seyitgazi İlçesinde medfun ve külliyesi bulunan Seyyid Battal Gazi'nin ataları kardeş gösterilmektedir. Veli Baba adıyla bilinen Seyyid Hüseyin Veli'nin doğum tarihi kesin belli olmamakla birlikte araştırmacıların buldukları belgelere göre 1542-1550 yılları arasında dünyaya gelir. Babası vefat ettiği için dedesi Veliyyiddin Gazi tarafımızdan yetiştirilir. Dedesinin yerine dergâhın başına geçer. Tekkede müridleri ve çocukları ile hayatını sürdürmüştür. Hatta menakıba göre hayatının bir kısmını ibadetle meşgul olarak çilehanesinde geçirmiştir. Bu çilehane hâlâ mevcuttur. Türbenin dış çeşmesinden doğuya doğru 100 metre ileride Hüseyin Kıtay'ın evinin altındadır.

Veli Baba'nın vefatı menâkıbnâmede şu şekilde anlatılır; Veli Baba Dergâhında ibadet ile meşgul iken Kebiz aşiretinden Kara Dehmen adlı Delid'in bir oğlu olur. İsmi vermesi için Veli Baba'nın Dedesi Seyyid Hüseyin Veli'ye gelirler. Çocuğa, Haydar ismini verir. Haydar'ı çok sevdiği için kızı Şehrebanu ile evlendirir.

⁸⁴ Baki Öz, *Dünyada ve Türkiye'de Alevi Bektaşî Dergâhları*, İstanbul-2001. s. 23-25

Bu evlilikten Mehmet isimli bir çocuk dünyaya gelir. Kara Haydar, Katırcıoğlu olarak namlanan eşkıyanın saflarına katılarak eşkıyalık eder. Veli Baba'ya, Anadolu Valisi, Kara Haydar'ı uyarmasını söyler. Bu çocuğu terbiye et, derler. Kara Haydar, Veli Baba'yı dinlemez. Hatta Şehrebanu'yu boşar. Veli Baba'nın ikazlarına kızan Kara Haydar dergâhı basarak sancağı kırar, zarar verir. Kaçarak uzaklaşır. Veli Baba, Kara Haydar'ın tavrına karşılık Allah'tan cezasını vermesini diler. O gece, bir baskında kim oldukları bilinmeyen kişilerce Kara Haydar öldürülür. Kara Haydar'ı Veli Baba öldürttü, diye bir söylenti çıkar. Baskından kurtulan Kara Haydar'ın adamları oğlu Mehmet'i bulurlar. Babasını, Veli Baba'nın öldürttüğüne oğlu Mehmet'i inandırırılar. Mehmet'te, öcünü almak için eşkıyaların başına geçer. Kısa bir süre sonra Veli Baba'nın tekkesine gece baskını düzenleyerek Veli Baba'yı ve tekkede bulunan bütün ailesini öldürürler. Sadece, Veli Baba'nın oğullarından Hüseyin Çelebi, tekkenin dışında olduğu için hayatta kalır. Bu hadisede 8 erkek 10 kadın vefat eder. Menâkıbnâme'de anlatılan hadiseyi birçok kaynak doğrulamaktadır.⁸⁵ Bütün bu yazarların Veli Baba'nın vefatıyla ilgili ortak tarih H. 1057/M.1647 tarihidir. Doğum tarihi kesin olmasa da Veli Baba'nın eldeki tarihlere göre 105 yıl hayat sürdüğünü söyleyebiliriz. Vefatından sonra Tekkesinin başına oğlu Hüseyin Çelebi geçmiştir. Burada, menâkıbnâmede yazan ama izâha muhtaç olan bir konuya da açıklık getirmek gerekmektedir. Menâkıbnâme'ye göre Hacı Bektaş Veli, Veli Baba'nın dedelerinden Uzun Er'in huzuruna gelerek irşad edilmiştir. Menâkıbnâme'yi yayına hazırlayan Bedri Noyan ve diğer araştırmacılar da bunun mümkün olmadığını belirtmişlerdir.⁸⁶ Noyan'a göre Hacı Bektaş Veli'nin vefatında Uzun Er'in genç olduğunu, olsa olsa Uzun Er'in irşad için Hacı Bektaş'a gelebileceğini belirtir. Uzun Er, Hacı Bektaş'tan hilafet olarak Uluğbey'e dönüp Bektaşî tarikatı icabınca irşada soyunduğu belirtir. Bu sayede, Veli Baba Sultan Tekkesi'nin Bektaşîliğinin izâh edilebileceğini söyler. Bu kanaate göre düşünürsek Veli Baba Sultan Ocağı, Uzun Er'den itibaren bir Bektaşî zaviyesi olarak görev yapmıştır. Veli Baba'nın sağlığında Anadolu valisi Murtaza Zor Paşa dergâhın yaptırılması için Isparta mütesellimine emir verir. Bu emir ile bugünkü türbe ve caminin yapımına başlanır. Türbe tamamlanmışsa da caminin kubbesi yapılmak

⁸⁵ Baki Öz, *Dünyada ve Türkiye'de...*, s. 47

⁸⁶ Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir ?*, İstanbul 1995. s. 170-171

üzereyken Murtaza Zor Paşa'nın, Bağdat seferinde şehit olması hasebiyle yarım bırakılır. Yarım kalan kısım Veli Baba'nın sağlinda halk tarafından "kara örtü" ile kapatılır. Yarım kalan minarenin de 1858 senesinde belde halkından Mehmet Er'in dedesi Ramazan bin Halil'in yardımıyla yaptırıldığı tekke çevresindekilerce belirtir.

Söz konusu yerde bugün cami ve bir türbe bulunmaktadır. Yapıların bulunduğu alanın etrafı duvarla çevrilidir. (F. 28) Söz konusu alana iki kapıdan girilebilmektedir. Doğu kapısından girişte sağda abdest almak için çeşmeler vardır. Batı kapısının girişinin solunda ise sonradan yapılmış iki türbedar odası bulunmaktadır. Bu odalardan birisi mutfak olarak kullanılır. Beden duvarlarında bolca devşirme malzemenin görüldüğü cami ile türbe yapıları birbirine bitişiktir. Caminin son cemaat kısmını örten ve sundurma oluşturan çatı türbenin girişini de örter. (F. 29) Caminin giriş kapısının batı kısmında camii ile aynı kaba yonu duvar beden duvarlarına sahip türbe bulunmaktadır. Türbe ve caminin ilk tamiri 1895 senesinde aslını bozmadan Tagiyyittin Efendi tarafından yapılmıştır. Bundan sonraki ilk tamir, 1969 yılında Eski Eserleri Koruma Derneği tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınan yardım ile türbenin kubbeleri onarılır. 1974 yılına gelinceye kadar caminin üzerindeki "Kara örtü" dam kullanılamaz hale gelir. Vakıflar Genel Müdürlüğü 1974 senesinde camiinin üstüne bugünkü mevcut çatıyı yapar.

Camiye bitişik olan türbeye iki kapıdan girilmektedir. (F. 29) Dış kapıda da sonradan mermere yazılmış bir eşik tercümanı vardır. "Bismillahirrahmanirrahim, Destur Şah, Ya Babu Ali, Esselamün aleyke ,Ya bendei, Muhammed Mustafa esselam. Esselamün aleyke, bende,i, Aliyül azim. Rahi embiya esselam. Esselamün aleyke, Kutbi kainat esselam. Esselamün aleyke, Şehidi şühedalar, esselam. Esselamün aleyke, bende,i, ehlel beyti Mustafa. Bende,i, şehidi şüheda. Bende,i, evliya. bende,i, embiya, bende,i, Mürsel, makamı mubareğe, yüz sürmeye geldik. Dergâhı izzetinde kabulü mahfuz eylesin. Allah – Eyvallah" İçi kapının üstünde iki tane kitabe bulunmaktadır. Kitabeler 30x40 cm. ebatında mermer üzerine yazılıdır:

"I. Kitabe :

Berdei Dergahı Ali Hazreti Paşayı zor

Niyyeti halisle yapıdırup Lilah için

Aslı Çerkez Mürteza namı Sehade Hatem?

Misli ulunmaz (iki kelime okunamadı) Beytullah için

Hamdedüp anı için didi Hilmi tarih

Türbe bünyat eyledi Kutbu Veliyyullah için

Ketebetül Fakir Hüseyin Veli”

Kitabenin metni Veli Baba'ya aittir. Türbenin inşa kitabesidir. Türbeyi Murtaza Zor Paşa'nın yaptırdığını belirtir:

“II. Kitabe

Dasitan itdi cihanda ol Kadım-ü layezel

Bu makamı Dilküşa bu binayı Cennet misal

Masivayı tert edüp buldu bakayı cavidan

Mir-İmiran server-i Zor Mürteyaza zaval

Bende-i Mutemet Memmet Ağa Mahzar-ı asar olup

Hatim oldu şazi tamam ilahi ahir Memi Ağa

Katip Derviş Mustafa sayd edüp

Tarih için Mahi Muharremegazal

Mimar Zuhuri”

Bu kitabede Murtaza Zor Paşa'nın vefatından sonra Isparta Mütesseslimi Memi Ağa zamanında Mehmet Ağa tarafından tamamlatıldığı belirtilmektedir. İnşa kitabesinden türbenin M. 1613 tarihinde bitirildiği anlaşılmaktadır. Türbenin iç kapısının önünde yeşil bir mermer bulunmaktadır. Yöre halkı tarafından bu eşiğe kutsiyet atfedilmiştir. İnanca göre; bu yeşil mermerden dünyada üç tane vardır. Biri, Hz. Muhammed'in türbesinde, biri Hacı Bektaş Veli'nin türbesinde, biri de buradadır. Bu yeşil mermer türbenin yapılışında gaybden gelmiştir. Veli Baba da iç kapısının önüne konmasını istemiştir. Türbeyi ziyarete gelenler “yeşil eşiğe” basmazlar, hatta eşiğe niyaz edip geçerler. Türbe pendantif geçişlerin kullanıldığı dört kubbe ile örtülüdür. (F. 30) Türbenin içinde kuzeyden güneye doğru sıralı dokuz kabir bulunmaktadır. (F. 31) Türbenin iç kapısında durduğumuzda soldan sağa doğru Hasan Gazi (Veli Baba'nın büyük dedesi), Hüseyin Gazi Paşa (Hasan Gazi'nin oğlu), Hatice Sultan (Veli Baba'nın annesi), Veli Baba, Fatma Sultan (Veli Baba'nın hanımı), Veliyyiddin Gazi, Mustafa Gazi, Ali Müfret son olarak Gül Baba makamı olarak bilinen menakıba göre amcası Cafer'in boş kabri bulunmaktadır.

Türbenin dokuz adet penceresi vardır. (F. 32) Duvarlarında ise sülüs hat ile yazılmış : “Allah, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Müslim Ukayil ve dört büyük meleğin ismi yazılıdır.” Bunların dışında farklı motiflerde duvarları süsler. Türbenin güneye bakan duvarında Veli Baba'yı temsilen canlandıran yağlı boya bir tablo mevcuttur. (F. 33) Türbenin yerleri halı kaplıdır. Türbenin dört duvarını yerden 1,5 m. yüksekliğe kadar farklı resimleri içeren halılar asılmıştır. Bu halılardan kabirlerin üzerine de örtülmüştür. Ayrıca Veli Baba'ya yazılmış bazı şiirlerde duvarlarda asılıdır.

Sinan Dede Türbesi

Isparta İli, Gönen İlçesi, Gümüşgün Köyü, 9 pafta, 48 ada, 4 parselde bulunan ve tapuda Köy Tüzel Kişiliği mülkiyetinde kayıtlı Sinan Dede Türbesi, sekizgen kaide üzerinde yükselen kaba yonu duvar örgüsüne sahiptir. (F. 34) Bu

beden duvarlarının üzeri marsilya kiremidi kaplı çatı ile örtülmüştür. Yapının doğu cephesi, sağır kemerli, dikdörtgen silme ile vurgulanmış, portali andırır, kesme taş örgülü beden duvarı olarak inşa edilmiştir. (F. 35) Türbeye giriş yapının doğu cephesinde bulunan üzeri iki renkli kamalı geçme taşlardan oluşturulmuş basık bir kemerin bulunduğu kapıdan sağlanmaktadır. Türbenin beden duvarlarından kuzey ve güney cephelerde birer adet büyük dikdörtgen pencere ile bu duvarların üst sıralarında üç adet küçük pencere bulunmaktadır. (F. 36)

Sinan Dede'nin tarihsel şahsiyetine ait herhangi bir vesikaya ulaşılamadığı için burada yalnızca türbenin mimari özelliklerinden bahsedilmiştir.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Alkan, Erdoğan, *Sayılar ve Hayvan Simgeleriyle Alevi Mitolojisi*, Kaynak Yayınları, İstanbul-1997

And, Metin, *Ritüelden Drama Kerbela-Muharrem-Ta'ziye*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007

Ateş, Toktamış, *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı*, Say Yay., İst. 1982

Baykara, Tuncer, *Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989*, Antalya Valiliği Yayınları, İstanbul-1989

Bayram, Mikâil, *Bacıyan-ı Rum*, Konya-1987

Bilici, Z. Kenan, *Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri 10-11 Şubat 1989*, Antalya Valiliği Yayınları, İstanbul-1989

Çabuk, Vahis, *Yörükler*, İslam Ansiklopedisi, c. 13, Eskişehir-2001

Çınar, Erdoğan, *Aleviliğin Kökleri-Abdal Musa'nın Sırrı*, Kalkedon Yayınları, İstanbul-2008

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Anadolu İnançları, Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, İstanbul-1998

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, Der Yayınları, İstanbul-2000

Göktürk, Hilmi, *Anadolu'da Oğuz Boyları*, c. II, İstanbul-1979

Güzel, Abdurrahman, *Hacı Bektaş Veli ve Makâlât*, Akçağ Yayınları, Ankara-2002

Karaca, Behset, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta-2002

Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, İstanbul-2003

Korkmaz, Esat, *Dört Kapı Kırk Makam*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul-2008

Melikoff, Irene, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul-2008

Moğol, Hasan, *Dünden Bugüne Antalya*, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya-2010

Noyan, Bedri, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir ?*, İstanbul 1995

Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*

Ocak, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı-Aleviliğin Tarihsel Altyapısı*, Dergah Yayınları, İstanbul-2000

Odyakmaz, A. Nevzad, *Bektaşîlik-Mevlevilik-Masonluk*, Mephist Yayınları, İstanbul-2005

Öz, Baki, *Bektaşîlik Nedir?*, Der Yayınları, İstanbul-1997

Öz, Baki, *Bir Alevilik Yolu Ahilik*, Can Yayınları, İstanbul-2001

Öz, Baki, *Dünyada ve Türkiye’de Alevi Bektaşî Dergâhları*, İstanbul-2001

Özcan, Hüseyin, *Alevi Bektaşî Kültürüne Bakışlar*, Horasan Yayınları, İstanbul-2003

Selçuk, Ali, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul-2008

Selekler, Macit, *Yarım Asrın Arkasından Antalya’da Kemer Melli-İbradı Serik*, İstanbul-1960

Seyirci, Musa, *Batı Akdeniz’de Yörükler” I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri 25-26 Nisan 1994 Antalya*, Ankara-1996

Şahin, Hasan, *Geçmişten Bugüne Hacı Bektaş ve Köyleri*, Asil Yayıncılık, Ankara-2005

Tanal, Öznur, *Dünden Bugüne Antalya*, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya-2010

Tanyıldız, Ali, *Honamlı Yörükleri*, Isparta-1990

Türkay, Cevdet, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul-2005

Türkmen, Hamit Kemal, *Dünden Bugüne Antalya*, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya-2010

Yetkin, Haşim, *Dünden Bugüne Alanya'da Yaşam*, Çali Grafik Matbaacılık, İstanbul

Zeyrek, Ahmet, *Ahmet Yesevi Hayatı, Fikirleri ve Hikmetleri*, Kar Yayınları, İstanbul-2006

Zeyrek, Ahmet, *Hız. Ali'nin Öğretileri*, Kar Yayınları, İstanbul-2006

EKLER

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

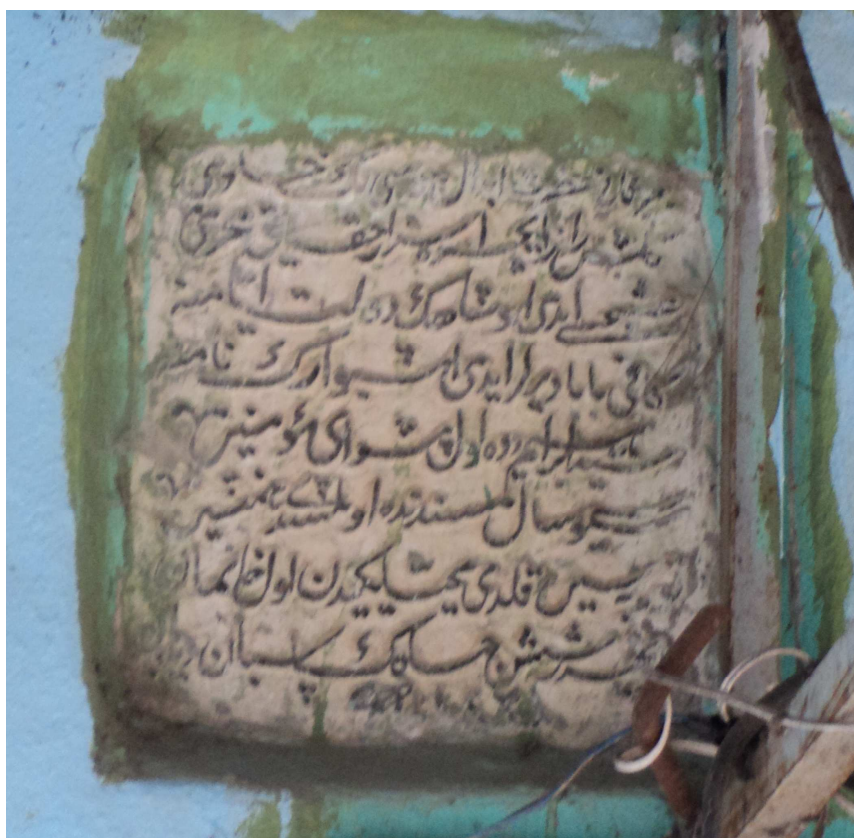
Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Fotoğraf 21

Fotoğraf 22

Fotoğraf 23

Fotoğraf 24

Fotoğraf 25

Fotoğraf 26

Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

Fotoğraf 29

Fotoğraf 30

Fotoğraf 31

Fotoğraf 32

Fotoğraf 33

Fotoğraf 34

Fotoğraf 35

Fotoğraf 36